TANULMÁNYOK

A 3. UKRÁN FRONT FELSZABADÍTÓ HADMŰVELETEINEK ELSŐ SZAKASZA*

(1944. NOVEMBER 24—DECEMBER 9)

NAGY GÁBOR

Általános hadászati és hadműveleti helyzet 1944. novemberében

A Vörös Hadsereg 1944. október végére Saaremaa-sziget és Kurlandia kivételével kiűzte a Szovjetunió területéről a fasiszta hordákat és sikeresen nyomult előre Észak-Norvégiában. A szovjet csapatok átlépték Kelet-Poroszország határát és elérték Gołdap—Augustów vonalát. Ettől délre a Varsó—Berlin-i hadászati főirányban több helyen átkeltek a Narewen, a Visztulán és értékes hídfőket foglaltak Rózan—Serock—Magnusew—Puławy—Sandomierz körzetében. A 2. Ukrán Front — a Kárpátoktól délre — megközelítette Budapestet, míg a 3. Ukrán Front csapatai felszabadították Belgrádot.

Ezek a győzelmek azonban nem születtek könnyen. A hitlerista hadvezetés a nyugat-európai arcvonalról átdobott erőkkel igyekezett a szovjet csapatok további előnyomulását fékezni és keleten a szilárd, tömör arcvonalat mindenáron fenntartani, aminek áttörése megkívánta a gondos előkészítést.[1]

A szovjet főparancsnokság a hadászati helyzet alapos elemzése után úgy döntött, hogy a berlini főirányban egyelőre védelembe megy át, a szárnyakon: Kelet-Poroszország és Magyarország területén folytatja a támadó hadműveleteket. Elhatározása meghozatalánál Magyarországot illetően az itt kialakult belpolitikai helyzetből indult ki. Figyelembe vette, hogy Horthy sikertelen kiugrási kísérlete után az ország lakosságában tovább erősödött a háborúellenes hangulat, és a hatalomra jutott Szálasi-rendszer képtelen megállítani a magyar hadsereg bomlását. A 2. Ukrán Fronttal szembenálló Heeresgruppe Süd (továbbiakban H.Gr. Süd) 600 kilométeres arcvonalszakaszán a védelemben levő gyalogság zömét magyar hadosztályok tették ki, amelyeknek ellenállása messze elmaradt a főirányban harcoló német hadosztályokétól.

* Részlet a szerző készülő munkájából (A szerk.).

1 *Sz. N. Styemenko:* Ahol a győzelmet kovácsolták. Budapest, 1969., 223. o.

Ezért a szovjet hadvezetés úgy határozott, hogy a 2. Ukrán Front október 29-én megindított budapesti támadó hadműveletével egyidőben a 3. Ukrán Front főerőit is átcsoportosítja Kecskeméttől délre a Duna—Tisza közé, hogy nyugat-északnyugati irányba mért csapásával segítse a 2. Ukrán Front Budapest felszabadításáért indított támadását. Az elgondolások szerint a két frontnak november második felére el kellett érni Besztercebánya—Komárom—Nagykanizsa terepszakaszát — Bécs előterét. A szovjet vezérkar azzal számolt, hogy a Magyarországon elért sikerek, a német birodalom „hátsó bejáratának" a veszélyeztetése arra kényszerítik a német hadvezetést, hogy a főirányból erőket dobjon át a nyugat-magyarországi olaj és bauxit, de mindenekelőtt Bécs, Ausztria és Dél-Németország védelmére. E csapatok elvonása a Varsó—Berlin irányból kedvezően befolyásolja a támadásra készülő szovjet főerők helyzetét.

„A vezérkar meg volt győződve, hogy 1945 elején a Visztula alsó szakaszán eléri Blomberget, elfoglalja Poznańt és birtokba veszi Breslau—Pardubice—Jihlava—Bécs terepszakaszt, azaz októberi állásait 120—150 kilométerre maga mögött hagyja."[2] Majd ezután következhet az ellenség teljes megsemmisítése.

A háború utolsó hadjáratának megvívására kidolgozott szovjet vezérkari tervek világosan kifejtették, hogy a fasiszta német fegyveres erők megsemmisítésének döntő helye a szovjet—német arcvonal középső szakasza. Innen érhető el leggyorsabban Berlin, a fasiszta rendszer központja. A német főparancsnokság azonban ennek az iránynak a védelmére hatalmas erőket sorakoztatott fel. A fő feladat megoldása előtt szükségessé vált a csoportosításnak szárnyakon mért csapással való meggyengítése.

1944. október 26-án — két nappal a 2. Ukrán Front budapesti hadműveletének megindulása előtt — a Magyarországon védekező német H.Gr. Süd parancsnoka, Friessner tábornok azt a feladatot kapta, hogy tartsa a Tisza vonalát. Verje szét a Duna—Tisza közére benyomult szovjet erőket és biztosítson szilárd összeköttetést a tőle délre védekező Heeresgruppe „F"-el (továbbiakban H.Gr. „F"). Ezt a feladatot a H.Gr. Süd nem volt képes teljesíteni, mert a tiszántúli hadműveletekben súlyos veszteségeket szenvedett és az alárendeltségébe tartozó, még megmaradt magyar hadosztályok harcértéke naponként tovább csökkent.

Október 29-én, amikor a 2. Ukrán Front Budapest elleni támadása megindult, a H.Gr. Süd állományába 6 német gyalogos-, 5 páncélos- és 20 magyar gyaloghadosztály tartozott. Ezek az erők csak arra voltak képesek, hogy megakadályozzák a 2. Ukrán Front balszárnyát abban, hogy menetből elfoglalja Budapestet. Arról azonban szó nem lehetett, hogy dél felé szilárd összeköttetést teremtsenek a H.Gr. „F"-el, annál is inkább, mert ebben az irányban megjelent a 3. Ukrán Front.

A H.Gr. Süd fő figyelmét a 2. Ukrán Front Budapest elleni támadása kötötte le, a H.Gr. „F"-ét pedig Zágráb irányának lezárása, mert meg

[2] Uo. 226. o.

volt győződve, hogy a 3. Ukrán Front főcsapását az elkövetkező hetekben a Dráva—Száva között méri és célja a horvát főváros elfoglalása.[3] Feltételezésüket látszólag alátámasztotta az is, hogy Tolbuhin marsall utasítására a 68. és 12. jugoszláv hadtest erői északnyugat irányba fordultak és azt a feladatot kapták, hogy október 23-án foglalják el a Szerémséget.

A felderítési adatok azt mutatják, hogy a magyar fővezérség Európa egyik legnagyobb folyama, a Duna vonalának műszaki megerősítésével csak 1944. szeptember 5-e után foglalkozott, amikor a szovjet csapatok elérték Magyarország határát. Ekkor adott utasítást arra, hogy a jobb parton tábori jellegű — erődítési elemek segítségével — támpontszerűen berendezett védőállásokat építsenek. A parancs szerint Baja és Solt körzetében levő hídfőknél képeztek súlyt.[4]

A hadműveleteknek Erdély, illetve Magyarország területére való áttevődése után a dunai átkelőhelyek forgalma a csapat-, anyag- és kiürítési szállítások miatt erősen megnövekedett. A biztosítására rendelt légvédelmi erők azonban nem tudták megakadályozni a bajai vasúti és közúti híd szétbombázását (1944. szeptember 13.). Ettől kezdve a szállítások zömét Dunaföldváron keresztül bonyolították le. Egyidejűleg megerősítették Ercsi, Dunapentele (ma Dunaújváros), Fajsza, Mözs, Baja, Mohács, Csatalja, Kiskőszeg, Bezdán átkelőhelyeket. Budapesttől a Dráva torkolatáig (235 km) azonban csak légvédelmi (Baja, Bátaszék, Szekszárd, Solt, Dunaföldvár), műszaki, valamint folyami aknamentesítő csapatok és a Duna menti helyőrségek riadó alegységei helyezkedtek el.

A Dunántúlon a debreceni hadművelet idején növekedett a csapatok, de főleg a különböző parancsnokságok száma. A felszabadított területekről elmenekült kerületi kiegészítő parancsnokságokat, pótkereteket, kiképző és felállító központokat, raktárakat stb. ide telepítették át.

Október 8-án a Bezdán—Mohács szakasz védelmének megszervezésével a pécsi IV. kerület, Baja körzetének biztosításával pedig a szegedi V. kerület parancsnokát bízták meg. Ezzel egyidőben a dunántúli kiképző és felállító központokból hat, illetve a Dráva vonaláról két zászlóaljat irányítottak a Baja—Dráva torkolat közötti szakaszra (Bezdán, Kiskőszeg, Mohács, Baja).[5]

Szálasi hatalomra jutása után — október 17-én — a fővezérség újabb intézkedéseket adott ki a Duna védelmének megszervezésére, melynek során három védőkörletet hoztak létre:

1. Paks és a Dráva torkolata között, amely a Duna 148 km-es szakaszát foglalta magában Szekszárd központtal. Az itt elhelyezett 1. folyami dandár azt a feladatot kapta: akadályozza meg a szovjet erők

[3] Hadtörténelmi Levéltár. (továbbiakban HL.) Filmtár. 1252. sz. tekercs. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Süd. (továbbiakban KTB.) 28. 11. 1944., 5. o.; Archív Vojnoistorisjskog. Instituta JNA. Belgrád. NOR. állag. 215. doboz, 3. csomó, 18/5. sz. távmondat. — Ezzel egyidőben a jugoszláv legfelsőbb parancsnokság utasította a horvátországi alakulatokat, hogy fokozzák akciójukat a Belgrád—Zágráb közötti vasút- és közúti hálózat ellen.

[4] HM. 170 675/Eln. 1944.

[5] 1504/Főv. hdm. 44. 12. sz. int.

átkelését és védje a hídfőket. Állományában öt leharcolt gyalogzászlóalj, három légvédelmi üteg, hat 8 cm-es tábori ágyú, egy ködvető és aknavető üteg tartozott.

2. A második védőkörlet Előszállás központtal a Rácalmás (kiz)—Paks (kiz) közötti 55 km széles Duna szakaszt biztosította. Az itt levő Matolcsi-csoport fő feladata a solti hídfő védelme volt. Állományában három gyalogzászlóalj és tizenhat légvédelmi üteg tartozott (nagyrészt vontatók nélküli beépített ütegekkel).

3. Az ettől északra levő harmadik körlet Vácig tartott, ez már a 2. Ukrán Front csapataival szemben védekezett.[6]

A felsorolt erők a körletek megtartására elégtelenek voltak. Ezért már október 16-án a nyilas vezérkar arra kérte Friessnert, hogy a 2. Ukrán Front elől vonja ki a VII. magyar hadtestet és három határvadász-zászlóaljat, hogy azokat Simontornya—Dunaföldvár—Sárbogárd körzetében feltöltse és a későbbiekben a Duna védelmére alkalmazza. Ezt a H.Gr. Süd parancsnoka elutasította.

Október 23-ig a Duna biztosításával kapcsolatos munkálatokat a magyar fővezérség irányította. Csapatok hiányában csak a jelentősebb átkelőhelyeket erősítették meg. A Duna keleti partján Budapest—Solt—Baja körzetében hídfőket építettek ki. Másutt figyelőszolgálatot szerveztek. Az átkelési eszközöket a Duna jobb partjára rendelték, majd utasítást adtak, hogy a Dunaföldvártól délre eső szakaszról az összes mozgatható anyagot szállítsák északra.

Október 23-án — miután a szovjet csapatok széles arcvonalon elérték a Dunát és a 2. Ukrán Front balszárnya elfoglalta a Baja—Kiskunhalas—Szolnok dél terepszakaszt — Friessner átvette a Duna védelmének vezetését a magyar fővezérségtől. Ekkor már a H.Gr. Süd-nek is sürgőssé vált a Duna vonalának biztosítása. Az erdélyi harcokban szétvert 2. Magyar Hadsereget Major Jenő vezérezredes parancsnoksága alatt kivonta a 8. Német Hadsereg alárendeltségéből és azt a feladatot állította eléje, hogy a Csepel-sziget déli szélétől a Dráva torkolatáig biztosítsa a Dunát és szorosan működjön együtt a H.Gr. „F" balszárnyának csapataival. Utasította, hogy fő figyelmét a Budapest és Baja közötti szakaszra összpontosítsa.[7]

A 2. Magyar Hadsereg jobbszárnyára október 26-án beérkezett a 31. SS páncélgránátos hadosztály és átvette Vörösmart és Hercegszöllös közötti szakasz védelmét.[8]

Tőle jobbra a Duna—Dráva háromszög és az eszéki híd védelme a H.Gr. „F"-re hárult. Ezen a szakaszon a „Brandenburg" hadosztály körülbelül egy zászlóalj erejű harccsoportja helyezkedett el, amelynek

6 1667/Főv. hdm. 44. 17. sz. int.
7 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 23. 11. 1944., 7. o. Anlage H. Gr. Süd Ia Nr. 4529/44. g. Kdos.
8 A 31. SS önkéntes páncélgránátos hadosztályt 1944-ben bánáti, vajdasági és dunántúli németekből szervezték, majd a németekhez átállt vlaszovista katonákkal, kozák lovasokkal töltötték fel.

azonban semmiféle összeköttetése nem volt a 2. Magyar Hadsereg 1. folyami dandárával.[9]

A legfontosabb átkelőhelyet, a solti hídfőt és a dunaföldvári folyamszakaszt három tüzér- és egy sorozatvető osztállyal erősítették meg. Október 30-án Kesseő László vezérőrnagy vette át a parancsnokságot, a csoportot a továbbiakban az ő nevével jelölték.

A budapesti hadművelet megindulása után, október 30-án Friessner a Budapest—Baja közötti Duna szakaszon elhelyezkedő magyar műszaki alakulatokat német ellenőrzés alá helyezte és parancsot adott a dunaföldvári hídnak robbantáshoz való előkészítésére. A szálasista hadvezetést kikapcsolta a hadműveletek irányításából. A 2. Magyar Hadseregnek feladatként adta: a solti hídfőből indított támadásokkal kössön le mennél nagyobb szovjet erőt.[10]

A Duna Budapest és a Dráva torkolat közötti szakaszon a 2. Magyar Hadsereg VII. hadteste (Markóczy János altábornagy harcálláspontja Sárbogárd) helyezkedett el, állományába tartozott a 23. hadosztály Bölcske—Madocsa—Paks körzetében, míg a 10. hadosztály Rácalmás—Szászhalombatta szakaszán védett. A VII. hadtesttől délre a II. magyar hadtest (Kudriczy István altábornagy) foglalt védelmet az 1. folyami dandárral és a 31. SS páncélgránátos hadosztállyal. A Duna—Dráva háromszög biztosítása a H.Gr. „F" feladata volt.

Szálasiék ebben az időben Dunántúlon a 2. Magyar Hadseregen kívül csak néhány határvadász és csendőr alegysége állomásozott. A kiképző és felállító központok azon dolgoztak, hogy a szétvert alakulatok maradványaiból új menetzászlóaljakat, illetve ezredeket szerveznek (Bátaszéki zászlóalj, Mecsek ezred stb.), amelyeket szintén a Duna védelmére terveztek alkalmazni. A magyar alakulatokon kívül német SS és SS rendőri alegységek tartózkodtak itt, ezek azonban nem a H.Gr. Süd-nek, hanem Winckelmann SS Obergruppenführernek voltak alárendelve.

November első napjaiban, amikor a 46. hadsereg elérte Budapest külső védőövét, Friessner parancsot adott a solti hídfő további megerősítésére. Ettől délre levő szakaszra azonban újabb német és magyar erőket nem irányított, annak ellenére, hogy az ott levő csapatok harcértéke alacsony volt. A magyar fővezérség a 23. gyalaghadosztályt még folyambitosításra sem tartotta alkalmasnak, ki akarta vonni feltöltésre. Hasonlóan volt az 1. folyami dandár is: zömében sebtében összeállított alegységekből állt, állományát folyamőrökből, csendőrökből és a Duna—Tisza közén szétvert alakulatok maradványaiból szedték össze. Tüzérsége néhány lövegből állt, nehézfegyverei hiányoztak.

A 2. Magyar Hadsereg tartalékai (Simontornya, Gyönk, Tolnanémedi, Kaposvár, Bonyhád stb.) nem voltak jelentősek, 17—50 éves

9 A Német Páncéloshadsereg alárendeltségébe tartozó „Brandenburg" hadosztály, úgynevezett „Brandenburg" csoport 1944. október 24-től a Drávától északra a baranyai háromszögben biztosította a H. Gr. „F" balszárnyát.

A „Brandenburg" hadosztályt 1944 őszén páncélgránátos hadosztállyá szervezték át, s mint gyors tartalékot ezred, illetve zászlóaljakra bontva a partizánok ellen alkalmazták. (Lásd: *H. Kriegsheim:* „Die geheimmis rolle Brandenburg". 1958., 314—319. o.).

10 HL. Filmtár. 1252. sz. tekercs. KTB. 30. 10. 1944. H. Gr. Süd Ia Nr. Gen d. Pi/Pl 1. Br. B. Nr. 3589/44. g. számú int. 1944. okt. 30.

németekből szervezett SS rendőri alakulatokból álltak, amelyek nem rendelkeztek gépkocsi szállítóeszközzel.

A Duna vonalának a védelmét a H.Gr. Süd november elejére nem tudta jelentősen megerősíteni. Ebben mindenekelőtt a szovjet csapatok nem várt gyors előnyomulása játszott közre. Másodszor nem állt rendelkezésükre olyan erő, amellyel meg tudták volna akadályozni a szovjet csapatok átkelését. Harmadszor nem biztosították a két hadseregcsoport közötti csatlakozást, a szárnyak között nem volt összeköttetés. Negyedszer a rendelkezésükre álló magyar és német alakulatok harcértéke, erkölcsi-politikai állapota nagyon alacsony színvonalon állott.

Szálasi Ferenc, Hitler magyarországi „nemzetvezetője" nem tudta megszilárdítani hatalmát. Kormányát csak az uralkodó osztályok, a tisztikar kis hányada, a kispolgárság egy része és a lumpenproletár elemek támogatták. Létezését csak a német szuronyoknak köszönhette.

A németeknek arcvonaluk megszilárdításához ágyútöltelékre lett volna szükségük. Az ország haladó erői, a kommunisták vezetésével, fokozták ellenállásukat. A munkásosztály tömegei mind aktívabban léptek fel az ország kirablását célzó intézkedések ellen. Budapesten, a bányavidékeken, az ipari központokban a fegyveres ellenállás megszervezésére tettek lépéseket. A parasztság pedig passzív ellenállásával utasította el a „hungarista" célkitűzéseket.

Ezekben a napokban alakult meg Bajcsy-Zsilinszky elnökletével a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága, mely a már tevékenykedő kommunista vezetés alatt álló fegyveres csoportok mellett célul tűzte ki a fegyveres felkelés megszervezését.

Szálasiék még november elején is nehezen tudtak kijózanodni a hatalomra jutás mámorából. A 2. Ukrán Front sikerei azonban arra kényszerítették a németeket, hogy csapatokat követeljenek tőlük. Beregffy Károly, a nyilas honvédelmi miniszter és vezérkari főnök, hogy harcra késztesse csapatait, október 17-én, 22-én, 26-án és 31-én parancsot adott ki, de ennek nem sok foganatja volt. Az ország lakossága és a hadsereg katonái — sőt a tisztikar nagy része nem akart elpusztulni Hitlerért és Szálasiért.

A „Nemzetvezető" 1944. október 26-án „Hadparancsot" intézett a csapatokhoz, amelyet a következő zavaros mondatokkal zárt: „A döntés válságos pillanatában kitartásra buzdítlak benneteket. Senki ne csüggedjen. Nem vagyunk egyedül... a német bajtárssal harcolunk vállvetve...Ti rátok hősökre és nemzetünk elejére büszke s veletek egy lélek, egy akarat, egy elszántság vagyok én és a dolgozó nemzet is."[11]

Hitlert is igyekezett megnyugtatni hódoló táviratában: „Az ön vezetése alatt harcoljuk ki a nacionalista és szocialista földgömb elrendeződés keretében az európai nagy tér belső, a nemzetiszocialista világnézeten felépülő Európa-szövetség összhangját és rendszerét, amelynek egyik megdönthetetlen pillére lesz a délkelet-európai élettér erős,

[11] Pesti Hírlap, 1944. október 27. sz.

egészséges és értékes közössége és benne a hungarista magyar birodalom."[12]

Beregffy, akitől Friessner hadosztályokat kért, már nem ilyen patetikus. Parancsaiban inkább demagóg és könyörgő. „Szegénynek, gazdagnak, előkelőnek, alacsonynak, mindenkinek egyformán ki kell venni a részét a küzdelemből... a gondok, a terhek, a megpróbáltatások a háború tartalmával... nem csökkennek, hanem emelkednek... Válságos helyzetek mindig jóra fordultak, ahol a vezetőség, a vezetésre hivatott réteg nem csuklott össze, hanem a veszéllyel dacolva, bátran és elszántan harcoltak... Minden rendű és rangú vezető bajtársaim! Térjetek magatokhoz, ébredjetek."[13]

Szálasi és Beregffy zavaros szóáradata a dolgozó tömegeknél és a hadseregben is süket fülekre talált. A csapatok bomlása folytatódott. Ekkor a rögtönítélkezés mellé bevezették az engedelmességet megtagadó alegységek megtizedelését. Fokozták a terrort és a sokat szenvedett zsidóság további megalázását és legyilkolását.

A nyilas kormány hozzálátott programja megvalósításához.[14] Elrendelte a totális mozgósítást. Új hadosztályok felállítására és harcba vetésére adott parancsot. Folytatta az ország teljes kirablását, a nemzet vagyonának, értékeinek Németországba való szállítását. A politikai foglyokat, az ország zsidó lakosságát átadták a németeknek, zömük haláltáborokban pusztult el.

Hitler magyar bábfiguráinak egyhónapos uralma nem igazolta a németek beléjük vetett reményeit. A szovjet vezérkar viszont helyesen értékelte Magyarország politikai helyzetét: az országnak a háborúból való kiábrándultságát.

A nyilas vezetők nagyhangú kijelentései mögött nem volt megfogható valóság. A hosszú hónapok óta állandóan vereséget szenvedett H.Gr. Süd-nek friss erőkre volt szüksége. Az Oberkommando des Heeres (továbbiakban OKH) csapatokat nem tudott adni, a pótlások is nagyon lassan futottak be. Hitler és Guderian természetesnek vették, hogy a hiányzó csapatokat Szálasiék pótolják. Friessner igyekezett eloszlatni elöljáróinak reményeit. Vereségeit a megbízhatatlan magyar szövetségesek nyakába varrta.

A magyar hadsereg erkölcsi-politikai színvonala október 15. előtt is alacsony volt. A hónap második felében és november folyamán tovább süllyedt. A H.Gr. Süd törzséhez egymás után érkeztek be a riasztó jelentések. A 6. és 8. Német Hadsereg parancsnokai, továbbá a 2. és 3. Magyar Hadseregnél levő német összekötő tisztek november 8—9-én arról számoltak be elöljáróiknak, hogy miután a szovjet had-

[12] Uo. 1944. november 27. sz.
[13] Vasvármegye, 1944. december 1. sz.
[14] A fegyverek dörgése között összeült az országgyűlés, hogy rendezze az alkotmány jogi kérdését és biztosítsa jogfolytonosságát. Álszent módon a magyar ember jogtiszteletére és alkotmányos érzésére apelláltak, „... aki a sorsdöntő csaták közepette is elkerülhetetlenül szükségesnek" tartja a megfelelő törvényhozási rendezést."
E parlamenti színjátékkal november 2-án Szálasi elfogadtatta az Országtanács október 27-i határozatát, amely ideiglenesen „nemzetvezetőnek" választotta meg, megtartotta a miniszterelnöki beosztást is. November 4-én délben Szálasi Ferenc elérte álmai megvalósulását. Az országgyűlés két házának együttes ülésén, a királyi palota fehér márványtermében, a „Szent Korona" előtt letette a „nemzetvezetői esküt."

sereg elfoglalta Magyarország felét, a magyar nép ellenállása a nullával vált egyenlővé. Az októberi politikai események után a magyar hadsereg harcértéke — ideértve a tisztikar zömét — még bizonytalanabb, még csüggedtebb. Ezen a szálasista rendszer nem tudott változtatni.

Eismann ezredes, német összekötő tiszt, a 2. Magyar Hadseregnél szerzett tapasztalatairól készített jelentésében írta: „A honvédség, a tisztikar nagyobb része és a néptömegek meg vannak győződve, hogy a háborút elvesztették... A szovjetek által megszállt területekről visszatértek azt terjesztik a lakosság között: »a szovjetek nem Magyarországot akarják elfoglalni, csak azért harcolnak Magyarországon, hogy megsemmisítsék a gyűlölt náci Németországot... Az egyszerű emberek számtalan példán keresztül azt tapasztalták, hogy a megszállt területen zavartalanul tovább élhetnek. Ez a helyzet... A titkos jelszavuk: Minek tovább harcolni. A németek naponkint bizonyítják, hogy a háborút nem tudják megnyerni, a szovjetek pedig jól bánnak velünk... Az ellenséges propaganda mind hatásosabban támad bennünket, ugyanakkor a mi szavainknak már nincs hitele.«

A hadsereg tagjait nagyon befolyásolják a családok sorsa. Egy magyar tiszt ismerősöm feltette nekem a kérdést: »Mi lesz a családommal, ha ez így megy tovább? Végül is egész Magyarországot átadjuk az ellenségnek«."

Majd folytatta jelentését:

„1. A magyar katona, a tisztikar nagyobb részével együtt, nem akar és nem is fog harcolni.

2. Magyarország további területeinek, mindenekelőtt Budapestnek az elvesztése teljes katonai összeomlást jelentene. A mostani eszközökkel sem a jelenlegi kormány, sem mi ezt feltartóztatni nem tudjuk.

3. Az összeomlás feltartóztatásának és talán annak is, hogy a magyar katonák egy részét rábírjuk a további harcra, az az egyetlen feltétele, hogy Magyarországon legalább egy kis katonai sikert érjünk el. Ezzel ismét megszerezhetjük a bizalmat és reményt kelthetünk. A magyarországi sikeres harcoknak katonai és politikai jelentősége kézenfekvő."

Jelentését így fejezi be: „Az a kép, amit a magyar haderőről, hangulatáról festettem, rendkívül sötét, de valódi, mert személyes tapasztalataim és Kozár vk. ezredes, a 2. Magyar Hadsereg vezérkari főnöke tájékoztatása alapján készítettem, akit kifogástalan és ügyünkért szilárdan kiálló katonának ismerek."[15]

Hasonló tartalmú jelentést küldött Wöhler tábornok is november 9-én. „A magyar lakosság és a magyar hadsereg véleménye szerint Budapest eleste a magyar nép és hadsereg teljes összeomlását jelentené. A magyar nép Budapestben az ország szívét látja. Nem kétséges, ha a főváros elesik, az ellenség valószínűleg Miklós vezérezredes vezetésével ellenkormányt alakít. A nyilaskeresztes párt és követőinek

[15] HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. H. Gr. Süd. Anlage 4363/44. g. Kdos.

zöme labilis elemekből áll... Szálasi képtelen a Magyarország megmaradt részén élő lakosságra befolyást gyakorolni. A hadseregnek csak kis része hajlandó velünk harcolni, a többség szívesen átmenne az ellenfél táborába... ha Budapest elesik, ezt nem a hadiszerencse forgandóságának fogják tekinteni, hanem annak, hogy Németország erejének végérvényesen vége van. Az is várható, hogy a szövetséges hatalmak találnak elég embert a magyarok közül, akik hajlandók lesznek Németország ellen harcolni."[16]

Friessner alárendeltjei jelentésének a hatására november 10-én közölte az OKH-val: „... egyre inkább az a meggyőződésem, hogy jelenlegi összetételében a magyar hadsereg nem akar harcolni. Valószínű, hogy a szovjet propaganda és az átment tábornokok aknamunkájának hatására fokozatosan a felbomlás állapotába jutott... A csapatok zöme, beleértve a tisztikart is, eltekintve egyes hű, oldalunkon álló vezetőktől és alegységtől, nem akar harcolni. A magyarok már a szovjet felderítők megjelenésére harc nélkül kiürítik állásaikat."[17]

Ennek okai Friessner szerint a következők:

„1. Az októberi események mélyrehatóan demoralizálták a magyar csapatokat.

2. A legutóbbi hadműveletek eredménye következtében Magyarország nagy része elveszett, ez a magyar katonákban alárendeltségi érzést szült. Mindez — miután arcvonalunkban nagyszámú magyar kötelék van — súlyos veszélyt jelent."[18]

Ugyanerről a kérdésről tárgyalt még aznap 21 óra 25-kor telefonon Guderiannal. A 2. Ukrán Front tevékenységére utalva jelentette: „A szakadatlan támadások miatt hadosztályaim harcértéke nagyon lecsökkent. Ha így megy tovább, nem tudunk kitartani. A H.Gr. Süd-nek sürgős kiegészítésre van szüksége."

Guderian a kérésre azt válaszolta: „... a páncéloshadosztálynak tudunk valami pótlást küldeni, főleg páncélgránátosokat. Gyalogoshadosztályokat ebben a hónapban nem." Majd feltette a kérdést: „Nem lehetne-e a magyaroktól erőket bevonni a harcba?"

Friessner szerint nem, mert minél messzebb távolodnak el a magyarok hozzátartozóik lakóhelyétől, annál többen állnak át az ellenséghez. A magyarok különben is kijelentették: ha Budapest elesik, Magyarország széthullik. Ezért a hadseregben nem lehet megbízni. Különben Beregffynek is az a szándéka, hogy a meglevő 24—25 hadosztályból 14-et hoznak létre. Az összes megbízhatatlan elemet pedig táborba küldik és munkára fogják.

„Harcok terhét egyedül a német erők viselik... a csapatok túlhajszoltak. Az eddig kapott hadosztályok nem megfelelőek. A hadseregcsoportnak harci tapasztalatokkal rendelkező hadosztályokra van szüksége."

Guderian válasza: „Nincsenek hadosztályok..."

16 Uo. 4367/44. g. Kdos.
17 Uo. KTB. 10. 11. 1944., 4. o. Anlage Ia Nr. 4368/44. g. Kdos.
18 Uo.

Friessner, hogy mégis kicsikarjon valamit Guderiantól, jelenti, hogy a Duna nyugati partján csak magyarok vannak. Itt rohamlövegekkel és páncélvadászokkal segíteni lehetne.

„Ha lesz időnk és lehetőségünk, november 20-a után valamit küldünk. A páncéloshadosztályoknak talán néhány P—IV-el segíthetünk" — mondotta Guderian.

Friessner, amikor látta, nem várhat felülről segítséget — s hogy a felelősséget előre elhárítsa magáról —, azt válaszolta Guderiannak: „Ha 5—6 hadosztályunk és egy pár páncélloshadosztályunk volna, az oroszokat vissza tudnánk vetni a határokon túlra. Ez örvendetes, de egyben tragikus is."

Guderiant azonban ez nem hatotta meg: „Sajnos, nincs lehetőségünk hadosztályokat küldeni. Ha északon nem volna olyan feszült a helyzet (itt a kelet-poroszországi szovjet támadásra utalt), vállalnám a kockázatot. Így azonban nem" — válaszolta.[19]

A magyarországi arcvonalon tovább romlott a németek helyzete. Ezért Friessner november 14-én újból az OKH-hoz fordult és jelentette, hogy a súlyos veszteségekkel nincs arányban a beérkezett kiegészítés. „A magyar hadsereg további felbomlásával kell számolni... Ezért kérem, hogy azonnal indítsanak útba 20 000 főt... Igényt tartok 70 P—V-re és 100 P—IV-re, a Dunát védő 3. Magyar Hadsereg támogatására."[20]

Végül november 15-én Friessner írásbeli jelentést küldött Hitlernek, a magyar hadsereg értékéről.[21] Ebben összefoglalta mindazt, amit eddig Guderiannal közölt. Többek között megállapította, hogy Szálasi teljes egészében a birodalommal összhangban cselekszik, de a nép zöme nem hajlandó áldozatra a kormányért. A magyarok között a szovjet csapatok népszerűek, ezért szervezett németellenes fellépésekkel kell számolni. Valószínű, hogy a szovjet oldalon magyar csapatokat fognak alkalmazni.

Végül jelentette, hogy a nyilas vezetőkkel összhangban, milyen rendszabályok életbe léptetésével szándékoznak „új magyar hadsereget szervezni válogatott tisztek vezetésével, lelkes, hadrafogható fiatalokból", akiknek kiképzését a birodalom területén oldják meg. Addig a megbízható magyar hadosztályokat be kell osztani a német magasabbegységekbe.

Mindez világosan mutatja, hogy a 3. Ukrán Front erőinek felvonulása, illetve támadó hadműveleti terveinek kidolgozása és a felkészülés idején a H.Gr. Süd súlyos válságba került. Azzal a véleménnyel, amit Friessner és alárendeltjei a szálasista hadseregről tartottak, felfelé jelentettek és visszaemlékezéseikben megírtak, a nyugaton emigrációban élő magyar fasiszták nem értenek egyet. Von *Adonyi Naredy:* Ungarns Armee im zweiten Weltkriege című „történeti" művében azt írja, hogy 1944. október 15-e után a szálasista hadsereg nem tudta ugyan befolyásolni a háború kimenetelét, de lefékezte a szovjet had-

19 Uo. 4423/44. g. Kdos.
20 Uo. KTB. 14. 11. 1944., 5. o. Anlage H. Gr. Süd Ia Nr. 4340/44. g. Kdos.
21 Uo. Ia Nr. 186/44. g. K. Chefs.

sereg előnyomulását és ezzel döntő befolyást gyakorolt Közép-Európa további sorsára. Támadja Friessnert azért, hogy memoárjában „a magyarokat és románokat egy fazékba dobta". Majd, hogy megnyerje a nyugati reakciós körök szimpátiáját, kijelenti: „A 27 magyar hadosztálynak 1944-ben, ha szerepüket tisztán katonai szempontból nézzük, hadászati jelentősége volt. Ezek akadályozták meg, hogy a szovjet hadseregek nem értek el hamarább Dél-Németországot. Nélkülük kérdéses, hogy sor került volna a jaltai konferenciára, mert a szovjet hadseregek nem adtak volna lehetőséget, hogy a nyugati hadseregek kelet felé nyomuljanak előre."[22]

Adonyi fellengzős megállapításainak természetesen semmi reális alapja nincs. Friessner november 15-én Hitlerhez küldött jelentésében azt írta: „Az eredetileg alkalmazott 22 magyar hadosztályból és 5 dandárból csak 5 hadosztály és 2 dandár maradt az arcvonalon." Ezen még Darnay Pál szálasista hadsereget védelmező írásai sem tudtak segíteni. Friessneréknek abban kétségtelenül igazuk volt és van, hogy a magyar nép nem érezte magáénak Hitler háborúját.

Az egyetértés még a német és magyar fasiszták között sem volt meg. Az ellentétek különösen a kiürített községek kifosztása miatt fokozódtak. Erről tanúskodik a fővezérség november 11-én kiadott rendelete. „Az utóbbi időben mind gyakrabban érkeznek jelentések arról, hogy német csapatok a kiürített községekben fosztogatnak. Az ellenszegülő lakosságot bántalmazzák és általában olyan magatartást tanúsítanak, amely alkalmas arra, hogy a lakosság ellenszenvét kiváltsa. Ami viszont a magyar—német fegyverbarátságot is aláássa és így a magyar csapatok harckészségét is csökkenti."

A H.Gr. Süd arcvonalszakaszán a felbomlóban levő magyar hadsereg kedvező kilátásokkal kecsegtetett. Malinovszkij és Tolbuhin marsallok jól tudták, hogy csak feladatuk végrehajtása biztosíthatja a Németország középső területe ellen 1945. január végén, a főirányban tervezett gigantikus támadás sikerét. Úgy kell tevékenykedniük, hogy Kelet-Poroszországból és Lengyelországból a német főparancsnokság minél nagyobb erőket dobjon át a H.Gr. Süd szakaszára.

A 3. Ukrán Front átkelése a Dunán és hídfőfoglalása (1944. november 7—24-ig)

A szovjet főparancsnokság a német birodalom „hátsó bejárata", a Bécs elleni hadművelet előkészítésekor azt is figyelembe vette, hogy ezzel a hitleri Németország olyan területei kerülnek veszélybe, amelyeket eddig megkíméltek a bombázások. Az itt levő hatalmas hadiipar fontos bázisa a német hadigépezetnek. Tisztába volt azzal is, hogy a nyugat-magyarországi olajforrások (ez volt akkor már szinte az utolsó jelentős olajvidék a németek birtokában), a Balatontól északra levő bauxitbányák, az alumíniumipar, a lőszergyárak, az olaj-

22 *Franz v. Adonyi Naredy:* Ungarns Armee im zweiten Weltkriege. Neckargemünd, 1971., 161. o.

finomítók stb. a német hadvezetés részére nagy jelentőségűek. Ezért a 2. és 3. Ukrán Frontnak feladatait úgy határozta meg, hogy az új hadműveletek megfosszák az ellenséget a magyarországi, csehországi és az ausztriai hadiipari központoktól.

Az 1944. év végi hadműveletek egyik döntő téte Budapest volt. Ennek elfoglalása súlyos csapást jelentett Hitlerékre, hisz a magyar főváros elvesztése Magyarországnak, mint szövetségesnek a kiesése, Németország teljes politikai és katonai elszigeteltségét jelenti.

Mussolini, Tisó, Ante Pávelics támogatása ekkor már nem sokat számított.

Ennek figyelembevételével Tolbuhin marsall feladatai végrehajtását úgy tervezte meg, hogy elősegítse a 2. Ukrán Front csapatainak Budapest elleni hadműveletét.

A főparancsnokság az általános elgondolások kimunkálásakor — még a belgrádi hadművelet idején, október 15-én — utasította Tolbuhin marsallt, a 3. Ukrán Front parancsnokát, hogy Belgrád elfoglalása után ne nyomuljon tovább előre, hanem szilárdan vesse meg a lábát a várostól nyugatra. A front október 18-án azt a parancsot kapta, hogy egy hadtestét vonja előre a Duna északi partjára Zombor—Újvidék körzetébe és fedezze a 2. Ukrán Front balszárnyát. A 3. Ukrán Front 57. hadserege október 27-re átcsoportosult a Bánátba és a 75. hadtest a Baja és Zombor közötti szakaszon felváltotta a 2. Ukrán Front 46. hadseregének balszárny-magasabbegységeit. A főparancsnokság a 4. gárdahadsereget (amely október 13-án vasúti szállítással érkezett meg Romániába) még október 18-án alárendelte a frontnak. A 18. harckocsihadtestnek pedig a 2. Ukrán Front állományából november 4-én be kellett érkeznie Temesvárra, hogy a 3. Ukrán Front sikerkifejlesztő csoportját képezze.[23]

A 3. Ukrán Front parancsnoksága a tervezésnél figyelembe vette, hogy kevés páncélos és gépesített erővel rendelkezik. Ezért az ellenség védelmének áttörése után a siker kifejlesztésére lövész-magasabbegységek alkalmazásával számolt. A 18. harckocsihadtestet csak a hadműveleti mélységben, a Margit-vonal[24] harcászati mélységének leküzdése után tervezte ütközetbe vetni. Ezenkívül problémát jelentett a Duna, melyet csak erőszakos átkeléssel lehetett leküzdeni, a továbbiakban pedig jelentősen akadályozta a támadó hadművelet utánpótlását. Őszi esőzések idején a folyam szintje több métert emelkedik. Ez pedig nemcsak a kompátkelés, de mindenekelőtt a hidak építését és üzemeltetését is zavarja. Végül nagy gonddal tanulmányozták az időjárás hatását a talajviszonyokra. A terep esőzések idején különösen Székesfehérvár délkeleten és a somogyi dombvidéken komoly nehézségeket jelent a csapatok mozgására.

[23] Október végén—november elején a 3. Ukrán Front az 57. és a 4. gárdahadseregből, a 32. gépesített dandárból, a 18. harckocsihadtestből és a 17. légi hadseregből állt. Ezek az erők fokozatosan a délkeleti irányból átcsoporosultak Pétervárad—Pancsova—Temesvár körzetébe.

[24] A Margit-vonalat Guderian utasítására 1944 szeptemberben kezdték építeni Ausztria, Bécs védelmére. Duna—Nagytétény—Martonvásár—Baracska—Kápolnásnyék—Velencei-tó—Dinnyés—Polgárdi—Balaton északkeleti partja — Keszthely dél—Alsópáhok—Sármellék—Határárok—Iharosberény—Gyékényes vonalon húzódott. A parancs 1944. szeptember 22-én 18 óra 15 perckor jelent meg. (HL. Filmtár. 1251. sz. tekercs. Anlage 66. 19. sz. irat.)

A Duna leküzdésére, illetve az erőszakos átkelések és az utánszállítások biztosítására a 3. Ukrán Front alárendeltségébe került a Dunai Katonai Flottilla (november 9.), majd a 83. önálló tengerész gyalogosdandár (november 25.).[25]

Tolbuhin marsall november közepére a front erőinek átcsoportosítása után tervezte a támadó hadművelet megindítását. Az volt az elgondolása, hogy Mohácstól délre átkel a Dunán, hídfőt foglal a nyugati parton, majd a főerők átszállítása után csapást mér Pécs—Nagykanizsa felé Mohács—Székesfehérvár irányába. Utóbbival a 2. Ukrán Front Budapest elfoglalására indított hadműveletét szándékozott támogatni.

A front törzse november 9-ig az átkelés és a hadművelet tervén dolgozott. Ezalatt az 57. hadsereg 75. hadteste, mely átvette a Baja—Zombor közötti arcvonalszakasz védelmét, hozzálátott a Duna túlsó partján levő ellenség erőinek és védelmének felderítéséhez. A folyam nyugati partján az ellenségnek tábori jellegű, 5—8 km-es harcászati mélységű védelmi rendszere volt, amelyet műszakiak irányításával a polgári lakosság épített ki. A 2—3 árokból álló védelmet közlekedő árkok kötötték össze. A lakott helyeket, különösen az átkelésre alkalmasnak vélt körzetben levő falvakat körkörös védelemre rendezték be.

M. N. Sarohin tábornok, az 57. hadsereg parancsnoka elhatározta, hogy november 18-ig befejezi hadseregének átcsoportosítását Zombor körzetébe, közben november 15-én a 75. és 64. hadtesttel hídfőt foglal Mohácstól délre Batina és Apatin körzetében.[26] Elhatározását a front parancsnoka jóváhagyta.[27] Sarohin tábornok úgy tervezte, hogy az átkelési szakaszon egy-egy hadtestet alkalmaz, amelyek összetartó irányban mért csapással egyesítik a két hídfőt. Ezután ütközetbe veti a hadsereg második lépcsőjét, a 6. gárda-lövészhadtestet, a 32. gárda gépesített dandárt és a támadást tovább fejleszti Pécs általános irányba.

Az 57. hadsereg megjelenését és összpontosítását Zombor körzetében a H.Gr. „F" észlelte, sőt Szálasi és Friessner november 5-i megbeszélésén (ahol elsősorban a Margit-híd felrobbantását igyekeztek tisztázni) is szóba került. A H.Gr. Süd hadműveleti naplója november 5-én azt rögzítette, hogy a hadseregcsoport jobbszárnyán, a 2. Magyar Hadsereggel szemben Apatintól északnyugatra, Sükösdtől nyugatra az ellenség átkeléshez készülődik és a Duna balparti erdőkből famegmunkálás zaja hallatszik.[28]

Friessnert az új szovjet erők megjelenése Bajától délre kellemetlenül érintette. Azonnal jelentette Guderiannak Szálasi ama közlését is, hogy az oroszok hadműveletet készítenek elő a Dráva mentén és a Dráva—Balaton közé szándékoznak betörni. Arra kérte az OKH ve-

25 Архив Министерство Обороны (továbbiakban AMO.) CCP. фонд (ф.) 243,опис (оп.) 20 371, (дело) (д.) 64, лист (ли.) 32—35.

26 Az 57. hadsereg a 75., 64. lövész- és a 6. gárda-lövészhadtestből, a 32. gárda gépesített dandárból, a 9. áttörő tüzérhadosztályból és más megerősítésre kapott egységből állt.

27 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372, д. 516, ли. 6. 00804. sz. parancs.

28 HL. Filmtár. 1252. sz. tekercs. KTB. 5. 11. 1944., 1. o.

zérkari főnökét, hasson oda, hogy az Oberkommando der Wehrmacht (továbbiakban OKW) alárendeltségébe tartozó délkelet főparancsnok, az OB. Südost (egyben a H.Gr. „F" főparancsnoka is) az oroszoktól nem fenyegetett arcvonalszakaszáról dobjon át a H.Gr. Süd jobbszárnyára egy — harcokban kipróbált — gyalogoshadosztályt az esetleges meglepetések elhárítására.[29]

Ezzel egyidőben megkérte a 4. légiflotta parancsnokát, derítse fel a Dráva torkolata vidékét. Friessner kérésének a 4. légiflotta parancsnoka eleget tett, közölte azonban, hogy eddig semmi különös előkészületet itt nem észleltek.[30]

November 4-én a 2. Ukrán Front csapatai birtokba vették Ceglédet, Szolnokot és heves harcokra került sor Üllő és Vecsés körzetében. Ennek ellenére a H.Gr. Süd csak néhány intézkedés kiadásával igyekezett megerősíteni a Duna védelmét. A hadseregcsoportnak (november 5.) alárendelt 271. népi gránátos hadosztálynak parancsot adott (az OKW utasításának megfelelően), hogy a Duna nyugati partjára csoportosuljon át. A parancsnok jelentése szerint a hadosztálynak azonban csak egy ezrede volt harcképes, a többi csak november 30-ra éri el a készenlétet[31] (fegyverzete, szállítóeszközei hiányosak voltak). Friessner a helyzet élesedése miatt utasította a hadosztály parancsnokát, hogy harcképes alegységeit azonnal indítsa útnak a Duna védelmére. Ezzel egyidőben a Duna—Tisza közéről kiszorult 3. Magyar Hadsereg parancsnokának átadta a Duna szakasz védelmét Rácalmás és Budapest között. A 2. és 3. Magyar Hadsereg között a sávhatárt Várpalota—Szabadbattyán—Sárosd—Rácalmás—Kunszentmiklós vonalán húzta meg.[32]

Az OB. Südost, von Weichs a Jugoszlávia területén vívott harcokkal volt elfoglalva. November 6-án értesítette a H.Gr. Süd-ot, hogy 1945. január közepéig a Duna védelmére nem tud erőket átdobni.[33]

Mindez arra mutatott, hogy a két német hadseregcsoport felderítése nem érzékelte, és főleg nem értékelte komolyan azokat az erőátcsoportosításokat, amelyeket a 3. Ukrán Front végrehajtott. (Igaz, ekkor Bajától délre még csak egy hadteste jelent meg.) A H. Gr. „F" nem hozott semmiféle intézkedést e szakasz megerősítésére.

A német főhadiszálláson november 6-án megbeszélés folyt, amelyen értékelték a H.Gr. Süd helyzetét. Weenck altábornagy, az OKH vezetési csoport főnökének véleménye szerint a hadseregcsoport helyzete Szolnok—Budapest körzetében kritikussá vált, hasonlóképpen veszélyeztetettnek értékelte a Duna vonalát, mert több szovjet hadosztály közeledik a folyam felé. Az itt levő magyar erők gyengék és megbízhatatlanok. Ezért javaslatára Hitler úgy döntött, hogy a Friessner-hadseregcsoport jobbszárnyának megerősítésére nem az OB. Südostól vesz el erőket, hanem Olaszországból átadja a 44. gyalogoshadhadosztályt (Hoch und Deutschmeister). A döntést közvetítő OKH

[29] Uo. 6. 11. 1944., 6. o.
[30] Uo.
[31] Uo. 5. 11. 194., 5. o.
[32] Uo. 6. 11. 1944., 7. o.
[33] Uo. 6. 11. 1944., 6. o.

november 7-én azt is tudta, hogy a 44. gyalogoshadosztály beérkezésével négy nap múlva lehet számolni. Egyúttal arra kérték Friessnert, hogy Hitler döntéséről értesítse Szálasit, akit nagyon nyugtalanított a helyzet.

A német felső katonai vezetés azt remélte, hogy a H.Gr. „F" és a H.Gr. Süd csatlakozó szárnyait a 44. gyalogoshadosztály idedobásával biztosítja és fedezi a bécsi irányt is. Friessner kérésére a hadosztályt Pécs körzetébe irányították. Ezenkívül a H.Gr. Süd tüzérséget is kért a Duna védelmének megerősítésére, ezt azonban az OKH egyelőre nem tudta teljesíteni.[34]

Sarohin tábornok november 6-án parancsot adott a 75. hadtest parancsnokának, Akimenko tábornoknak, hogy derítse fel az ellenség védelmét a Duna jobb partján, Apatin körzetében.

A Dunának ez a szakasza nem alkalmas átkelésre. Szélessége Mohácsnál 600—700, Batinánál pedig 400—500 méter volt. Mindkét oldalon a holt ágak egész rendszere húzódik. Apatin felett a folyamot csak 2—3 holtág áthidalása után lehet elérni. Ezek szélessége eléri a 20—200 métert. A folyamtól nyugatra levő területen 15—20 km mélységig sűrű csatornahálózat van, amelyeket gátak vesznek közre. Ezek meredek partjai és a szeszélyesen folyó patakocskák erősen gátolják a csapatok mozgását. Ugyanakkor a partokon 25 km hosszan 6—8 kilométer széles ártéri erdő van, amely kedvező rejtési lehetőséget biztosít.

Az ellenséges védelem jellegének felderítésére, az átkelésre alkalmas körzetek kijelölésére a 233. és a 74. lövészhadosztályok sávjában felderítést hajtottak végre. November 6-án éjszaka a 74. lövészhadosztály 260. ezrede 3. századának és az 51. jugoszláv hadosztály 12. dandár egy zászlóalja részeinek — szükségátkelési eszközökön — sikerült átkelni és Apatinnál szemben hídfőt foglalni. A hadseregparancsnok azonnal utasítást adott újabb erők átdobására. November 7-én hajnalban még egy századot átdobtak a túlpartra. November 8-án virradatkor pedig a 233. lövészhadosztály 109. ezredének két zászlóalja kelt át a folyón Apatintól 4 km-re északnyugatra. Batina körzetében — ugyanebben az időben — a 703. lövészezred egyik századának átkelési kísérlete sikertelenül végződött.[35]

A H.Gr. Süd hadműveleti naplója szerint a 2. Magyar Hadsereg azonnal jelentette, hogy tőle jobbra védekező „Brandenburg" hadosztály szakaszán Apatinnál két orosz század átkelt a Dunán. A 4. légiflotta pedig arról adott ugyanaznap hírt, hogy Apatinnál az ellenség élénk mozgását figyelték meg.[36]

A „Brandenburg" hadosztály részei felvették a harcot az Apatin körzetében átkelt szovjet erőkkel, de nem tudták megakadályozni, hogy november 8-án délre már két szovjet zászlóalj váltson partot és 3 km széles hídfőt hozzon létre. A megkapaszkodott szovjet alegy-

[34] Uo. 7. 11. 1944., 5. o.
[35] AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372, д. 516, лн. 21.
[36] HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 7. 11. 1944., 1. o. Ia Nr. 4377/44. g. Kdos.

ségek visszaverték a német ellenlökéseket és a légitámadások ellenére újabb erőket vittek át.

Három zászlóalj átkelése 7—8-án nem látszott túl veszélyesnek, mert a terep adottságai miatt ott nem lehetett nagy erőkkel támadni. Másnap, november 9-én a 703. lövészezred két százada Batina körzetében, ugyanazon a helyen (Kiskőszegnél), ahol előző nap a kísérlet kudarccal végződött, eredményesen átkelt a folyón, megkapaszkodott és hídfőt foglalt. Itt a terep is alkalmasabb volt, mert csak délen hálózzák be a területet csatornák, északra dombok, szőlőhegyek emelkednek ki a vizenyős terepből. November 9-én a 75. hadtestnek már két kis harcászati hídfője volt a Duna jobb partján.[37]

Tolbuhin marsall értesülve a sikerről, 9-én hajnalban parancsot adott az 57. hadseregnek, hogy készüljön fel támadásra. Utasította, hogy gyűjtsön anyagot a folyó leküzdéséhez, tervezze meg főerőinek átkelését, foglaljon olyan széles és mély hídfőt, amely kiindulási alapul szolgálhat a támadó hadművelet kibontakozásához.[38]

A hadseregnek a front parancsnoka az anyag- és csapatok előrevonására a Tiszán — Obecse körzetében — 16 tonnás hídat biztosított.

Utasította Sarohint, hogy a 68. hadtest kivételével összes erőit és megerősítő eszközeit vonja előre Zombor—Kula körzetébe. A csapatok mozgatását csak éjjel engedélyezte.

A 6., 64. és 75. hadtestek átszállítására és a támadó hadműveletben való alkalmazására vonatkozó terveket november 11-én kellett jelenteni.[39]

A H. Gr. Süd hadműveleti naplójában ezekben a napokban csak mellékesen tesznek említést arról, hogy szomszédjuk balszárnyán mi történik. Ennek az volt az oka, hogy a 2. Ukrán Front csapatai akkor súlyos csapásokat mértek a 8. és a 6. Német, valamint az 1. Magyar Hadseregre. Friessner november 8-án nemcsak harcálláspontját volt kénytelen áthelyezni Dobogókőre, hanem az OKH engedélyével visszavonta csapatait is Kassa—Miskolc vonalára. A Mezőkövesd—Emőd terepszakaszon szintén visszavonulásra kényszerült.[40]

A hadműveleti napló mindössze annyit rögzített: „. . . a 2. Magyar Hadsereg jelentése szerint az ellenség hídfőjét a »Brandenburg« hadosztály Apatinnál nem tudta felszámolni. Átkelt egységeit azonban visszaszorította az öreg Duna gátjai mögé."[41]

A nyilas sajtó még hallgatott november 8-án a hídfőről. Berlini jelentésre hivatkozva azt közölte: „Budapesttől délre több szovjet lövészhadosztály menetel, hogy kikényszerítse az átkelést a nyugati partra. Eddig azonban minden ilyen kísérlet meghiúsult."[42]

37 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372, д. 516, лл. 22.
38 Uo. лл. 6.
39 A H. Gr. „F" hadműveleti naplójába nem volt lehetőségem betekinteni, ezért a szovjet csapatok átkelésének a hatását csak a H. Gr. Süd levéltári anyaga és az akkori nyilas sajtótermékek alapján kísérelem meg érzékeltetni.
40 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 8. 11. 1944., 5. o.
41 Uo. 8. 11. 1944., 1. o.
42 Pesti Hírlap, 1944. november 8. sz.

Szálasiék rendkívüli intézkedésekkel igyekeznek újabb ember- és anyagi áldozatot kicsikarni az ország lakosságából. A helyzet azonban annyira súlyossá vált, hogy Beregffy kénytelen volt hirdetményt kibocsátani Budapest önkéntes kiürítésére.

November 10-én beköszöntött az esős ősz. Ez komolyan nehezítette az 57. hadsereg 75. hadtestének harcát az apatini és batinai hídfőkben. A felázott utakon nehezebbé vált az erők előrevonása. Ezen a napon már a nyilas sajtó is kénytelen volt hírt adni a szovjet hídfőkről: „A Dunánál Apatin szakaszán a bolsevisták meg tudták vetni lábukat a folyó nyugati partján, a harcok még folynak."[43]

Friessner újabb csapatokat követelt elöljáróitól és Beregffytől. A magyar vezérkar azonban mindössze egy menetzászlóaljat tudott Dunaföldvárhoz küldeni. A H.Gr. Süd azt jelentette az OKH-nak, hogy „A jelenlegi összetételében a magyar hadsereg nem hajlandó harcolni... Ma a legnagyobb veszélyt a magyarok jelentik... nincs bennük semmi ellenálló erő."[44]

Hitler, miután a H.Gr. Süd minden erejét a 2. Ukrán Front Budapest elleni támadása kötötte le, november 11-én parancsot adott, hogy a Duna védelmének biztosítására az OB. Südost és a H.Gr. Süd között a sávhatárt tegyék át északabbra, Baja—Balaton délnyugati széle közé. Azt a feladatot állította az OB. Südost elé, hogy számolja fel a Duna nyugati partján levő szovjet hídfőket.[45]

Ez az intézkedés tovább súlyosbította a két német hadseregcsoport csatlakozó szárnyain a helyzetet. Zavarossá vált a csapatok alárendeltségi viszonya. A 2. Magyar Hadsereg több alegysége a sávhatártól délre került, ezzel vezetésük és utánpótlásuk még bizonytalanabbá lett. Friessner követelte az OKH-tól, hogy csapatait adják vissza. A helyzet azért volt különösen bonyolult, mert a H.Gr. Süd az OKH-nak, míg az OB. Südost az OKW-nak volt alárendelve.

A 74. után a 233. szovjet lövészhadosztály is átkelt a folyón. November 10-től a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg és Partizán Osztagok is erőteljesen bekapcsolódtak a harcba. Az 51. hadosztály 12. dandárja után a 7. dandár is partot váltott.[46] A hídfőben levő szovjet és jugoszláv katonák szívósan helytálltak a magas vízállású Duna árterületén, visszaverték a német ellenlökéseket és fokozatosan mélyítették, szélesítették harcászati hídfőiket.

Tolbuhin marsall, miután november 14-én jóváhagyta az 57. hadsereg tervét, felhívta M. N. Sarohin tábornok figyelmét, hogy használja ki az ellenség felkészületlenségét: a 75. és 64. hadtest erőteljesen támadjon a két hídfőből, majd azokat egyesítve 1944. november 20-ra vegye birtokba Mohács—Magyarbóly—Torjánci terepszakaszt és biztosítsa támadó csapatainak a balszárnyát a Dráva északi partján. November 22-re összpontosítsa a hídfőbe a 6. gárda-lövészhadtestet,

[43] Uo. november 10. sz.
[44] HL. Filmtár. 1252. tekercs. Anlage Ia Nr. 4368/44. g. Kdos.
[45] Uo. 4378/44. g. Kdos.
[46] *Godó Ágnes:* Baranya megye a felszabadító harcok időszakában. Levéltári Közlemények, Pécs, 1959., 1944—1945. o. — A jugoszláv csapatoknak a hídfőben vívott harcokban való részvételéről itt olvasható részletesen.

majd ütközetbe vetése után, november 26-ra vegye birtokba Pörböly—Bátaszék—Mócsény—Ófalu—Apátvarasd—Pécsvárad—Pécs—Keszü—Kemenes—Poma terepszakaszt a Dráváig.

A továbbiakban folytassa támadását Nagykanizsa irányába. Tájékoztatta Sarohint, hogy ezzel egyidőben a 4. gárdahadsereg Mohács körzetében felkészül az átkelésre.[47]

A 4. gárdahadsereg a főparancsnok utasítására, október 18-án kiadott direktívája alapján, átment a 3. Ukrán Front állományába[48] és a frontparancsnok intézkedésére Temesvár körzetébe összpontosult.

Tolbuhin marsall már november 12-én a 4. gárdahadsereg parancsnokának azt a feladatot adta: ne várja be főerejének beérkezését Temesvár körzetébe, hanem azonnal kezdje meg erőinek átcsoportosítását a Duna—Tisza közére. November 25-én Batina körzetében a 21. lövészhadtestével (62., 41., 69. ho.) keljen át a Dunán és legyen kész ütközetbe vetésre.[49] November 14-én a 4. gárdahadsereg főerői összpontosítási körzetévé Zombor északkelet térségét jelölte ki. A tüzérség összpontosítását november 16-ra be kellett fejezni. Hadműveleti tervét november 16-án 10 órára kellett felterjesztenie.[50]

Az események ettől kezdve a szovjet vezérkar elgondolásának megfelelően alakultak. A 3. Ukrán Front csapatai megkezdték a támadó hadművelet előkészítését. Minden úgy történt, ahogy azt Moszkvában előre várták. A 3. Ukrán Front hídfőfoglalása, majd erőinek felvonulása után a német katonai felső vezetés előbb az olasz, a balkáni, majd a magyarországi arcvonalszakaszról megkezdte hadosztályai átdobását a Dunántúlra, végül pedig a főirányból, Lengyelország és Kelet-Poroszország területéről, hogy fedezze a bécsi irányba vezető utakat és Budapestet.

A németek tisztában voltak a szovjet legfelsőbb vezetés támadó szándékával, de megvalósításának formáit nem tudták kikövetkeztetni. Az OB. Südost törzse továbbra is meg volt győződve, hogy a 3. Ukrán Front — az 1. és 2. Jugoszláv Hadsereggel együtt — főcsapását Zágráb irányába méri. (Valójában ekkor a 3. Ukrán Frontnak ezen a szakaszon már csak a 68. lövészhadteste tartózkodott.) Ezért erőit ebben az irányban készítette fel védelemre. A H.Gr. Süd ugyanakkor azzal számolt, hogy a szovjet csapatok Budapesttől délre nyugati irányban támadnak a Csepel-szigeten át a Dunán keresztül Székesfehérvár felé, illetve északról igyekeznek bekeríteni a magyar fővárost. Ebben szerepet játszott az is, hogy amikor a szovjet csapatok november 13-án elfoglalták a solti hídfőt, a VII. magyar hadtest vezérkari főnöke, Hátszegi Ottó ezredes átment a 2. Ukrán Fronthoz. Friessner meg volt győződve, hogy Hátszegi, aki ismerte a védelem-

47 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372. д. 516, лл. 37—38.

48 A 4. gd. hds. november 12-én a 20. és 21. löv. hdt-ből állt, november 15-én a 2. Ukrán Fronttól állományba került a 31. löv. hdt. is.

49 1944. november 23-án 24 órától sávhatár az 57. hadsereggel Óbecse (57), Mohács (4).

50 AMO. CCCP. ф. 320, опис. 4522, д. 170, лл. 7—12. —

A front parancsnoka a hadsereget beérkezése után megerősítette a 115. nehéz tüzérdandárral, a 23. tarackos tüzérdandárral, a 10. messzehordó tüzérdandárral és egy önálló tüzérhadosztállyal, a 42. és 49. páncéltörő tüzérdandárral, valamint a 28. gárda aknavető dandárral (egy osztály kivételével).

ben levő erők helyzetét, javasolni fogja az illetékes szovjet parancsnokoknak, hogy Székesfehérvár felé támadjanak.[51]

Ez a magyarázata annak, hogy a batinai és apatini hídfő ellen, sőt a két hadseregcsoport szárnyainak biztosítására a hónap közepéig komolyabb intézkedéseket nem tettek.

Friessner november 13-án parancsot adott a 3. Magyar Hadseregnek (Heszlényi József vezérezredes), hogy Vác és Baja között (Budapest kivételével) vegye át a Duna védelmét a 2. Magyar Hadseregtől, amely rövidesen megszűnt funkcionálni. Harcálláspontját helyezze Balatonalmádiba.[52]

Az „Interinf" november 15-i jelentésében arról írt: „... hármas hadműveleti terv keretében elsősorban Budapesttől délre a Dunán szeretne a szovjet nyugati irányban átkelni, hogy azután Székesfehérvár felé törhessen előre, másodsorban a főváros északi irányú bekerítése volna a cél...

A nyugati irányú dunai átkelés Budapesttől délre a Csepel-szigetről csak előkészületi stádiumban van. A szovjeteknek csak Apatinnál sikerült hídfőt alkotni... és egész délen a Dráva torkolatától északra.

A kettő közül a nagyobb apatini hídfőt elreteszelték, míg a Kiskőszegnél átkelt szovjet csapatokat a légierő támogatásával visszavetették."[53]

A H.Gr. Süd akkor még nem a 3. Ukrán Front, hanem a 46. hadsereg támadásától félt. Ezért november 14-én utasította a 3. Magyar Hadsereg parancsnokát, hogy a 271. népi gránátos hadosztály beérkező részeit Dunaföldvár védelmére alkalmazza.[54]

November közepén rendkívül nehéz időjárási és terepviszonyok között harcoltak a hídfőben levő szovjet és jugoszláv csapatok — és szenvedtek komoly veszteségeket. Nem annyira a német gyalogos és magyar csendőr alegységek jelentették a nehézségeket, mint inkább az árterületet elöntő, megáradt Duna. Az 57. hadsereg és a 4. gárdahadsereg folytatta csapatai előrevonását. A rejtési szabályok betartása ellenére az ellenség tudomást szerzett az előkészületekről. November 18-án a 3. Magyar Hadsereg jelentette a H.Gr. Süd törzsének: „Déli irányból szovjet csapatok menetelnek. Felvonulásuk súlya Baja. A hadsereg igyekszik jobb szomszédjával tartani az összeköttetést és ebben az irányban tovább erősíti állásait. A 271. népi gránátos hadosztály beérkezett részei átvették állásaikat. A 153. kiképző hadosztályt elhelyezte Székesfehérvár és Balaton közötti állásokba, azzal a feladattal, hogy folytassák ennek műszaki megerősítését.[55] Ez azt mutatta, kezdtek jobban odafigyelni a 3. Ukrán Frontra, de hogy valójában mi fenyegeti őket, még nem ismerték fel.

A *Pesti Hírlap* november 18-i számában a német katonai hírmagyarázó szerint: „A Duna—Tisza közti arcvonalon nagyobb arányú előkészületeket figyeltek meg a Dráva torkolatától északra fekvő

51 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 13. 11. 1944., 5. o.
52 Uo.
53 Pesti Hírlap, 1944. november 15. sz.
54 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. Anlage Ia Nr. 4430/44. g. Kdos.
55 Uo. KTB. 18. 11. 1944., 6. o.

hídfőkben. Ide egyre újabb erősítések érkeztek. Eddig azonban itt csak ezrednyi erővel támadtak a szovjetek és ezek rohamát felfogtuk. Kiskőszeg továbbra is német kézen van."

Még hetykébben nyilatkoztak november 19-én Franz Stoss és Kurt Eggers német katonai kommentátorok. A *Pesti Hírlap*ban megjelent tudósítás szerint: „... a Duna Budapesttől Apatinig szilárd főarcvonal. A bolsevistáknak Apatin térségében kialakított hídfője gyakorlatilag nem bír jelentőséggel, mert eleve igen szűk térre korlátozódott, a Duna áradása folytán pedig az a terület, ahol az átkelt szovjet csapatok állnak; nagyrészt víz alá került és ingoványos lett úgy, hogy nagyobb arányú akciók innen nem várhatók."

Valójában a megáradt Duna és a „Brandenburg" páncélgránátos hadosztály harccsoportjának, továbbá a 31. SS páncélgránátos hadosztály részeinek ellenlökése miatt 19., 20., 21-én a hídfőben levő 75. hadtest csapatainak súlyos harcokat kellett vívni az elfoglalt terület megtartásáért. Tevékenységüket leginkább a megáradt Duna akadályozta, a hídfő jelentős részét elöntötte a víz. A csapatok azonban kitartottak. Közben a 64. hadtest is felkészült, hogy a batinai hídfőből megindítsa támadását.

A főparancsnokság utasítására a 2. Ukrán Front november 18-án 24 órakor a 3. Ukrán Front 4. gárdahadseregének a 46. hadsereg állományából átadta a 31. lövészhadtestet. A két front között az új sávhatárt Temesvár—Szeged—Dunapentele—Székesfehérvár—Pápa vonalon jelölték meg, a front védelmi sávját 95 kilométerrel szélesítették ki. Ezzel lehetővé tették, hogy a 2. Ukrán Front még inkább Budapest elfoglalására összpontosítsa figyelmét.

A 31. lövészhadtest három hadosztálya a Duna bal partján egylépcsőben helyezkedett el (a hadosztályok létszáma 5500—6500 fő). Velük szemben a Duna jobb partján a magyar csapatok nem folytattak aktív tevékenységet. A szovjet felderítő szervek tisztában voltak a fasiszta csapatok helyzetével: a túlpartról naponként átjött magyar katonák értékes információkkal szolgáltak.

A 4. gárdahadsereg november 19-én átvette a Nagyvados észak—Baja közötti szakaszt. Azt a feladatot kapta, hogy november 24-én keljen át a Dunán és főcsapását Székesfehérvár irányába mérve nyújtson segítséget a 2. Ukrán Frontnak Budapest elfoglalásában.

A hadsereggel szembenálló erők zöme szétvert magyar hadosztályokból állt, amelyek harcértéke nagyon alacsony volt. Beregffy a hadsereghez intézett rádióbeszéde ezen mit sem változtatott (A katonák egyébként rádiók híján nem hallották hadügyminiszterük „buzdító" szavait — N. G.).[56] Azt hitte, hogy a demagóg szólamoknak még hatása van.

[56] A beszéd különben mindenben igazolta Friessner november 15-én a magyar hadseregről Hitlerhez küldött jelentését, mert a következőkkel akarta ellenállásra buzdítani a hadsereget: „... Amint elfoglaltságom engedi, mindig köztetek járok az arcvonalban (kiment Budapest külvárosába — N. G.). Most is onnan jöttem ..." „Magam is hat testvéremmel, egy egyszerű éjjelt-nappallá tevő kisiparos család szülöttje vagyok. Kizárólag magam erejéből emelkedtem fel. Tehát sok százezer testvéremmel, veletek egy test egy lélek vagyok. Ismerem bajaitokat, fájdalmaitokat, hiszen ezek hordozója voltam egész életen át ... Néhány hetes vezetésem alatt intézkedések sorozatát adtam ki ... tiszt és legénység között le-

Ismerte Friessner és más német tábornokok véleményét: „a fő ellenség a magyar hadsereg megbízhatatlansága". Tudomása volt a magyar és német tisztek, katonák gyakori összetűzéséről, mégis kijelentette: „... szemlém alkalmával a német parancsnokok a legnagyobb elismeréssel emlékeznek meg Rólatok és bátor, rámenős helytállásotokról."[57]

Von Weichs altábornagy a H.Gr. „F" balszárnyán az apatini és batinai hídfők felszámolását a 2. Német Páncéloshadsereg parancsnokára, de Angelis tüzér tábornokra bízta. A hadsereg zöme a Drávától délre helyezkedett el. A Drávától északra a 31. páncélgránátos hadosztály (amely eredetileg a 2. Magyar Hadsereg alárendeltségébe tartozott, a két hadseregcsoport közötti új sávhatár meghúzása után került a H.Gr. „F"-hez) széles arcvonalon súllyal Mohács—Kiskőszeg (Batina) szakaszon védett. Tőle délre a Dráváig a „Brandenburg" harccsoport az apatini hídfővel szemben védekezett, illetve kísérletet tett felszámolására. A két hadosztályt november 13-tól a Dráva és Baja közötti szakaszon a LXVIII. hadtest parancsnoka irányította, aki a 2. páncéloshadseregnek volt alárendelve.

Heves rohamokat indítottak a batinai és apatini hídfő ellen november 19—20-án és összébb szorították a szívósan védekező 75. hadtest csapatait, de a hídfő további kimélyítését nem tudták megakadályozni. A *Pesti Hírlap* november 22-én pécsi tudósítójának november 21-i jelentése alapján ezt írta: „A kiskőszegi szovjet hídfőt a német páncélgránátosok és magyar csendőrök teljesen felszámolták... A németek egy zsilip felhúzásával a Duna vízével árasztották el azt a területet, ahol a szovjetek mintegy 100, a Dunán áthozott páncélosa gyülekezett össze támadásra...[58] az elért sikerben nagy részük van a magyar csendőröknek is. A Duna jobb partjának védelme teljesen szilárdan áll a német páncélgránátosok és magyar csendőrök kezében Kiskőszegtől egészen a Dráva torkolatáig."

A németeknek nem volt okuk győzelemről beszélni. A 3. Ukrán Front csapatai tervszerűen folytatták előkészületeiket a támadásra. Ezzel szemben a 44. gyalogoshadosztály Pécsre és Kaposvárra irányított szállítmányai nagyon lassan érkeztek be. Néhány befutott alegységét alárendelték a 31. SS páncélgránátos hadosztálynak és Dunaszekcső—Báta—Baja—Bátaszék körzetébe irányították.

A H.Gr. Süd helyzete súlyosabb volt a 2. Ukrán Front sávjában, Hatvan és Miskolc körzetében visszavonulásra kényszerült. Heves harcok dúltak Budapestnél, Friessner továbbra is attól félt, hogy a szovjet csapatok támadása a Csepel-szigeten keresztül rövidesen a

dőlt a válaszfal... minden becsületes magyar honvéd elérheti a tiszti rendfokozatot... a magasabb rangot, ha vezetési rátermettségét... a harctéren beigazolja."

Majd a családi pótlék felemeléséről, a családtagok és kis vagyonuk biztonságba helyezéséről, a tartalékos tisztek előléptetéséről, meleg téli ruha ellátásáról beszélt. Megígérte: „Rövidesen fel fogom emelni napi zsoldotokat, ugyanolyan magas összegre, mint amilyenbe német bajtársaitok részesülnek." Bejelentette, hogy önkéntes alakulatok (Hunyadi, Szent László stb.) felállítására is intézkedett. „Biztosítani fogom azt, hogy ezek a háború után biztos elhelyezkedésben és megélhetésben részesüljenek..." (Pesti Hírlap, november 19. sz.)

57 Pesti Hírlap, 1944. november 19. sz.

58 Valójában a 75. hdt-nek ekkor egyetlen harckocsija sem volt a hídfőben. A 100 szovjet harckocsi csak újságírói kacsa.

Margit-vonalat fenyegeti, ezért újabb intézkedéseket adott ki a Velencei-tó és Balaton közötti szakasz megerősítésére. A Székesfehérvár körzetébe irányított 153. kiképző hadosztálynak feladatként szabta: a Balaton és Székesfehérvár között úgy rendezze be a védelmi állásokat, hogy azok rövid idő múlva alkalmasak legyenek védő csapatok befogadására.[59]

A szorongatott helyzetben levő H.Gr. Süd az OKH-tól és Hitlertől új hadosztályokat követelt. Hitler és Guderian a 2. Ukrán Front sikerei láttán elhatározták, hogy erőket dobnak át a magyarországi arcvonalra. Sőt Hitler, hogy megkönnyítse a H.Gr. Süd helyzetét, azt tervezte, hogy arcvonalszakaszának egy részét (Budapest dél) átadja az OB. Südost-nak.

Friessner tiltakozott arcvonala lerövidítése ellen. Vezérkari főnöke, Grolman tábornok szerint ez különösen a magyarokra nézve volna hátrányos. Friessnernek nagyon jó kapcsolatai vannak a magyar államvezetéssel, bizalmas viszonyban van Szálasival — és a magyar vezérkarral is jó összhangban dolgozik. A sávhatár áthelyezése esetén a magyar csapatok két hadseregcsoporthoz tartoznának, ami a velük való kapcsolat tartását még bonyolultabbá tenné. Az OB. Südost parancsnoka nem ismeri a magyarokat, ezért politikai kérdésekben kénytelen lenne tanácsokért Friessnerhez fordulni. A magyarokból hiányzik a szervezettség, a tapasztalat, az ellenálló erő. Az államapparátus politikailag és társadalmilag nagyon gyenge és ezért az őket jól ismerő H.Gr. Süd állandó támogatására szorul. Az OKH vezetési csoportjának főnöke a döntést, „szigorúan katonai szempontból vizsgálva, helyesnek tartotta. Úgy vélekedett, hogy átadják az OB. Südost-nak a H.Gr. Süd arcvonalának Budapest dél szakaszát, érdekeltté teszik az egész Duna vonalának a védelmében ezért a Balkánról erőket dob át a Drávától északra levő területre."[60]

Ennek az elgondolásnak valóra váltása kedvező lett volna a 3. Ukrán Frontnak. Az OB. Südost ugyanis a Balkánról csak késve tudott erőket átdobni. A csapatok mozgatása a jugoszláv hadsereg és a partizánok miatt súlyos nehézségekbe ütközött. A vasúti szállítások bizonytalanok voltak, nagyon elhúzódtak. A sávhatár megváltoztatása tovább rontotta volna a fasiszta hadseregek helyzetét a Dunántúlon.

Grolman azt hangoztatta: Hitler ne a sávhatárt változtassa meg, hanem adjon parancsot az OB. Südostnak, hogy legalább egy hadosztályt dobjon át a Dráván északra.

November 21-én az OKH és a H.Gr. Süd a Szálasi-rendszer belső gyengesége miatt arról tárgyalt, milyen intézkedésekkel lehetne megszilárdítani Magyarországon a helyzetet, és ezzel a H.Gr. Süd mögöttes területét. Friessner hangsúlyozta: „Budapest maradt a központi kérdés. Mindent meg kell tenni megtartásáért, mert különben gyilkos politikai disznóság következik be... A magyar főváros elvesztése a magyarok kapitulációját jelenti... döntő, adjanak erőket, akkor

59 HL. Filmtár. 1252. tekercs. Anlage Ia Nr. 1276/44. g. Kdos.
60 Uo. 21. 11. 1944., 6—10. o.

tartani tudjuk arcvonalunkat... most az állások kedvezőek... ha csapataink a birodalom határain állnak, késő lesz."[61]

November 22-én a 2. Ukrán Front a Hatvan—Gyöngyös arcvonalon, a Csepel-szigeten súlyos csapásokat mért a német—magyar fasiszta csapatokra. A Mohács—Dráva szakaszról a német felderítés azt jelentette: a közeli napokban nyugati irányban támadással kell számolni. Ezért a H.Gr. Süd újból az OKH-hoz fordult és kérte a Duna vonalának megerősítését.[62] A német felderítés megállapítása helytálló volt, ellenintézkedései azonban hatástalanok maradtak.

A Duna gyors áradása megakadályozta az 57. hadsereget, hogy teljesítse november 20-ára Tolbuhin marsall 14-én kiadott parancsát. Nem sikerült egyesíteni a két hídfőt, és a 6. gárdalövészhadtest sem volt kész ütközetbe vetésre. Ezért november 20-án Sarohin tábornok azt a feladatot adta a 75. és a 64. lövészhadtestnek, hogy egyesítsék a két hídfőt, amelynek szélessége 80, mélysége 20 kilométert érje el.[63] A 64. hadtest parancsnokát utasította, hogy egy hadosztályával keljen át Baja—Mohács között a Dunán és támadjon Bátaszék—Véménd irányába. Főerőit vesse be, s a 75. hadtesttel együttműködésben küzdje le az ellenséges védelmet, foglalja el (november 24-ére) Bátaszék—Véménd—Magyarboly—Hercegszöllös terepszakaszt és biztosítsa a 6. gráda-lövészhadtest átkelését a Dunán. Második lépcső hadosztályával a batinai hídfőből Hercegszöllös felé támadjon. Ha a hadtest Mohács körzetében sikert ér el, második lépcsőjét itt vesse be.

A 75. lövészhadtest azt a feladatot kapta, hogy a 74. és a 233. hadosztályával folytassa támadását és november 23-ra foglalja el Hercegszöllöst, Töttöst és Beremend körzetét, majd a harmadik hadosztály átkelése után készüljön fel csapás mérésére Siklós általános irányba.

A hadseregparancsnok úgy intézkedett, hogy a 32. gépesített dandárt, az 53. motorkerékpáros ezredet, a 252. BON (kétéltű) zászlóaljat és az 1892. rohamlöveg ezredet a jobbszárnyon, Batinánál szállítják át, de ha lehetőség nyílik rá, akkor Mohácsnál. A 32. gépesített dandár főerőivel csapását Pécsvárad—Pécs irányába mérje, egy alegységével meg Szentlőrinc felé támadjon.[64]

November 21-én a 75. és 64. hadtest az 51. és a 36. jugoszláv hadosztályokkal elkeseredetten rohamozta a németek állásait, azonban csak 22-én sikerült megtörni a vele szembenálló német erők ellenállását. Ezért Tolbuhin marsall 1944. november 22-én parancsot adott a 4. gárdahadseregnek, hogy éjfélkor váltsa le az 57. hadsereg 233.

61 Uo. 21. 11. 1944., 9. o.
62 Uo. 22. 11. 1944., 8—9. o.
63 A 64. hdt. állományába és alárendeltségébe tartozott: a 3., 19. és a 113. löv. ho., a 160. ágyús tü. dd., 152. tar. tü. e., 523. av. e., 49 pct. tü. dd. 45., 58. gd. av. o., 374. pct. tü, e., 100. av. dd., 120. és a 366. rohamlöveg dandár. A 75. löv. hdt. állományába és alárendeltségébe tartozott: a 74., 299. és a 233. löv. ho., az 506. tü. e., 140., 563. és az 528. av. o., a 274. tarackos tü. o., 1312., 152., pct. tü. e., 25. gd. av. e. és az 1202. mü. ezred.
64 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372. д. 548, лн. 21.
Harcba lépésekor a dd-nak alárendeli az 528. av.e-et, a 49. ptc. tű. dd. két e-ét, a 274. tar tű. e-et és az 58. g-et av.e-et.

lövészhadosztályát a 21. hadtest 41. hadosztályával Baja és Mohács között. (Ezt éjfélre végre is hajtották.) Az 57. és a 4. gárdahadsereg között az új sávhatárt Versec—Óbecse—Mohács vonalában jelölte meg.[65]

A 4. gárdahadsereg átkelése a Dunán és a hídfő kimélyítése

Az 57. hadsereg első lépcsőjében tevékenykedő hadtestek erőfeszítéseit november 23-án siker koronázta — egyesítették a két hídfőt.

A harcászati eredmények hadműveletivé fejlődtek, ez döntően kihatott a 4. gárdahadsereg további tevékenységére. Arcvonala 135 kilométerre növekedett. A 31. hadtest Nagyvados (Dunapentele)—Baja, a 21. hadtest Baja—Mohács között zárkózott fel a Dunára, míg a második lépcsőben a 20. lövészhadtest helyezkedett el. A frontparancsnok a 18. harckocsihadtestet a 4. gárdahadsereg sávjába vonta előre Bajmok—Bácstopolya körzetébe azzal a feladattal, hogy legyen kész december 1—3. között ütközetbe lépésre.[66]

Tolbuhin marsall november 23-án kiadott parancsában módosította a 4. grádahadsereg támadási tervét. Utasította, hogy főcsapását a balszárnyon mérje, itt vesse ütközetbe a siker kifejlesztésére a második lépcsőjét is.

Az 57. hadsereg is módosította hadműveleti tervét, átcsoportosításokat hajtott végre. A 6. gárda-lövészhadtestet és a 32. gépesített dandárt nem a 75. és a 64. hadtestek között, arcvonalának a közepén, hanem a jobbszárnyon vetette ütközetbe, hogy Pécs elfoglalására mért főcsapást Kaposvár—Nagykanizsa irányába fejlessze tovább.[67]

A hadsereg két hadteste — a hídfő egyesítése után — november 24-én 14 km-t nyomult előre. 24—25-én átszállította a Dunán második lépcsőjét (6. gárda-lövészhadtest, a 32. gépesített dandárt), amely a hadsereg jobbszárnyán, Topolya körzetében összpontosult.[68]

A 4. gárdahadsereg parancsnoka — I. V. Galanyin tábornok — látva bal szomszédjának sikeres előnyomulását és az ellenség védelmének gyengeségét, november 24-én este utasította Fomenko tábornokot, hogy a 21. hadtest egy hadosztályával Mohácstól 2,5 kilométerre délkeletre foglaljon hídfőt, míg a 31. hadtestet Dunapentele—Baja közötti szakaszon készüljön fel erőszakos átkelésre.[69]

Ezt megelőzően november 22-én Tolbuhin marsall intézkedett, hogy a Dunai Katonai Flottilla (parancsnoka: Sz. G. Gorskov) vonja előre egységeit az 57. és a 4. gárdahadseregek sávjába, és vegyen részt a csapatok átkelésének. utánszállításának és hídfőfoglalásának a biztosításában.

A 21. hadtest (a 41. hadosztály 126. ezredének 3. zászlóaljával)

[65] Uo. ф. 320, оп. 4522, д. 180, лн. 10.
[66] Uo. лн. 11.
[67] Uo. ф. 413, оп. 10 372, д. 548, лн. 21.
[68] Uo. лн. 23.
[69] Uo. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лн. 17.

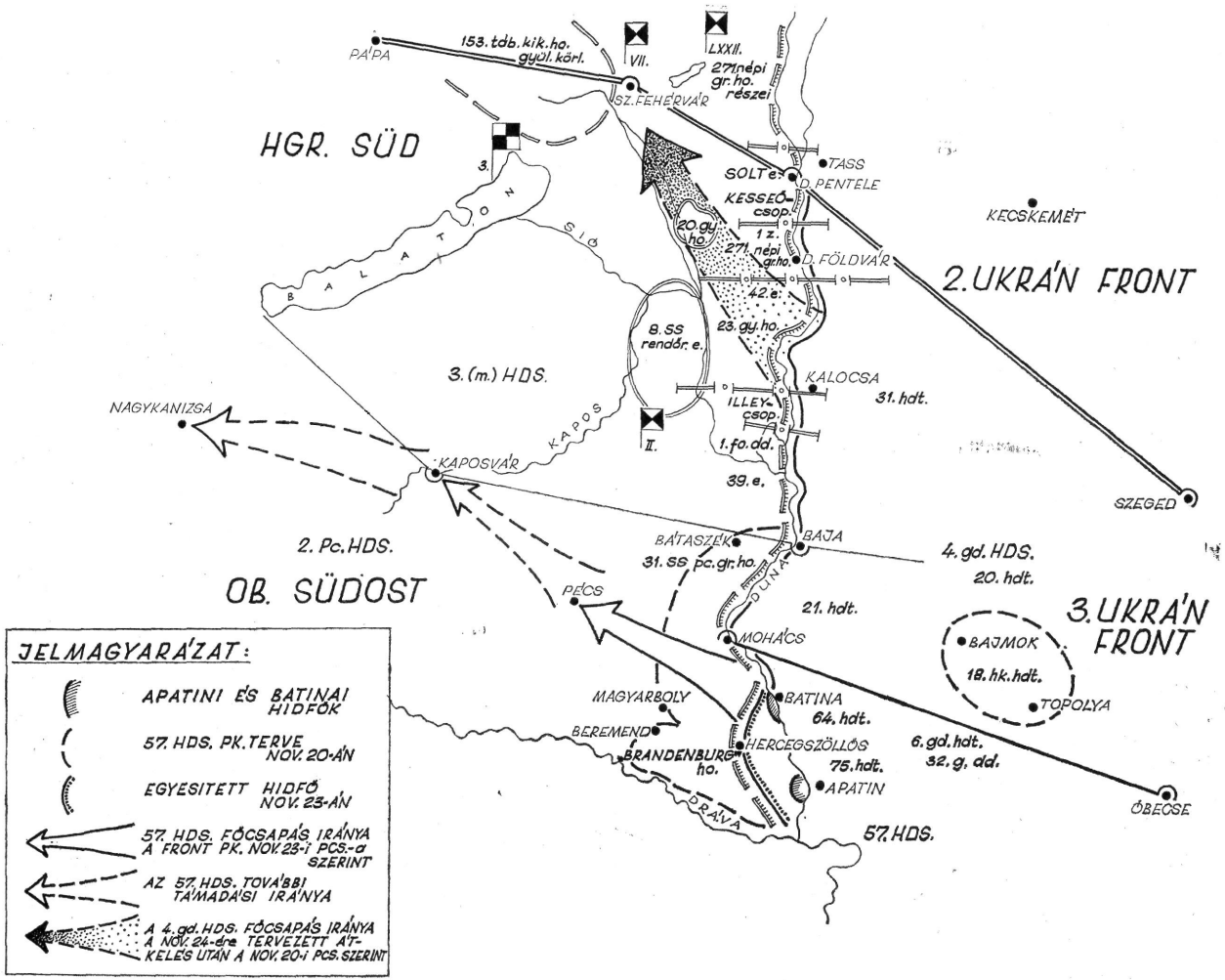

1. sz. vázlat. Helyzet 1944. november 23-án

24-én 16 órakor megkezdte az átkelést a Dunán. 25-én reggel 7 órakor már 1 km széles és 200 m mély hídfővel rendelkezett. A 31. SS páncélgránátos hadosztály részei az átkelt csapatok előnyomulását tűzzel, kis erejű ellenlökésekkel próbálták feltartóztatni.

16 órára a hídfőben már hat lövészszázad tartózkodott, aknavetőkkel és 16 páncéltörő puskával. Az előnyomuló századok 17 órakor elérték a Duna menti gátakat és harcot kezdtek Kölkedért. A hídfő ekkor már 2 km széles és 1,6—2 km mély volt. Az erők gyorsabb átszállítását erősen fékezte az átkelőeszközök hiánya.[70]

November 23-án a *Pesti Hírlap* még azt közölte: „Dél-Magyarországon meghiúsult a szovjet csapatok kísérlete, hogy kiszélesítsék a hídfőjüket Apatinnál és Kiskőszegnél." November 24-én már kénytelen hírül adni: „... a dél-magyarországi dunai hídfőknél új, még folyamatban levő bolsevista támadásokat jelentenek és ezek során az ellenség terepnyereségre tett szert."[71]

25-én az újság érzékelteti a visszavonulást is: „Dél-Magyarországon kötelékeink Apatintól és Kiskőszegtől nyugatra új elhárító arcvonalon visszaverték a nagy erőkkel állandóan támadó bolsevistákat."

A 3. Ukrán Front 57. hadseregének 64. hadteste november 24-én megtörte az ellenség ellenállását és a baranyai háromszögben átlépte Magyarország határait. Elfoglalta Udvardot, Feketekaput, Borzát és 2 km-t nyomult előre Nagynyárád felé. Két hadosztálya, együttműködve a 75. hadtesttel, visszaverte az ellenség ellenlökéseit.[72]

November 26-án a front csapatai tovább támadtak. A 4. gárdahadsereggel szemben az ellenség kis erőkkel rendelkezett. Mohácsról elmenekült magyar lakosok közölték, hogy a városban csak néhány száz katona tartózkodik.[73] A 4. gárdahadsereg 21. hadteste elfoglalta Mohácsot és Udvardnál felvette a kapcsolatot az 57. hadsereggel, majd Mohácstól délnyugatra és északnyugatra megtámadta a 31. SS páncélgránátos hadosztály visszavonuló utóvédjeit.[74]

70 Uo. лн. 17. — Az átkelt két lövész- és géppuskás század, továbbá a hadosztály feld. század és egy páncéltörő szakasz birtokba vette az ellenség védelmének első vonalát. Gyorsan megteremtette a hídfő és a túlpart között a távbeszélő összeköttetést. A 125. ezred után a 126. is viszonylag gyorsan átkerült a túlsó partra.

71 Pesti Hírlap, november 24. sz.

72 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372, д. 548, лн. 24.

73 Uo. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лн. 18.

74 Uo. лн. 20.: ф. 413, оп. 10 372, д. 548, лн. 24. — *Tóth Sándor:* A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon (Budapest, 1965) című munkájának 154. oldalán azt írja: „November 27-én az 57. hds. csapatai kiverték az ellenséget Mohácsról és ezzel megfelelő alapot teremtettek . . ." A szovjet hadműveleti napló szerint Mohácsot nem az 57. hds. szabadította fel, hanem a 4. gd. hads. 21. hdt-e. Tolbuhin parancsára ezen a szakaszon november 22—23. közötti éjszakán a 4. gd. hads. leváltotta az 57. hds. részeit, új hídfőt foglalt és kiverte a németeket a városból. Majd Tóth ezt írja: „A német főparancsnokságot és a „Dél" hadseregcsoport parancsnokságát váratlanul érte a 3. Ukrán Front áttörése és támadásának nagy kezdeti sikere. " Friessner, a H. Gr. Süd parancsnoka a támadás kezdeti sikeréről és az áttörésről csak közvetve értesült. A szovjet csapatok előretöréséről a különböző szintű német parancsnokának tudomásuk volt, hisz erről november 25-én a különböző napilapok is hírt adtak. A H. Gr. Süd-ot akkor ez még nem érintette közvetlenül, mert az áttörés a H. Gr. „F" szakaszán következett be.

Peter Gosztonyi: Endkamp an der Donau 1944/45. című (Wien—München—Zürich, 1969) munkájának 89. oldalán a következőket írja: „A nagy orosz támadás november 27-én kezdődött. A támadás első napján a 64. löv. hdt. három ho-al elérte Mohácsot és elfoglalta ... a következő 24 órában elesett Dunaszekcső és Baja." Gosztonyi valószínűleg Tóth Sándor alapján közli ezt. Az 57. hds. 64. hdt-ének hadosztályai november 27-én a Villányi-hegység elfoglalására készültek. A következő 24. órában nem a 64. hdt., hanem a 21. hdt. foglalta, illetve érte el Dunaszekcsőt. Gosztonyinak az a megállapítása, hogy a 64. hdt. három ho-a foglalta el Mohácsot, nem felel meg a tényeknek. Baját nem kellett elfoglalnia, mert azt a 46. hds. már régen — október 21-én felszabadította.

Tolbuhin marsall, amikor látta, hogy a támadás sikeresen bontakozik ki, a 4. gárdahadsereg 21. hadteste elé azt a feladatot állította, hogy folytassa átkelését a Dunán, szélesítse ki hídfőjét Mohács körzetében, november 28-ra vegye birtokba Dunaszekcső—Somberek—Rácgercseny—Liptód vonalát, majd jusson ki Bátaszék—Bátaapáti—Ófalu—Pécsvárad—Somogy terepszakaszra.[75] 20. hadtestének két hadosztálya Batinánál, a harmadik Mohácsnál keljen át. (Az átkelést legkésőbb november 27-én 22 órakor kellett megkezdeni.)[76]

26-án az 57. hadsereg ütközetbe vetette a második lépcsőjét (a 6. gárda-lövészhadtestet és a 32. gépesített dandárt).[77] A 32. gépesített dandár Nagynyárádnál lépett ütközetbe és elfoglalta Németbolyt, éjfélkor harcba kezdett Szederkényért. A 6. gárda-lövészhadtest első lépcsőben levő hadosztályai nyugati irányba előnyomulva birtokba vették többek között Hercegszöllöst és Erdőfalvát. Ezzel a 3. Ukrán Front hídfőjének szélessége elérte az 50, mélysége pedig a 14—17 kilométert.

26-án estére a hídfőben tartózkodott már az 57. hadsereg szinte teljes állománya, a 4. gárdahadsereg 21. hadtestének több mint két lövészhadosztálya és a 20. hadtest is megkezdte az előkészületeit az átkeléshez.[78] A hídfő növekedése, a szovjet csapatok sikerei jól visszatükröződnek a német helyzetjelentésekben is.[79]

A 3. Ukrán Front hadseregei november 27-én tovább folytatták előnyomulásukat és erők átszállítását a Duna jobb partjára. A 4. gárdahadsereg 31. hadteste Harta—Dunapataj—Bátya körzetében erőszakos átkelésre készült. A 21. hadtest, amely 26-án már 4—6 km-t nyomult előre és hat lakott helységet elfoglalt, 27-én hajnalban visszaverte az ellenség ellenlökését, és délutánig 8 km-t haladt előre. Elfoglalta Leánycsók, Bár községeket és elérte Dunaszekcső délkeleti részét. A 20. hadtest megkezdte az átkelést a Dunán. Az átszállítását meggyorsította a Dunai Katonai Flottilla beérkezése, amelynek hajói a Ferenc-csatornán keresztül futottak be Baja—Bezdán körzetébe.[80]

Pécs irányába az 57. hadsereg jobbszárnyán a 32. gépesített dandár gyors ütemben tört előre. A szederkényi vasútállomástól kiindulva elérte Nagykozár körzetét. A lövészhadosztályok a „Brandenburg", a

75 Sávhatár november 26-án 24 órától az 57. hds-el: Mohács—Babarc—Somogy (mind a 4. gd. hds-nek bezárva). A front 27-én estére hat 16 tonnás pontont szállított az átkelés körzetébe.

76 AMO. СССР. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лн. 22. — Az 57. hds. utasítást kapott, hogy a Duna nyugati partján november 26-án egy pct. tű., egy av., és egy tar. tű. e-et adjon át a 4. gd. hds-nek. A 17. légi hads. pedig, hogy a 21. hdt. támadását egy csata- és egy vadászr. ho-al támogassa.

77 Uo. ф. 413, оп. 10 372, д. 548, лн. 24.

78 Uo. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лн. 22.

79 Az Interif. november 26-án közölte „... a Dráva torkolatától északra a bolsevisták a dunai hídfőből kiindulva nagy erőkkel tovább támadtak, hogy kiszélesítsék hadműveleti alapjukat ... német gránátosok és páncélgránátosok rugalmas harcokban két helyütt kissé visszavonultak, új ellenállási vonalat építettek ki." (Pesti Hírlap, november 26. sz.)

80 A flotilla mesterien oldotta meg feladatát. Amikor a parancsnok látta, hogy a németek szilárdan kezükben tartják a Duna jobb partját a Dráva torkolatától Ilokig, úgy döntött, hogy hajóit a Ferenc-csatornán keresztül viszi át Bezdán körzetébe. Ez azért jelentős, mert a csatorna vizének mélysége mindössze 80—90 centiméter volt. November 27-én 21 hajó beérkezett Baja körzetébe a 4. gd, hds. szakaszára. (A főparancsnokság utasítására a 4. gd. hds. vezetését, a megbetegedett parancsnok helyett, november 27-én G. F. Zaharov hadseregtábornok vette át.)

(Дунайская клотилия отечественной война. Москва, 1962., 166—168. o.)

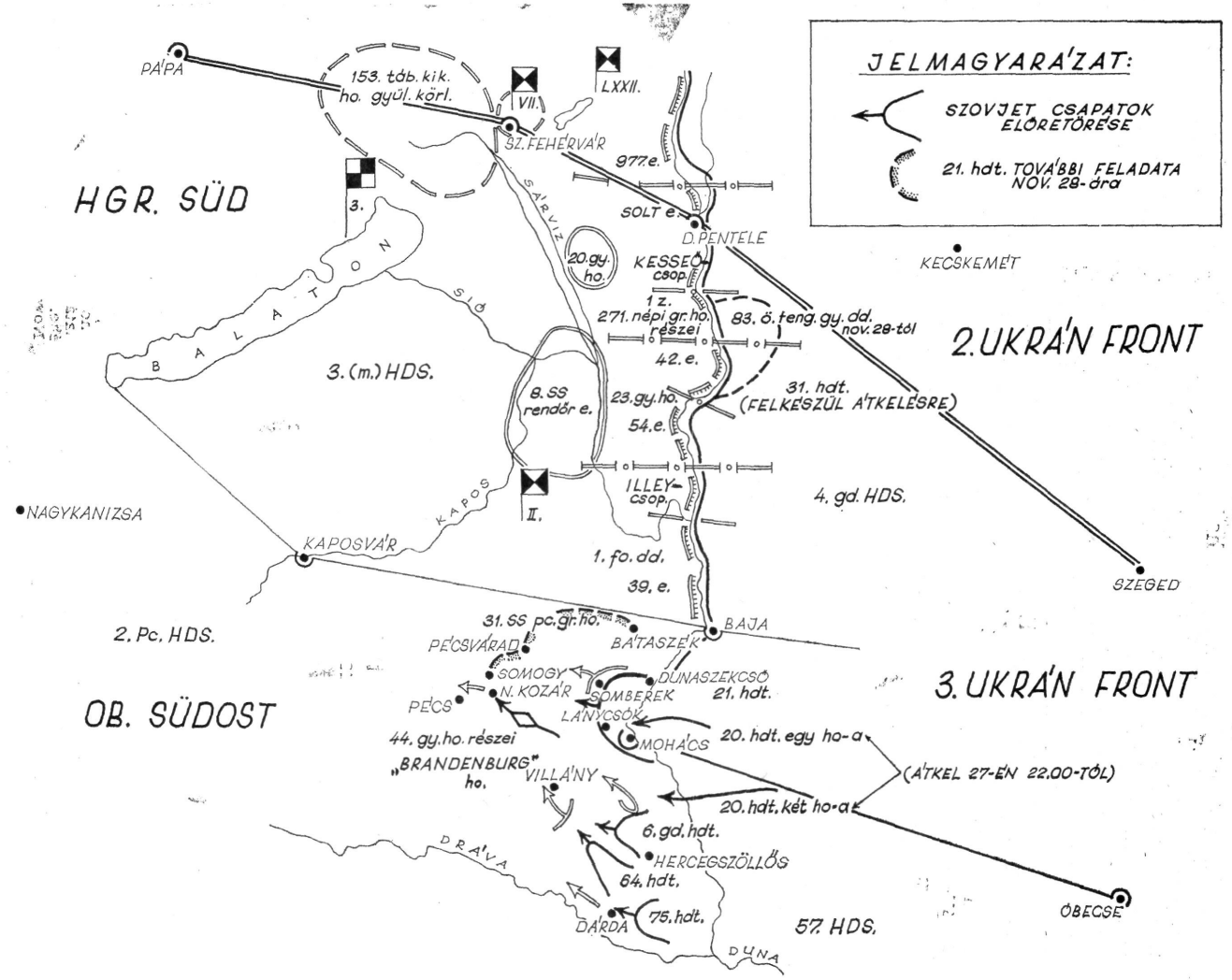

2. sz. vázlat. Helyzet 1944. november 26—27-én

31. SS páncélgránátos hadosztály alegységeit és a 44. gyalogoshadosztály zászlóaljainak részeként bevetett századait szorították vissza nyugat felé.

A 3. Ukrán Front november 27-én elért sikerei komolyan aggasztotta a H.Gr. Süd parancsnokát. A jobb szomszéd szakaszáról a 2. Magyar Hadsereg törzsénél levő német összekötő tiszt azt jelentette: „. . . a szovjet csapatok betörtek Szederkény, Somberek és Dunaszekcső községekbe. Főcsapás irányukról még nincs tiszta képünk . . ."[81]

Friessner ezt a 2. Ukrán Front arcvonalán észlelt változásokkal hozta összefüggésbe. Felderítési adataik szerint a dunai hídfőből erős lövészalakulatok támadtak. Azt is érzékelték, hogy az 57. hadsereg ütközetbe vetette a 32. gépesített dandárt (amit a 18. harckocsihadtestnek véltek — N. G.). Meg voltak győződve, hogy a miskolci szakaszról elmozdított gyors alakulatokat (szerintük a 2. gépesített hadtestet és a Plijev lovas-gépesített csoportot) új súlyponton, a dunai arcvonalon vetik be.[82] Az eddigi jelentések szerint átkelőhelyként előreláthatólag Paks és Csepel-sziget jöhetett számításba. A szovjetek hadműveletének, amelyet valószínűleg két irányban, egyrészt a Dráva és Balaton közötti erdős vidéken át az olajmedence felé, illetve a Balaton és Budapest közötti területen indítanak, minden valószínűség szerint az a célja, hogy megkíséreljék a kifutást a Kisalföldre.[83]

A Dunától keletre levő arcvonalszakaszon november 27-én viszonylagos nyugalom volt, ugyanakkor a H.Gr. „F" arcvonalszakaszán megindult támadás arra késztette a H.Gr. Süd törzsét, hogy további intézkedéseket hozzon a Duna jobb partjának a megerősítésére. Utasította a 6. hadsereg parancsnokát, Fretter Picót, hogy vonjon ki arcvonalából egy hadtesttörzset, egy páncéloshadosztályt és tüzérséget, továbbá készüljön fel, hogy később még egy hadosztályt ki kell vonnia.

A 3. Magyar Hadsereg parancsot kapott, hogy tiszt vezette felderítő csoporttal tisztázza a H.Gr. „F"-el megadott csatlakozáson kialakult helyzetet. Legyen állandóan tisztában az események alakulásával, jobb szomszédjával teremtsen távbeszélő összeköttetést.

A hadseregcsoport javasolta az OKH-nak, hogy a 6. Német és a 3. Magyar Hadseregből hozzák létre a „Fretter Pico-hadműveleti csoportot", és Fretter Pico vegye át Heszlényitől a Duna védelmének vezetését.

A 6. Német Hadsereg törzse gyorsan dolgozott, a 14.15-kor kiadott parancsra 17.30-kor jelentette: az előkészületeket megtette, a 23. páncéloshadosztály részeit 28-án éjszaka kivonja az arcvonalból. Egyúttal javasolta, hogy a Duna védelmének irányítását bízzák az LVII. páncéloshadtest törzsére.[84]

81 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 27. 11. 1944., 4—5. o.
82 A német felderítés itt tévedett. A 2. g. hdt. 1944. október 29-én a budapesti hadművelet megindításakor a 46. hds. állományába került és ott is maradt. A Plijev lovas-gépesített csoportot 1944 november 11-én Szolnok—Hatvan irányába vetették ütközetbe. (HL Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 27. 11. 1944., 4—5. o.)
83 HL. Filmtár. 1252. tekercs KTB. 27. 11. 1944., 5. o.
84 Uo. 5—7. o. Anlage Ia Nr. 4590/44. g. Kdos.

A H.Gr. Süd Ukrán Front szakaszán vélt átcsoportosítással szemben a 6. hadsereg vezérkari főnöke néhány órával később (21.45-kor) azt jelentette: nem észlelték a 46. hadsereg erejének csökkenését, tehát a délen alkalmazott erőket nem innen vonták ki.

Ennek ellenére a H.Gr. Süd még az éjszaka parancsot adott, hogy az LVII. páncéloshadtest törzsét, a 23. páncéloshadosztályt, két tüzérosztályt, egy rohamlöveg dandárt vonjanak ki a hadseregcsoport arcvonalának középső szakaszáról és irányítsák Dunántúlra. Továbbá készítsék elő az 1. páncéloshadosztályt, az 503. „Tigris" zászlóaljat, azonkívül tüzér- és páncélvadász alegységeket is a kivonásra.[85]

27-én éjszaka Friessner gyors intézkedéseire azért került sor, mert az OB. Südost parancsnoka a balszárnyon kialakult helyzetről azt közölte: „... a szovjet előretörést ideiglenesen elreteszeltük, de a helyzet a Drávától északra továbbra is reménytelen."[86]

Ezt a kellemetlen információt Heszlényinek 23.20-kor küldött jelentése tovább súlyosbította. A 3. Magyar Hadsereg parancsnoka arról panaszkodott, hogy Baja—Vác között a 220 kilométer széles arcvonalából 175 kilométeren az ellenség van fölényben, illetve támad. A Duna védelmének biztosítására — körülbelül 23 gyenge és 43, a jelen pillanatban még csak felszerelés alatt álló zászlóaljra számíthat, nincsenek nehézfegyverei, a tartalékok és a szállító eszközök hiányoznak. Ezzel a csekély leharcolt erővel csak folyómegfigyelést tud végezni. Nehézségeit növeli, hogy Pakstól délre a Duna partja mocsaras, áttekinthetetlen, a figyelés sok katonát követel. Az ellenség átkelését nem tudja megakadályozni, kérte, hogy magyar és német hadosztályokkal erősítsék meg arcvonalát.[87]

Ezért a német hadosztályok átdobásán kívül a Komáromban feltöltésen levő 2. magyar páncéloshadosztályt Székesfehérvárra helyezték át, továbbá Friessner utasítást adott, hogy a 3. Magyar Hadsereg jobbszárnyának, a Pakstól délnyugatra levő körzetnek a lezárására indítsanak útba légvédelmi és páncéltörő ütegekkel megerősített zárósztagokat.

Ismét kérte az OKH, hogy a H.Gr. „F"-től rendelje alá a LXVIII. hadtestet, mert a szovjet csapatok északnyugati irányú csapása inkább a H.Gr. Süd-ot, mint a H.Gr. „F"-t veszélyezteti. Addig is utasítsák a H.Gr. „F"-et, hogy adjon részletes felvilágosítást a balszárnyán, Baja körzetében kialakult helyzetről, mert nem tudják, hogy ott mi történik.[88]

85 Uo. KTB. 28. 11. 1944., 4—5. o.
86 Uo. Anlage Nr. 4568/44. g. Kdos.
87 Uo. KTB. 25. 11. 1944., 6—7. o.
88 Friessner emlékező tehetsége erősen megromlott, mert 1956-ban a Verratene Schlachten (Hamburg, 1956) című visszaemlékezésében a következőket írta: „November 26-ig az ellenség több alkalommal megkísérelte, hogy átkeljen a Dunán és hídfőt hozzon létre a jobb parton. Végül Apatinnál sikert ért el. A „Brandenburg" hadosztály motorizált részei azonnal ellencsapást mértek, ez azonban nem vezetett sikerre".
A szovjet 75. hdt. részei nem több alkalommal kísérelték meg, hogy átkeljenek a Dunán, hanem a harcfelderítéssel egyidőben november 7-én azonnal hídfőt foglaltak Apatinnál, majd 9-én Batinánál is. Abban igaza van Friessnernek, hogy a „Brandenburg" ho. ellenlökései nem vezettek sikerre. November 26-ig a 3. Ukrán Front csapatai olyan hídfőt foglaltak a H. Gr. „F" szakaszán, ami arra kényszerítette Friessnert, hogy november 27-én jelentős átcsoportosításokat hajtson végre. Ennek az elkövetkező napokban nem sok hatása volt az eseményekre. A kellemetlen dolgokat az emlékezés hamar elfelejteti, valószínűleg itt is erről van szó.

A 3. Ukrán Front csapatai november 28-án tovább támadtak. A 4. gárdahadsereg 21. hadteste elfoglalta Dunaszekcső, Somberek, Bátaszék, Palotabozsok községeket, és a 20. hadtest első hadosztálya is megkezdte az átkelést.

A frontparancsnok ezen a napon alárendelte a 4. gárdahadseregnek a 83. önálló tengerészgyalogos dandárt, hogy a 31. lövészhadtesttel együttműködésben Dunaföldvár—Paks körzetében készüljön fel hídfőfoglalásra az ellenség hátában.[89]

Az 57. hadsereg jobbszárny-csapatai sikeresen nyomultak előre. A 32. gépesített dandár elérte Pécs elővárosát, és a 10. lövészhadosztály két ezredével harcba kezdett a vasútállomásért. A 6. gárda-lövészhadtest más hadosztályai elfoglalták Nagykozárt és Újpetrit, illetve Liptód—Kátoly terepszakaszon biztosították a főerők további előnyomulását.

A 64. hadtest birtokba vette Villányt és a Nagyharsány—Ilocska terepszakaszt, a hadsereg balszárnyát biztosító 75. hadtest az 51. és a 36. jugoszláv hadosztállyal pedig Dárdát.[90]

A H.Gr. Süd november 28-án kénytelen volt megállapítani, hogy miután a szovjet csapatok elérték a Pécs—Pécsvárad—Bátaszék—Duna terepszakaszt, jobbszárnya teljesen nyílttá vált. Az előretörő 4. gárdahadsereg szétverte a 31. SS páncélgránátos hadosztályt, és a 44. gyalogoshadosztály kiképző ezredét, míg az 57. hadsereg a „Brandenburg" harccsoportot és a 71. népi gyalogoshadosztályt vetette visszza nyugat felé. November 28-án délben világossá vált, hogy a H.Gr. „F" képtelen megállítani a Siklós—Pécs felé előretörő szovjet csapatokat. Parancsnoka közölte: nem hiszi, hogy Pécs védelmére Isztriából átdobott a 71. népi gyalogoshadosztály tartani tudja a várost. Hasonlóan semmi biztatót nem tudott Friessneréknek mondani a Mecsek körzetéről.[91]

Az 57. hadsereg gyorscsoportja, a 32. gépesített dandár november 28-án este két géppisztolyos századdal, két páncéltörő üteggel elérte Pécset és megkezdte bevételének előkészítését. A dandár parancsnoka az előrevetett osztag és a lövészhadosztály parancsnokával folytatott megbeszélés után elhatározta, hogy 22 órakor, tizenötperces tüzérségi előkészítés után, rohamot indít a város ellen. Az első harckocsizászlóalj a jobbszárnyon északkeletről tört be a városba. Az 52. motorkerékpáros ezred elfoglalta a Pécstől északkeletre levő útkereszteződést, majd visszaverte a 71. népi gyalogoshadosztály ellenlökését.[92]

Ezzel egyidőben a 2. harckocsizászlóalj a vasútvonal mentén délkeletről érte el a várost és a lövészhadosztályokkal együttműködésben megrohamozta. Az 52. motorkerékpáros ezred betört a központba, majd a nyugati negyed utcáiba. A harcosok a sötétben géppisztolyokból és sorozatfegyverekből lőtt tűzzel hatalmas erő beérkezésének a

89 AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лн. 27—28.
90 Uo. ф. 412, оп. 10 372, д. 548, лн. 25.
91 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 28. 11. 1944., 5. o.
92 A 71. népi gy. ho-t az OB. Südost az OKW utasítására dobta át a Drávától északra, amikor a német hds. csop. csatlakozásán a helyzet kritikussá vált. Eredeti feladata a H. Gr. „F" és H. Gr. Süd közötti összeköttetés biztosítása volt. Később az 57. hds. 6. hdt-e és a 32. gd. g. dd. ellen vetették be Pécs körzetébe.

hatását keltették. Az ellenség képtelen volt megállapítani, milyen erőkkel áll szemben. Annak ellenére, hogy a barikádokat, harckocsiakadályokat építettek az utcákon, és a házakat is berendezték védelemre, nem vették fel a harcot, hanem nyugat felé pánikszerűen elhagyták a várost. Ennek köszönhette Pécs, hogy szinte sértetlen maradt. A szovjet csapatok jelentős mennyiségű fegyvert és hadianyagot zsákmányoltak. A 32. gépesített dandár és a 10. lövészhadosztály bátor rajtaütésével Pécs november 29-én 3 órakor szabaddá vált. A szovjet csapatok ezzel kedvező feltételeket teremtettek a további gyors előnyomuláshoz. A H.Gr. „F" alárendeltségébe tartozó csapatok rendezetlenül vonultak vissza nyugat felé.[93]

A Pécs környéki hegyekben tartózkodó bányász partizáncsoportok mindent elkövettek, hogy megakadályozzák a város kiürítését, kifosztását és segítették a szovjet csapatokat Pécs felszabadításában.[94] A Szálasi-kormány november 26-án rendelte el a város és környékének kiürítését. Végrehajtásáról az elmenekült kormánybiztos a következőket jelentette: „... szomorúan állapíthatjuk meg, hogy a vasutasok — kevés kivétellel — szabotáltak... a fűtőházi munkások közül 40 ember nem jött aznap munkára... a mozdonyvezetők egy része szintén megszökött... a város lakosságának túlnyomó része nem akarta a várost elhagyni."[95] Az itteni eseményekkel a kormány is kénytelen volt foglalkozni.[96]

A H.Gr. Süd jobbszárnyán védekező 3. Magyar Hadsereg helyzete is kritikussá vált. Heszlényi a hosszúhetényi—magyaregregyi—pécsváradi út, valamint Püspöknádasd—Mórágy—Bátaszék észak és a Baja felé vezető út mellett a Dunáig kísérelte meg csapatait váltóállásban megállítani.

November 28-án délelőtt a H.Gr. Süd arra törekedett, hogy tisztázza a jobbszárnyán kialakult helyzetet. Különösen fenyegetőnek találta a Mohács körzetében észak-északnyugati irányban előretörő szovjet csapatokat. Grolman, a H.Gr. Süd vezérkari főnöke Winter tábornokkal, az OKW képviselőivel azt mérlegelte, hogy Mohács körzetéből észak-északnyugat felé előretörő szovjet csapatok milyen veszélyt jelentenek a H.Gr. Süd-re. Winter egyetértett a vezérkari főnökkel abban, hogy a szovjet csapatok főcsapásának az iránya nem Zágráb, mint ahogy azt a H.Gr. „F" várta, hanem a Balaton és a hadigazdaság szempontjából fontos olajvidék. Grolman ezek után azt kérte, rendeljék a H.Gr. Süd alá a Drávától északra védekező LXVIII. hadtestet. Winter ezzel azonban nem értett egyet. Kijelentette, hogy

93 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372, д. 548., лл. 26—27.
94 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 29. 11. 1944., 5. o.
95 *Korom Mihály:* A fasizmus bukása Magyarországon. Budapest, 1961., 251. o.
96 Szöllősi Jenő a Szálasi-kormány miniszterelnök-helyettese december 1-én a következőképpen magyarázta meg Pécs gyors elvesztését „... Egy német hadosztály az olasz frontról érkezett. Bizonyára nem tudják az urak: partizán vasútrobbantás miatt két napig késett a vasúti szállítás. Szörnyű hadihelyzet alakult ki miatta. A német csapatok éle beérkezett Pécsre és még Pécstől keletre feltartóztatta az oroszokat. Minthogy azonban az oroszok több oszlopban jöttek, az orosz főerők elől kénytelenek voltak hátrább vonulni és így Pécset feladni, mert a felvonuló német erők továbbszállítása éppen a vasútrobbantás következtében elkésett." Szöllősi Jenő magyarázatai az arcvonal helyzetéről nagyon naivak. Egy azonban biztos, hogy a Baranya megyei munkások aktívan beavatkoztak a fasisták elleni harcba és hozzájárultak a szovjet csapatok előnyomulásának meggyorsításához.

a H.Gr. „F" a 2. páncéloshadsereget át akarja helyezni a Drávától északra eső szakaszra, és ezzel érdekeltté válik, hogy északra minél több erőt dobjon át, hogy feltartóztassa az ellenség csapását.[97]

A H.Gr. Süd ezek után is kitartott amellett, hogy a Dráva—Duna háromszögben azért törtek be a szovjet csapatok, mert ott tisztázatlanok a parancsnoklási viszonyok. Egyedüli megoldás: a Drávától északra levő minden erőt rendeljenek a H.Gr. Süd alá. Addig is biztosítani kell a mélyen visszavont jobbszárnyat és erőket kell átdobni a Duna vonalának a védelmére.

Ebben azonban november 28-án még nem született döntés. Annak ellenére, hogy a 4. légiflotta felderítőinek jelentése szerint: „Pécsnél a helyzet katasztrofális, a 31. SS páncélgránátos hadosztály északnyugat felé menekül, az ellenség északnyugat irányú csapásáról a H.Gr. „F"-nek — valószínű — nincs tudomása."[98] A Mohácstól északra levő terület lezárására az OB. Südost-nak nem volt ereje. Igéretet tett ugyan, hogy a 71. népi gyalogoshadosztállyal és a „Brandenburg" harccsoporttal megállítja a támadó szovjet csapatokat, de erre képtelen volt.

A H.Gr. Süd jobbszárnyának a megerősítésére 28-án útbaindította a 23. páncéloshadosztály egy részét, a többit 29-én éjszaka. Páncéltörő fegyverek kivonására azonban nem kerülhetett sor, mert a 2. Ukrán Front nyomásának növekedése erre nem adott lehetőséget.

Közben a helyzet a H.Gr. „F" balszárnyán tovább súlyosbodott, a 4. gárdahadsereg elől Bátaszék körzetéből menekülő, szétvert 31. SS páncélgránátos és 44. gyalogoshadosztály maradványai a hegyi utakon Püspöknádasd—Dombóvár dél területére húzódtak vissza, s ezzel teljesen szabadon hagyták a H.Gr. Süd jobbszárnyát. A Bátaszéktől északra levő magaslatokon a II. magyar hadtest irányítása alatt a 23. magyar gyalog- és a szétvert 44. gyalogoshadosztály itt maradt részei tartózkodtak. A német védelemben hatalmas hézagok tátongtak. Friessner 28-án éjjel parancsot adott a 6. Német Hadseregnek, gyorsítsa meg az LVII. páncélos hadtesttörzs átszállítását a Dunán és minél hamarabb vegye át a védelmi harc irányítását a magyaroktól.[99]

A németek a második világháborúban elszenvedett vereségeiket szeretik az időjárás, vagy szövetségeseik nyakába varrni. Friessner különös előszerettel él ezzel. A hadműveleti naplóból azonban világosan kitűnik, hogy tisztában volt november végén elszenvedett vereség valódi okaival. A rosszul vezetett, szétvert, legyengült német és magyar hadosztályok nem tudtak ellenállni a jól kidolgozott tervek alapján támadó szovjet hadosztályoknak. Nem a fizikai túlerő győzedelmeskedett itt, hanem a szovjet csapatok hadművészete, erkölcsi-politikai magasabbrendűsége. Nem „. . . a nehézkes és állhatatlan magyarok" miatt érték a németeket meglepetések. A szovjet csapatoknak először a „Brandenburg", a 44. gyalogos-, a 31. SS páncélgránátos és a 71. népi gyalogoshadosztály részeit kellett szétverni ahhoz, hogy a

97 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 28. 11. 1944., 5—6. o.
98 Uo. 7. o.
99 Uo. 8—10. o.

23. magyar gyaloghadosztállyal találkozzanak. Az sem indoklás, hogy „... akkor még nem volt világos képünk arról, hogy az ellenség merre fogja főcsapását mérni..." A KTB szerint a H.Gr. Süd közölte Winter tábornokkal, hogy a szovjet csapatok főcsapását észak-északnyugati irányba várják. Szövetségeseikről sem voltak illúzióik, hiszen november 15-én azt jelentette Hitlernek: „... a magyar tömegek nem tekintik a magukénak ezt a háborút és nem fognak harcolni". Másik magyarázata Friessnernek: a sokszoros szovjet túlerő. A valóságban a 31. SS páncélgránátos hadosztállyal szemben a 21. hadtest kis erőkkel foglalt hídfőt és csak néhány ezreddel vette birtokba Mohácsot. Anélkül támadt, hogy biztosította volna a háromszoros erő- és eszközfölényt. Sikeresen nyomult előre a 31. SS páncélgránátos és a 44. gyalogoshadosztály elkeseredett védekezése ellenére.[100]

November 29-én a csapatok előnyomulásának üteme tovább fokozódott. A 4. gárdahadtest 21. hadteste Bátaszék—Mórágy terepszakaszon szétverte a 31. SS páncélgránátos hadosztály maradványait és a visszavonuló ellenség nyomában elfoglalta Sárpilist—Várdomb—Véménd—Erősmecske terepszakaszt. Előrevetett osztagai elérték Bátaapátit és Ófalut. A hadsereg balszárnyán támadó csapatok Leánycsókból kiindulva Pécsvárad irányába támadtak. A nap folyamán 22 lakott helységet szabadítottak fel. A 20. hadtest 7. és 5. légideszant hadosztályai átkeltek a hídfőbe, a 80. hadosztályának előrevetett osztagai pedig birtokba vették Pécsváradot.[101]

November 29-én Tamásiba beérkezett az LVII. páncéloshadtest törzse és számba vette a német és magyar erőket. A 23. páncéloshadosztály nagyobb része menetben volt, a 20. magyar gyaloghadosztály Nagyszékely—Nagydorog körzetében gyülekezett. A 23. páncéloshadosztály beérkezett részei Szilasbalhás, Pincehely, Vajta, Alap községekben összpontosultak (egy páncélgránátos ezred, a páncélos műszaki zászlóalj és a hadosztálytörzs). A 25. magyar gyaloghadosztály zöme elérte Székesfehérvárt.

A gyorsan előretörő 4. gárdahadsereggel szemben ezek az erők képtelenek voltak összefüggő védelmet létrehozni. A H.Gr. Süd hadműveleti naplójának november 29-i bejegyzése a következőket rögzítette: „... a szovjet csapatok hídfőjüket északi irányba tovább szélesítették...", „... a szétvert 31. SS páncélgránátos hadosztály maradványait felfogta a magyar Illey-harccsoport. Magyar biztosító erők Püspöknádasd—Cike—Möcsény terepszakaszon állnak és megkísérlik lezárni a Szekszárdtól dél felé vezető utakat. A szovjet csapatok azonban átszivárogtak a védelmi vonalon és a Püspöknádasdon levő erők hátába kerültek."[102]

A hadműveleti napló megjegyzi, hogy a 20. és a 23. magyar gyaloghadosztály fiatal önkéntes katonái nem voltak a helyükön a záróvonalban. A törzsnek az a véleménye, hogy a nyílt terepen nincs is értelme bevetni a magyarokat, mert átmennek az ellenséghez — és

100 *H. Friessner:* Verratene Schlachten. Moszkva, 1966., 178—179. o. (orosz fordítás)
101 AMO. CCCP. Ф. 320, оп. 4522, Д 170, лн. 29—30.
102 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 29. 11. 1944., 5. o.

fegyverüket is magukkal viszik, mint ahogy ezt Kecskemétnél már megtették. Azt javasolta, hogy a 23. páncéloshadosztály gyülekezésének befejezése után záróosztagokkal és légvédelmi harccsoportokkal kell lezárni az észak felé vezető utakat. Heszlényi a teljesen áttekinthetetlen helyzetben azt javasolta, hogy a 23. páncéloshadosztályból és a 20. magyar hadosztályból hozzanak létre egy hadtestcsoportot azzal a feladattal, hogy felderítést végezzen dél felé. A H.Gr. Süd utasítást adott a 6. hadseregnek, hogy vonja ki az 1. páncéloshadosztályt és készítse fel alkalmazásra a Dunától nyugatra. Míg a 153. kiképző hadosztályt Friessner Szlovákia területére tervezte áthelyezni, hogy a veszélyeztetett területről újoncait kivonja.

Az 57. hadsereg Pécs felszabadítása után Bolman—Siklós—Pécs nyugat terepszakaszra szorította vissza a LXVII. hadtest részeit. Pécstől északra a német védelemben nagy hézag tátongott. A két hadseregcsoport között teljesen megszakadt az összeköttetés. Átcsoportosítással, új erők útnak indításával tervezték a hézagot lezárni.

November 30-án a 4. gárdahadseregnek már kb. másfél hadteste volt a hídfőben. A 21. hadtest hadosztályai reggel felújították támadásukat és gyorsan nyomultak előre. Erről a H.Gr. Süd a következőket jelentette: „Az ellenség a hadseregcsoport déli szárnyán áttörte gyenge biztosítási vonalunkat és észak felé szorítja vissza csapatainkat. Bonyhádtól északra kilépett a hegységből. Arra törekszik, hogy gyorsan kihasználja a helyzetet, új tartalékokat vont előre, fel akarja göngyölíteni dunai arcvonalunkat. Feltételezhető, hogy Paks és Dunaföldvár elfoglalásával új átkelési lehetőséget akar teremteni a maga számára."[103]

A 4. gárdahadsereg hadműveleti naplója ugyanakkor így rögzítette a helyzetet: „... a 21. hadtest szétverve az ellenség védő csapatait, 8—10 kilométert nyomult előre. Felszabadította Szekszárd, Bonyhád városokat."[104] A Mócsény—Ocska-puszta—Duna között védekező 1. magyar folyami dandár komoly ellenállás nélkül visszavonult. A 21. hadtest 30-án estére birtokba vette még Mucsfa, Bonyhádvarasd, Zomba, Medina, Szedres, Tolna-Mözs, Sióagárd községeket is.[105]

A H.Gr. Süd jobbszárnyán kialakult helyzet újabb intézkedések kiadására kényszerítette a német hadműveleti vezetést. Az OKH arra utasította Friessnert, hogy a Székesfehér—Dunaföldvár közötti területre vonjon össze jelentős erőket. A helyzettől függően a következő napokban mérjen csapást a Pécstől keletre levő szovjet erőkre. Ezzel egyidőben az OKW utasította az OB. Südost, hogy a LXVIII. hadtest balszárnyán képezzen súlyt és a H.Gr. Süd-el együttműködve semmisítsék meg az átkelt szovjet csapatokat.[106]

A német felső vezetés november végén még azt remélte, hogy a két hadseregcsoport csatlakozó szárnyain létrehozott súlyképzéssel meg-

[103] Uo. KTB. 30. 11. 1944., 1. o.
[104] AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лл. 54.
[105] Uo. 35 — A 4. gárda hds. 20. hdt-ének törzse Pécsváradra települt és felkészült, hogy ho-ainak beérkezése után Tamási—Siófok általános irányában tovább támadjon.
A főparancsnokság 1944. november 29-én este a 3. Ukrán Frontnak alárendelte az 1. gd. g. hdt-et és megparancsolta, hogy december 8-ra Szabadka körzetébe összpontosuljon.
[106] HL. Filmtár. 1252. tekercs. Anlage Ia Nr. 1961/44. g. k. Chefs.

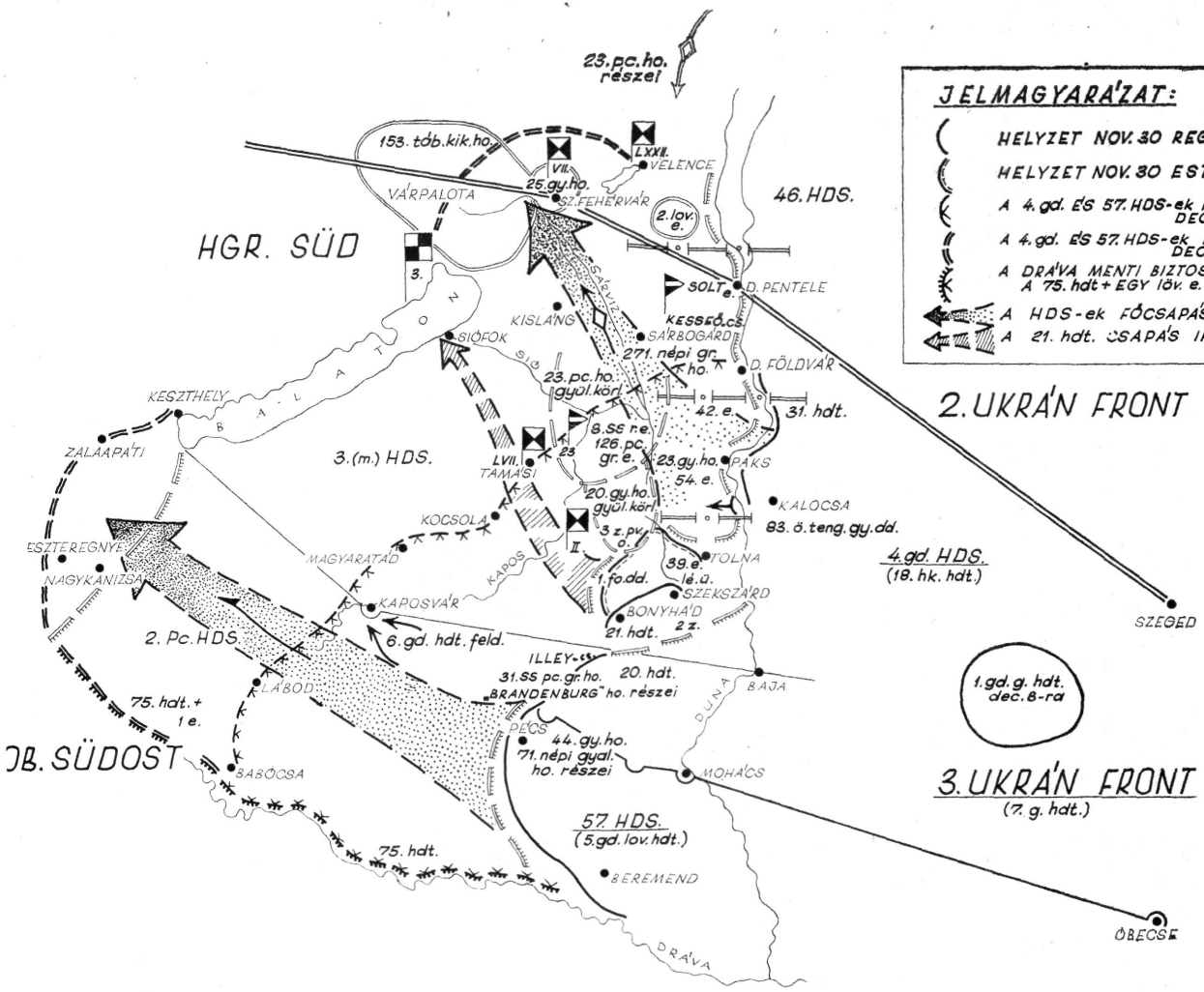

3. sz. vázlat. Helyzet és a frontparancsnok terve 1944. november 30-án

szilárdíthatja a Duna melletti védelmet. A november 30-án elért szovjet sikerek azonban keresztülhúzták elképzeléseiket. A két hadseregcsoport szárnyára mért szovjet csapás széles rést vágott a német védelemben, amelynek lezárására már nem rendelkezett erővel. A Duna magas vízállása sem jelentett akadályt, a 3. Ukrán Front újabb csapatai keltek át a folyón. Kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy az 57. hadsereg után a 4. gárdahadsereg is megjelent a Dunántúlon, amelyet Tolbuhin marsall Székesfehérvár irányába alkalmaz.[107]

A november 30-i délutáni események arra késztették a H.Gr. Süd parancsnokát, hogy siettesse a 6. Német Hadsereg erőinek átdobását a Duna jobb partjára. Utasította Fretter Pico tábornokot, hogy harcálláspontját helyezze át Lovasberénybe és 1944. 12. 01.00-kor vegye át a Dunától nyugatra levő csapatok közvetlen irányítását és akadályozza meg, hogy a szovjet csapatok felsodorják a dunai arcvonalat.[108]

Nem kevésbé volt súlyos a H.Gr. „F" balszárnyának a helyzete sem a Drávától északra. A LXVIII. hadtest kísérletet tett, hogy megtartsa a Villányi-hegységet és ezzel megakadályozza az 57. Szovjet Hadsereg előretörését nyugat felé. E terület elfoglalását a 64. hadtestre bízták, amely már 29-én éjszaka arra kényszerítette a védekező német erőket, hogy nyugat felé visszavonuljanak, Siklóst a hadtest részei november 29-én este három oldalról körülvették, majd éjfélkor 5 perces tüzérségi előkészítés után megrohamozták. A szovjet katonák váratlan és határozott rohamát követő rövid utcai harcok után a németek nyugati irányba visszavonultak, úgy, hogy 30-án 3 órára a város szabaddá vált. Az előrenyomuló csapatok Ata—Bisse—Harkány terepszakasztól nyugatra vetették vissza a német hadosztályok maradványait. A hadsereg jobbszárnyán ugyanakkor a 6. gárda-lövészhadtest felderítő részei elérték Kaposvár körzetét.[109]

November végére a 3. Ukrán Front csapatai, megtörve az ellenség ellenállását, átkeltek a Dunán és mintegy 100 kilométer széles és 60—70 km mély hadműveleti hídfőt foglaltak. Ezzel kedvező feltételeket teremtettek a támadás kifejlesztésére Nagykanizsa és Székesfehérvár hadműveleti irányokban.

Mindez arra késztette november 30-án a H.Gr. Süd vezérkari főnökét — miután nem kapott új hadosztályokat —, hogy tárgyaljon Beregffyvel a magyar csapatok helyzetéről. Követelte, hogy tisztítsák meg a hadsereget az ellenséges elemektől. A megbízhatatlanokból szervezzenek munkásszázadokat (rossz ellátással). A meglevő magyar egységeket osszák be német hadosztályokba. Adjanak 5 menetzászlóaljat a német páncélos- és páncélgránátos hadosztályok gyalogos alegységeinek kiegészítésére.

Követelte Beregffytől, hogy magyarok fokozzák a csapatoknál a nyilas propagandát, buzdítsák a katonákat harcra. Kovács altábornagy

107 AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 170, лн. 36. — A 4. gd. hds. létszáma november 30-án adott jelentése szerint: 101 915 fő, 50 000 puska, 19 645 géppisztoly, 2715 golyószóró, 9177 géppuska. 468 légvédelmi löveg, 567 aknavető, 555 különböző kaliberű löveg (297 db 45 mm-es), 10 harckocsi és 96 rohamlöveg volt.

108 Uo. HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 30. 11. 1944., 8. o.

109 AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 372, д. 548, лн 28.

szervezzen tiszti csoportokat és anyagi juttatásokkal fokozzák a harci szellemet. Beregffy mindenbe beleegyezett, egyetértett abban: „jobb ha kevés kötelék van, amelynek szelleme és fegyverzete is megfelelő", de ehhez fegyvert kért. Hivatkozott a németek adósságaira és a beígért fegyverszállítmányokra.[110]

A másfél hónapos nyilas uralom minden terrorintézkedése ellenére a magyar alakulatok harckészsége nem emelkedett, sőt feltartóztathatatlanul csökkent. A „Törvényhozók Nemzeti Szövetségének" december elejei ülése is kénytelen volt megállapítani: „A katonák megszöknek a csapatoktól, fegyvereiket eldobálják." Szöllösi beszámolója szerint a vezérkar november végén 50 000 elhagyott puskát szedett össze.

Mindez azt jelentette, hogy a H.Gr. Süd és a H.Gr. „F" csak német alakulatoknak Dunántúlra való átdobásával számíthatott helyzete stabilizálására. A H.Gr. „F" megígérte, hogy a balszárnyán tátongó hézag lezárására átdobja a 117. vadászhadosztályt és ezen kívül még egy hadosztályt útnak indít.

A 3. Ukrán Front csapatainak tevékenysége 1944. december 1—10-ig

Tolbuhin marsall november 30-án kiadott 0892. számú direktívájában azt követelte a hadseregtől, hogy támadjanak tovább északnyugat-északi irányba és szabdalják részekre a németek védelmét. A 4. gárdahadsereg akadályozza meg, hogy a németek a Velencei-tó és a Balaton között szervezett védelembe menjenek át.

Felhívta a 4. gárdahadsereg parancsnokának figyelmét: jelenleg az ellenség csapatai visszavonulóban vannak, azonban számítani kell német részről újabb erők megjelenésével Budapest és Bécs irányából. Egy új hadosztály bukkant fel Dunapentele—Aba—Lepsény körzetében. A támadás zavartalan anyagi ellátása érdekében építse ki az utánpótlási utakat Mohács körzetében. Biztosítsa az átkelőhelyek forgalmát és összes csapatait vigye át a Duna jobb partjára. Újabb erők bevetésével gyorsítsa meg előnyomulását. Utasította, hogy a 2. Ukrán Front 46. hadseregével[111] együttműködésben, amely Budapesttől délre erőszakos átkelést hajt végre a Dunán, verje szét és semmisítse meg az ellenség erőit a Duna—Velencei-tó és a Balaton között. December 5-re foglalja el Dunaföldvár—Cece—Kapos-csatorna—Felsőnyék—Kocsola—Nagytoldi terepszakaszt, a Kapos-csatornán levő átkelőhelyeket, december 10-re vegye birtokba a Velence—Lovasberény—Székesfehérvár—Várpalota vonalát.

[110] HL. Filmtár. 1252. tekercs. Anlage Ia Nr. 13243/44. geh.

[111] A 46. hds. Malinovszkij marsall parancsának megfelelően a november 29-én Budapest bekerítésére indított támadás keretén belül azt a feladatot kapta, hogy december 5-én a 2. Ukrán Front balszárnyán hat hadosztállyal és a 2. gárda gépesített hadtesttel keljen át a Dunán és Zsámbék általános irányba támadva jusson ki Pilisvörösvár—Csákvár terepszakaszra. A 2 gárda gépesített hadtest azt a feladatot kapta, hogy Etyek—Esztergom irányába mért csapással vágja el az ellenség budapesti csoportosításának visszavonulási útját nyugat-északnyugat felé.

Tolbuhin marsall utasította a 4. gárdahadsereget, hogy december elseje és második közötti éjjel, miután a 83. tengerészgyalogos dandár hídfőt foglal Gerjénél, keljen át Dunaföldvártól délre a 31. lövészhadtestével is a Dunán. (A csapatok átszállításában segítséget kap a Dunai Katonai Flottilától.) A hadtest mérjen kisegítő csapást a Velencei-tó irányába, vegye birtokba Dunaföldvárt és Cecét. Támadását fejlessze tovább a Sárvíz-csatorna keleti partján. Biztosítsa a hadsereg jobbszárnyát az ellenség esetleges észak irányból mért ellencsapásával szemben. Vegye figyelembe, hogy a 46. hadsereg a Budapesttől délre, az ellenség hátába hadműveletet hajt végre. A 31. lövészhadtest egy részével biztosítsa a Velencei-tó és a Duna közötti terepszakaszt.

A 21. lövészhadtest folytassa támadását a csatorna nyugati partján, a 20. hadtest pedig a Balaton északkeleti sarka felé.[112]

Az 57. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy december 5-re foglalja el Magyaratád—Kaposvár—Lábod—Babocsa terepszakaszt, akadályozza meg, hogy az ellenség szilárd védelmet hozzon létre a Balaton —Nagykanizsa—Mura torkolata terepszakaszon. Nem később, mint december 10-én, vegye birtokba Keszthely—Zalaapáti—Eszteregnye —Mura torkolata terepszakaszt. A 75. hadtesttel, továbbá az 1. megerődített körlettel szilárdan biztosítsa a Dráva északi partját. Szigetvár elfoglalása után a 32. gépesített dandárt Kaposvár elfoglalására alkalmazza. Vágja el az ellenség nyugat felé való visszavonulása előtt az utakat. Szervezzen előrevetett osztagokat, szállja meg az átjárókat és átkelőhelyeket és ezzel gyorsítsa meg a hadsereg előnyomulását. A Balaton déli partját biztosítsa egy ezred járőröztetésével, ellenőrizze a déli parton vezető országutat. Akadályozza meg, hogy az ellenség a tihanyi-félszigetről átkeljen a déli (somogyi) oldalra.[113]

A november 30-án kiadott parancs azt mutatja, hogy Tolbuhin marsall a szembenálló német és magyar erők csekély ellenállását, védelmük felszakadozását úgy értékelte, hogy csapatai előtt egyes szakaszokon megnyílt a lehetőség az üldözésre. Ugyanakkor nem feledkezett meg arról sem, hogy a németek a hadászati mélységből új erőket dobhatnak Dunántúlra. Ezért úgy határozott, hogy a 18. harckocsi- és a 5. gárdalovashadtestet a hadseregek további feladatának a végrehajtására, illetve új ellenséges erők megjelenésének az esetére ütközetbe veti. A 18. harckocsihadtestnek azt a parancsot adta, hogy a 4. gárdahadsereg mögött nyomuljon előre, majd a támadást északnyugati irányba fejlessze ki. Közelebbi feladata: jusson ki Székesfehérvár körzetébe. Az 5. gárda-lovashadtest pedig, amint eléri Kaposvár körzetét, legyen kész az 57. hadsereg támadásának továbbfejlesztésére nyugati irányban.

A front két gyorshadtestének alkalmazási terve a front előtt álló ellenség és a várható új erők megjelenése mellett figyelembe vette azt is, hogy jobb szomszédja, a 2. Ukrán Front december 5-én új támadó

[112] AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 109, лн. 48.
[113] Uo. ф. 413, оп. 10 381, д. 81, лн. 301.

hadműveletet indít Budapestnek északról és nyugatról való bekerítésére. A 2. Ukrán Front 46. hadserege Ercsi körzetéből támadó csapatai feltétlenül megkönnyítik majd a 4. gárdahadseregnek feladata végrehajtását. Tolbuhin marsall novemberben a gyors magasabbegységek alkalmazásánál elért támadó hadműveletek során gyakorlattá vált szovjet hadművészeti elvtől, vagyis az ellenség harcászati mélységének leküzdése után, a siker kifejlesztésére nem vetette ütközetbe a gyorscsoportját. Ezt egyrészt azért tette, mert a szembenálló ellenség erejének megtörésére, sőt üldözésére egyelőre a lövészcsapatok is elégségesek voltak, másrészt a 3. Ukrán Front alárendeltségébe tartozó 18. harckocsi-, az 1. és a 7. gépesített hadtestek feltöltése csak a hadművelet megindulásakor történt meg, vagy később rendelték a front alá. A támadás eredeti tervének elkészítése idején még nem lehetett számolni velük.

December 1-én a 4. gárda- és az 57. hadsereg tovább folytatta támadását. A 4. gárdahadsereg 21. lövészhadteste Szekszárdtól északra, Kölezsd és Duna közötti terepszakaszon áttörte az 1. magyar folyami dandár, a 20. és a 23. magyar hadosztályok védelmét és gyors ütemben nyomult előre Gerjén, Dunaföldvár felé. A magyar hadosztályok figyelmét magára vonva megkönnyítette a 83. önálló tengerészgyalogos dandárnak, hogy a köd leple alatt éjjel a Dunai Katonai Flottillával együttműködve hídfőt foglaljon Gerjén körzetében. Ezután megindulhatott a 31. lövészhadtest átdobása a Dunán. A délről támadó 21. lövészhadtest csapatai a reggeli órákban egyesültek a hídfőből előnyomuló 31. lövészhadtest és 83. önálló tengerészgyalogos dandár egységeivel.[114]

A rossz időjárás miatt a támadó csapatoknak felázott terepen, rossz utakon kellett előnyomulniuk. A lövegeket gyakran csak kézi erővel tudták előretolni. Az átkelőhelyeken a nagy esőzések miatt erősen megáradt Dunán, különösen Batinánál, gyakran megszakadt az utánszállítás. Sőt, a nap folyamán a mohácsi hídon is kénytelenek voltak a forgalmat lezárni. A támadás lendülete ennek ellenére nem csökkent. Fretter Pico vezérkari főnök 9.45-kor a következőket jelentette a H.Gr. Süd-nek: „... az események viharosan bontakoznak ki. az ellenséges lovasság és páncélosok támadása elérte a kaposvári repülőteret... Dombóvárt az ellenség támadásával szemben egy német légvédelmi üteg, a 31. SS páncélgránátos hadosztály maradványai és 200—300 magyar védi... Az ellenség elfoglalta Tolnát, a magas vízállás ellenére Gerjénnél és Madocsánál a Dunán átkelt ellenség jelenleg Paksot és Bölcskét rohamozza. A Dunaföldvártól északkeletre levő sziget déli felét szilárdan megszállta... a Dunától nyugatra kialakult helyzet miatt az 1. páncéloshadosztályt a hatvani szorosból kivontam... gyülekeztetem", hogy az Ozora—Cece közötti terepszakaszon védekező 23. páncéloshadosztályt megerősítse.[115]

A 4. gárdahadsereg 31. lövészhadteste Dunaföldvártól délre széles arcvonalon átkelt a Dunán Bölcske—Madocsa—Gerjén körzetében.

[114] Uo. ф. 320, оп. 4522, д. 113, лл. 289.
[115] HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 1. 12. 1944., 8. o.

Szétzúzta a szembenálló magyar hadosztályok maradványait és ezzel megkönnyítette a 21. lövészhadtest gyors előrenyomulását. A balszárnyon támadó 20. hadtest részei már a reggeli órákban elfoglalták Mágocs körzetét és délelőtt hozzáláttak Dombóvár megtisztításához.

A 31. és 21. lövészhadtestek a nap első felében elérték Tevel—Zomba—Medina—Szedres vonalát, és Dunaszentgyörgyöt, Dunakömlődöt és Madocsát rohamozták meg. A H.Gr. Süd nem tudott jelentős erőket szembeállítani a támadó szovjet csapatokkal. Előnyomulásukat a 271. népi gránátos hadosztály egy ezredével, a 153. kiképző hadosztály páncéltörő ütegekkel megerősített zászlóaljával és a hátramenekülő magyar csapatok visszafordításával igyekezett lefékezni.[116]

A 4. gárdahadsereg maga előtt hajtotta (a rossz időjárás, felázott utak és terep ellenére) a szétvert magyar és német hadosztályok maradványait és a Dunától nyugatra széles arcvonalon nyomult előre.

Kirchner tábornok, az LVII. páncéloshadtest parancsnoka november 30-án éjszaka parancsot adott a 23. páncéloshadosztálynak, hogy Ozora—Simontornya körzetébe beérkezett részeivel támadjon dél felé a Pécs—Pécsvárad—Bátaszék irányába vezető utakon és tartóztassa fel a 4. gárdahadsereg előrenyomuló hadosztályait. A 23. páncéloshadosztály az éjszaka elérte Pincehely—Hőgyész körzetét. Mucsinál azonban üzemanyaghiány miatt kénytelen volt megállni.[117] Reggel a szovjet lövészhadosztályok elfoglalták Kurd körzetét és megkezdték a 23. német páncéloshadosztály visszaszorítását, amely Nagydorog—Varsád irányából megkísérelte ellencsapással megállítani az előnyomuló szovjet csapatokat. Ezek azonban Hőgyész és Dunaföldvár között keletkezett hézagokon áttörtek, elfoglalták Szárazd községet és elvágással fenyegették a 23. páncéloshadosztály utánpótlási, illetve visszavonulási útját.

A 4. gárdahadsereg gyors sikerei következtében a H.Gr. Süd törzsében annak a lehetősége rémlett fel, hogy a szovjet csapatok akadálytalanul elérik a Margit-vonalat. Többször jelentették felfelé, hogy szovjet páncélos ékek nyomulnak előre, ez a magyarázata a gyors haladásnak. A valóságban sikert a szovjet lövész-magasabbegységek érték el.[118]

December elején Fretter Pico a Pincehely—Cece—Dunaföldvár terepszakaszon a 23. páncélos- és a 271. népi gránátos hadosztállyal és idedobott magyar alegységgel megkísérelte az ellenállást. Arra törekedett, hogy mindaddig feltartóztassa a szovjet csapatokat, míg Székesfehérvár körzetében megfelelő csoportosítást tud létrehozni, és ezután ellencsapással szétzúzza őket. A 23. páncéloshadosztályt visszavonta Simontornya dél körzetébe, hogy ezzel biztosítsa a további visszavonulását.

A 4. gárdahadsereg csapatai azonban nem szakadtak le a visszavo-

116 Uo. 1—3. o.
117 Zum Kaukasus und zu den Tauern. Esslingen. 477. o.
118 Uo. — A 4. gd. hds. szakaszán ekkor csak gyalogságot közvetlenül támogató harckocsik szerepeltek. A 18. hk. hdt. december elsején Mohács körzetében kelt át a Dunán. A 7. g. hdt., az 5. gd. lov. hdt-el együtt a Duna—Tisza közén tartózkodott.

nuló ellenségről és tovább nyomultak előre a Sió—Kapos és Sió—Duna közötti területen.

Hasonlóan sikeresen teljesítette feladatát az 57. hadsereg is. Visszaverte az ellenség ellenlökéseit. A jobbszárnyán támadó 6. gárda-lövészhadtest Oroszló, Sásd elfoglalása után Sántos felé tört előre, előrevetett részei elérték Szentbalázs körzetét és a taszári repülőteret.

A 64. lövészhadtest Boda—Szentlőrinc kelet és Vajszló körzetéig tört előre. Míg a 75. lövészhadtest délen biztosítva a hadsereg balszárnyát, Gordisáért harcolt és elérte az egerszegi csatornát. Ezzel egyidőben átcsoportosítást hajtott végre és arcvonalának egy részét a Drávától délre Baranjsko Pterovo Selo szakaszát átadta a jugoszláv hadseregnek.[119]

December 2-án a 3. Ukrán Front a jobbszárnyán és középen 20—26, míg balszárnyán 2 km-t nyomult előre. Egy nap alatt 95 lakott helyet foglalt el. A 4. gárdahadsereg és az 57. hadsereg 6. gárda-lövészhadtestének előnyomulása következtében a H.Gr. Süd és a H.Gr. „F" között keletkezett hézag hatalmasra tágult. A német felső vezetés hiába rendelte a 2. páncéloshadsereget Friessner alá, egyelőre nem tudta azt lezárni. A 4. gárdahadsereg 20. lövészhadteste elfoglalta Dombóvárt és Kurdot. A szétvert német erők maradványai Tamási—Siófok, illetve a 21. lövészhadtest elől Tolnanémedi—Simontornya felé húzódtak vissza. A front támadási sávjának a közepén ekkor a 6. gárda- és a 20. lövészhadtest átment üldözésbe.

A H.Gr. Süd elöljáróinak küldött jelentéseiben a katasztrofális helyzetet alárendelt hadosztályainak gyenge harcértékével igyekezett megmagyarázni. „A magyar hadosztályok megbízhatatlanok, le lehet írni őket." Az újonnan kapott német hadosztályok „nincsenek feltöltve, nem rendelkeznek megfelelő tapasztalatokkal". Grolmannál jelentkező 2. páncéloshadsereg parancsnoka, de Angeles sem mondott sok biztatót: „. . . a 44. gyalogoshadosztály harci szelleme nem megfelelő, a 71. népi gyalogoshadosztály katonailag járatlan a keleti arcvonal harci módszereiben, ezért súlyos veszteségeket szenvedtek. Az 1. hegyi hadosztálya kiváló, ennek azonban csak egy megerősített ezrede harcol a Drávától északra. A »Branderbung« harccsoportnak a hosszú harcok után mindössze csak két zászlóalja van." Ezért de Angeles azt kérte, hogy az arcvonalában tátongó hézag lezárására, a Székesfehérváron kirakodó 3. lovasdandárt rendeljék alá. Továbbá a H.Gr. Süd szorgalmazza a H.Gr. „F"-nél, hogy a 2. páncéloshadsereg Drávától délre levő részeit azonnal indítsa útnak, mert a hézagokon előretörő szovjet hadosztályok bekerítéssel fenyegetik csapatait. A hadseregnek kevés a tüzérsége, nincsenek műszaki csapatai és páncélelhárító eszközei. Arcvonalát csak akkor tudja megszilárdítani, ha új erőket kap — és visszavonulhat. Csak védelmének a mélységében van lehetőség új összefüggő védelem életrehozására.[120]

A december elsején kialakult erőviszonyok azt mutatták, hogy a H.Gr. Süd csak akkor tud összefüggő védelmet kiépíteni, ha jelentős

[119] AMO. CCCP. ф. 413, оп. 10 381, д. 81, лл. 323—325.
[120] HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 1. -2. 1945., 13—14. o.

erőket kap. Körülbelül egy hétre volt szüksége ahhoz, hogy a Margit-vonalban megálljon. A H.Gr. Süd hadműveleti összefoglaló jelentésében azt írta: az ellenség a Drávától északra levő hídfőjéből indított támadása azért ért el gyors sikereket, mert a 2. páncéloshadsereg ellen egy hadsereggel és a 18. harckocsihadtesttel (valójában a 32. gépesített dandárral — N. G.) támadott. A másik hadsereg észak felé Székesfehérvár ellen nyomult előre. Ezenkívül számolni kell a 46. hadsereg támadásával, amely a Csepel-szigetre összpontosult. Megoldásul azt javasolta: hozzanak létre Székesfehérvár körzetében egy harccsoportot, amelyet a helyzetnek megfelelően a veszélyeztetett irányban ütközetbe vethetnek. A csoport megerősítésére dobják át Hatvan körzetéből az 1. páncéloshadosztályt.[121]

Guderian egyetértett a javaslattal. Hangsúlyozta azonban, hogy a 2. páncéloshadsereg tartsa észak—dél irányban a védelmet. Ne engedje, hogy az ellenség átszorítsa a Dráván. A H.Gr. Süd törekedjék a két hadsereg közötti hézag lezárására és csak akkor engedélyezze a 2. páncéloshadsereg visszavonulását a Margit-vonalba, ha helyzete súlyossá válik. Guderian azért kényszerült erre, mert a H.Gr. „F" tiltakozott az OKW-nál a Drávától északra levő német erők visszavonulása ellen. Attól félt, hogy balszárnya nyílttá válik és a szovjet—jugoszláv csapatok elvágják utánpótlási vonalait.[122]

Az események arra kényszerítették a német felső vezetést, hogy eleget tegyen Friessner régi kérésének és december 2-án 00.00-tól a Dunántúlon harcoló összes fasiszta csapatokat alája rendelte.[123] Ez nem sokat változtatott a helyzeten, olyan elhatározás volt, mint a kimerült ember reflexei, amelyek az ingerekre késve reagálnak.

A H.Gr. Süd javítani igyekezett a 4. gárdahadsereggel szemben védekező csapatok vezetését is, ezért kivette a 3. Magyar Hadsereg parancsnokának kezéből a Duna—Dombóvár közötti harcok irányítását, és átadta az LVII. páncéloshadtest parancsnokának, Kirchner tábornoknak. Ezzel egyidőben az OKH jóváhagyásával a 3. Magyar és 6. Német Hadseregből újból létrehozta a Fretter Pico-hadműveleti csoportot. Végül a H.Gr. „A"-tól azonnal útnak indították Székesfehérvár körzetében a 8. páncéloshadosztályt.[124]

A 3. Ukrán Front csapatai december 2-án tovább folytatták támadásukat, 4—25 kilométert nyomultak előre és 150 lakott helységet szabadítottak fel. A szovjet hadseregek gyors térnyerését a Dunántúlon egységes vezetés alá került német és szálasista erők sem tudták lefékezni. Sőt, Friessner arra kényszerült, hogy újabb rögtönzésekkel kísérelje meg a katasztrófa elhárítását. Ennek ellenére 2-án sem sikerült összefüggő védelmet létrehozni; a 2. páncélos- és a 3. Magyar Hadsereg között meglevő mintegy 65 kilométeres hézagot lezárni. Füstbe ment az a terve is, hogy Siófok—Sió-csatorna—Duna között útját állják a 20., 21. és a 31. lövészhadtestek további előnyomulásának.

121 Uo. 14. o.
122 Uo. 15. o.
123 Uo. Anlage Ia Nr. 4695/44. g. Kdos.
124 Uo. 1253. tekercs. Anlage 4653/44. g. Kdos.

Tolbuhin marsall újabb intézkedésekkel segítette hadseregeinek sikeres előnyomulását. Az 5. gárda-lovashadtestet a Kaposvár körzetébe az 57. hadsereg sávjába irányította, hogy december 11-én menjen át a hadsereg alárendeltségébe és a siker továbbfejlesztésére vessék ütközetbe. Hogy meggyorsítsa Kaposvár elfoglalását, Dombóvár körzetét a 4. gárdahadsereg támadási sávjába utalta. Ugyanakkor rendelkezésére bocsátotta a 257. kétéltű zászlóaljat, hogy (december 3-tól Dombóvár körzetébe) a Balaton és nagyobb vízi akadályok leküzdésére alkalmazza.

A 4. gárdahadsereg december másodikán gyenge ellenséges erőkbe ütközött. Dunaföldvár—Bölcske—Németkér körzetében a Kesseő-csoport és a 271. népi gránátos hadosztály két zászlóalja, tőlük nyugatra a szétvert és visszafordított 23. magyar gyaloghadosztály maradványai; és a 20. magyar gyaloghadosztály Rácegres—Nagyszékely—Belecska—Pincehely szakaszán védett. Jelentősebb erőt csak a 23. páncéloshadosztály képviselt, amely Pincehely—Rácegres körzetében helyezkedett el. Pincehely és Siófok között hatalmas hézag tátongott. Erre a szakaszra csak december 3-ára várták az 1. német páncéloshadosztályt.[125]

A német védelem mélységében: Balaton északnyugati partjától Szabadbattyán—Gárdony—Ráckeresztúr—Érd terepszakaszon, a Margit-vonalban lázas munka folyt. A támpontok műszaki megerősítésén, aknazárak, akadályrendszerek építésén dolgoztak. A Balaton északi partján a 25. magyar gyaloghadosztály ment át védelembe. A Balaton és a Velencei-tó közötti szakaszt a 153. német kiképző hadosztály szállta meg, amelyet néhány ide irányított alegységgel egészítettek ki.

Friessnernek az volt a terve, hogy Székesfehérvártól délre levő körzetben a 23., az 1., az útbaindított 8. páncéloshadosztályból támadó csoportosítást hoz létre és csapást mér a dunántúli hídfőben levő szovjet csapatokra, visszaállítja a védelmét a Duna vonalában. Ez az elgondolás nem volt reális, megvalósítását az erőviszonyok eleve lehetetlenné tették.

A kezdeményezés a szovjet csapatok kezében volt. Az események változásának az ütemét ők szabták meg. Nem adtak arra időt, hogy a védekező H.Gr. Süd felkészüljön ellencsapásra. Az 57. hadsereg a nagykanizsai olajvidéket, a 4. gárdahadsereg Székesfehérvárt, a bauxitbányákat fenyegette és Budapest bekerítése is előrevetette árnyékát. Friessner hiába kért friss hadosztályokat, az OKH és az OKW nem tudott adni. Tudomásul kellett vennie, hogy a Margit-vonal Velencei-tó és Budapest közötti szakaszán csak visszavonuló, szétvert hadosztályok maradványaival számolhat. Az a terve, hogy a 4. gárdahadsereget megállítja a Jenő-vonalban (Dunaföldvár—Cece—Simontornya—Sió-csatorna—Siófok terepszakasz), füstbe ment. Kapkodó tábornokai — a politikailag-erkölcsileg gyenge gyalogsággal — képtelenek voltak biztosítani a páncéloshadosztályok gyülekezését és ellencsapásra való felkészítését.

[125] Uo. KTB. 2. 12. 1944., 11—13. o.

December 2-án hajnalban a 4. gárdahadsereg 31. lövészhadtestének Madácsánál átkelt részei visszaszorították Bölcske és Dunaföldvár között védekező német és magyar hadosztályok maradványait Németkér—Vajta terepszakaszra. A 21. lövészhadtest Nagydorog, Nagyszékely, Miszlaig nyomult előre. Itt a 23. páncéloshadosztály Tamási—Konyi irányban felderítést végzett és fedezni próbálta a Sió-csatorna mögé, a Jenő-vonalba visszavonuló csapatokat. Szándékát azonban nem tudta megvalósítani, mert az előrenyomuló szovjet lövészegységek nem szakadtak le a visszavonulókról. Sőt, egyes részei megelőzték az ellenséget a Sió-csatorna elérésében.[126]

A H.Gr. Süd Dunántúlon levő csapatainak vezetésében fokozódott a zűrzavar. Az LVII. páncéloshadtesttől balra elhelyezkedő LXXII. hadtest parancsnoka azt a feladatot kapta, hogy a Csepel-szigeten gyülekező 46. hadsereget akadályozza meg, hogy az Ercsi (Budapest dél) szakaszon erőszakos folyami átkelést hajtson végre. Ehhez úgy próbált erőt biztosítani, hogy a hadseregcsoport jobbszárnyára útnak indított és az ő védelmi sávján áthaladó csapatok felett átvette a parancsnoklást és így igyekezett pótolni tüzér és gyalogos hiányait. Ezzel zavarta parancsnokának, Fretter Picónak, illetve Friessnernek a terveit.

A Jenő-vonal megszállására nem álltak rendelkezésre erők. Az útnak indított csapatok késtek. A 4. gárdahadsereg elől visszavonuló erők létszámban erősen megfogyatkoztak. Gyalogmenetben a felázott utakon és terepen nem tudták védelmi sávjukat időben elfoglalni. A 20. magyar hadosztály például december 2-án délután az LVII. páncéloshadtest parancsnokától azt az utasítást kapta, hogy besötétedéskor vonuljon vissza a Sió-csatorna mögé a Jenő-állásba és foglaljon védelmet Siófok—Ozora szakaszon, Siófok, Lajoskomárom, Ozora súlypontokkal. A hadosztály állományában mindössze négy gyenge gyalogoszászlóalj és nyolc tüzérüteg volt. 32 km széles védelmi szakaszra ez az erő még fátyolszerű biztosítást sem jelentett. A 20. magyar gyaloghadosztály a megadott időre nem tudta elfoglalni kijelölt állásait. Kiindulási körzetétől védelmének jobbszárnya: Siófok 60 km-re volt, amit gyalogmenetben alegységei legfeljebb december negyedikére érhettek volna el. Ezek a zászlóaljak a 21. és a 20. szovjet lövészhadtestekkel szemben nem jelentettek annyi akadályt sem, mint a rossz időjárás, a felázott terep és utak.

A 4. gárdahadsereg balszárnyán a 20. lövészhadtest, miután megtisztította Dombóvárt, átment üldözésbe. A német gyalogos erők szétszóródtak, fogságba estek. A légvédelmi ütegek pedig Siófok felé vonultak vissza.[127]

Hasonlóan üldözés jelleget öltött az 57. hadsereg 6. lövészhadtestének előnyomulása is. Előrevetett osztagai már december 1-én este

126 AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 113, лн. 299.

127 *Tóth Sándor:* A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei című munkája 154. oldalán azt írja: „December 1-én a 6. gárda löv. hdt. csapatai felszabadították Dombovárt és még aznap átkeltek a Kapos-csatornán és kiverték az ellenséget Kaposvárból". Dombovárt a 4. gd. hds. 20. löv. hdt-e foglalta el, nem december 1-én, hanem 2-án szabadult fel. A 6. löv. hdt. nem a Kapos-csatornán kelt át, hanem a Kapos folyón, stb. (lásd a 3. Ukrán Front 4. gd. és 57. hds. hadműveleti naplóját. AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2900, д. 1160, лн. 41.)

elérték Kaposvár körzetét és a hajnali órákban birtokukba vették a várost. Estére a hadsereg jobbszárnya elfoglalta Magyaratád—Magyaregre—Hetes—Kiskorpád terepszakaszt. A 64. hadtest Szentlőrinc, Nagyvátyig nyomult előre. Lényegesen lassúbb volt a 75. hadtest csapatainak térnyerése, átkeltek a Fekete-vizen, birtokba vették Cun községet és biztosították a hadsereg balszárnyát.[128]

A 2. páncéloshadsereg szakaszán a LXVIII. hadtest képtelen volt megállítani az 57. hadsereg csapatait. A hadseregnek nem voltak tartalékai. Friessner ezért úgy döntött, az eredetileg Székesfehérvár körzetébe útnak indított 3. lovasdandárt Nagykanizsa körzetébe irányítja és lezárja a 2. páncéloshadsereg balszárnyát, megakadályozza, hogy a szovjet csapatok északról átkarolják. Utasította de Anglest, zárja le a Nagykanizsa felé vezető utakat. Éjszaka vonja hátrább csapatait, nehogy az 57. hadsereg megelőzze a Margit-vonal megszállásában (közölte azt is, hogy a 3. lovasdandárral csak december 5-től számolhat).[129]

December 3-án a 3. Ukrán Front tovább támadott. A 4. gárdahadsereg jobbszárnyán a 31. lövészhadtest Németkér körzetében áttörte a németek hevenyészett védelmét. Szétverte a 153. német kiképző hadosztály és a Solt ezred egy-egy zászlóalját. A 23. magyar gyalogos hadosztály maradványai egy ideig megkísérelték, hogy megkapaszkodjanak Cece—Hard-puszta—Hardihegy—Kustyán-puszta terepszakaszon. A szovjet csapatok azonban áthaladva rajtuk, előrenyomultak Modrovich-pusztáig és elfoglalták Alapot. A német gyalogság szétszaladt, a magyarok nagyobb része átment a szovjet csapatokhoz.

A hajnali órákban a 31. lövészhadtest jobbszárnya betört Dunaföldvárra, majd nyugatról is körülzárta a falut. A reménytelen helyzetben levő 271. népi gránátos hadosztály elhagyta a helységet, visszavonult. Hevenyészett állásait a délutáni órákban a szovjet csapatok áttörték és a falutól északra elterülő tó két oldalán nyomultak előre. Birtokukba vették Előszállást. A menekülő, szétvert német és magyar csapatokat tiszti csoportok és a tábori csendőrség fegyverrel kényszerítette, hogy Kisapostag és Felsőalap között új biztosítási vonalat foglaljanak.

A 4. gárdahadsereg másik két hadteste (a 21. és a 20.) Simontornyától délre, a Sió—Kapos-csatornától nyugatra Pincehely és Bikács között széles arcvonalon támadásba lendült. A Sárszentlőrinc körzetben előnyomuló egységek a 23. páncéloshadosztályt visszaszorították észak-északnyugat irányába. A Miszlánál áttört erők Tolnanémedig nyomultak előre és arra kényszerítették a 23. páncéloshadosztály jobbszárnyát, hogy erőinek zömét Simontornyára, illetve a Sió-csatornától északra Igar—Sáregres körzetébe vonja vissza. A szovjet egységek széles szakaszon felzárkóztak a Sió-csatorna déli partjára.

A 4. gárdahadsereg balszárnyán támadó 20. hadtest csapatai Dombóvár—Tamási körzetéből északnyugati irányba nyomultak előre a kapoly—kereki, továbbá a ságvár—siófoki úton. Támadták Siófokot,

[128] AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 10—30.
[129] HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 2. 12. 1944., 9. o.

A 3. UKRÁN FRONT ÉS A HEERESGRUPPE SÜD ÁLLOMÁNYA

1944. december elején.

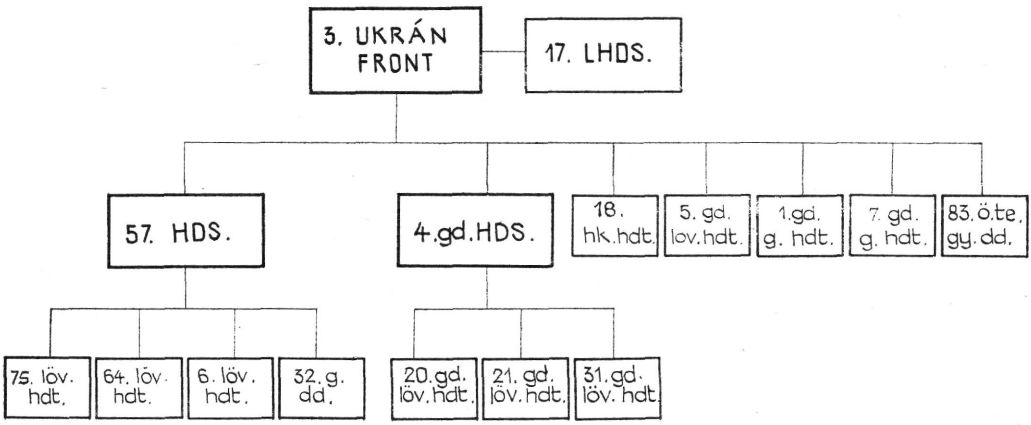

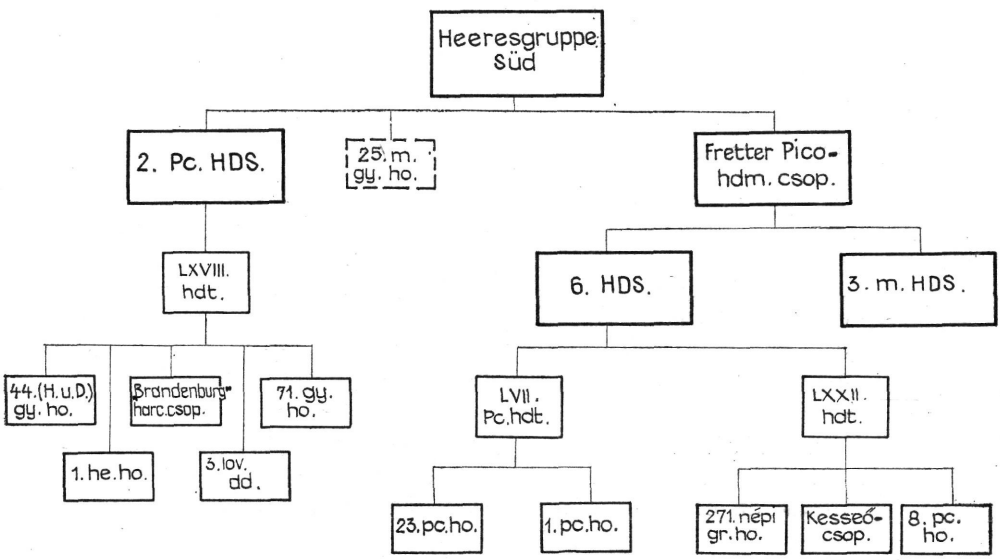

jobbszárnya egyidőben érte el a Sió-csatorna déli partját északon védelembe berendezkedni készülő 20. magyar hadosztállyal és ide átdobott német alegységekkel. Gyorsan felszámolta az ellenség szabadhidvégi és ozorai hídfőjét, majd tüzérségi és aknavető tűzzel zavarta a szembenlevő erők berendezkedését.

3-án a 4. gárdahadsereg csapatai Cecénél és Siófoknál is betörtek a Jenő-vonalba. A sötétedéskor Mezőkomáromnál sértetlenül birtokba vették a Sió-csatorna hídját és a túloldalon előrenyomultak a vasúti töltésig. Majd Felsőnyékkel szemben is átkeltek és elfoglalták Mezőkomáromot. A németek kísérletet tettek, hogy az 1. páncéloshadosztály beérkezett részeivel és más német alegységekkel megtartsák a siófoki hídfőjüket, a 20. lövészhadtest csapatai azonban visszavetették a beérkező erőket a csatorna mögé.[130]

Az 57. hadsereg tovább nyomult előre. A 2. páncéloshadsereg félve az átkarolástól, jobbszárnyán az arcvonal lerövidítésével igyekezett erőket nyerni, hogy a „Brandenburg" harccsoport és a 71. népi gyalogoshadosztály részeivel megerősítse a Kaposvártól nyugatra levő biztosítási vonalát. A 6. hadtest Kaposvártól északra az ellenség utóvédjével harcolt. Előrehaladását fékezte, hogy az ellenség az összes hidakat felrobbantotta. A 64. hadtest együttműködésben a 32. gépesített dandárral megkezdték Szigetvár ostromát.

A front siettette második lépcsőben levő csapatainak átszállítását a Dunán (mindenekelőtt a 18. harckocsihadtestet). Aznap annak ellenére, hogy a Duna vízszintjének emelkedése miatt 10 óra hosszára megszakadt a szállítás: 1840 gépkocsi, 530 szállítmány és 25 harckocsi kelt át a Duna jobb partjára. Az 5. lovas- és a 7. gépesített hadtest is felkészült az átkelésre.[131]

A 3. Ukrán Front gyors előnyomulása Dunántúlon mindenütt keresztülhúzta a H.Gr. Süd terveit. A 4. gárdahadsereg több helyen betört a Jenő-vonalba és arra kényszerítette Fretter Picót, hogy az ellencsapásra tervbe vett 1. páncéloshadosztály beérkezett részeit alegységenként vesse harcba. Ennek ellenére képtelenek voltak a Duna és Balaton között összefüggő védelmet kiépíteni, arcvonaluk felszakadozott. Az 57. hadsereg is megállás nélkül tört előre. Friessner a Kaposvár—Balaton közötti hézag lezárására Székesfehérvár környéké-ből Nagykanizsára útnak indította a 3. lovasdandárt.[132]

Guderian ennek ellenére nem értékelte súlyosnak a H.Gr. Süd hadműveleti helyzetét a Dunántúlon. Fretter Pico csapatainak visszavonulását túl gyorsnak ítélte. Azt javasolta Friessnernek, hogy összefogott erőkkel mérjen ellencsapást Dunaföldvár irányába és akadályozza meg a szovjet csapatok hídépítését. Friessner erre azt válaszolta: „Dunaföldvár ellen csak akkor tudok erőket összevonni, ha sikerült a Simontornya és Balaton közötti arcvonalat megszilárdítani, mert itt állnak az ellenség páncélosai a legközelebb a Margit-vonal-

130 AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 113, лн. 300.; ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 10—30.
131 Uo. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 10—30.
132 HL. Filmtár 1252. tekercs. KTB. 12. 1944., 6—8. o.

hoz." Guderian ennek ellenére meggondolandónak tartotta javaslatát.[133]

A H.Gr. Süd helyzetét a 2. Ukrán Front Budapest bekerítésére tett előkészületei is fenyegették. Egész védelmi szakaszán erőhiánnyal küszködött. Budapesten levő magyar hadosztályok nem akartak harcolni. Az árokásásra kirendelt civil lakosok közül csak nagyon kevesen jelentek meg a helyszínen — és azok sem dolgoztak.[134] Friessner visszaemlékezésében azt írta: „Ilyen bonyolult helyzetben, ilyen szövetségessel háborút vívni távolról sem volt könnyű feladat. Úgy éreztem magam, mint akit kiszolgáltattak a sors kénye-kedvének: mind a magyarok, mind elöljáró parancsnokaim, nem adtak segítséget, elvetették javaslataimat és kéréseimet.[135]

A 3. Ukrán Frontnak a közeli napokban kedvező alkalma lett volna a gyorshadtestének az ütközetbe vetésére. Tolbuhin marsall gondolt is erre, mert december elsején parancsot adott a 18. harckocsihadtestnek, hogy ne várja be harckocsikkal való teljes feltöltését, hanem december 6-ra összpontosuljon Pincehelytől délre levő körzetben. Itt lépjen a 4. gárdahadsereg alárendeltségébe, azzal a közelebbi feladattal, hogy jusson ki Székesfehérvár északnyugat-nyugatra levő körzetbe. Mindezek az intézkedések szorosan kapcsolatban voltak a 2. Ukrán Front 46. hadseregének december 5-én tervbe vett erőszakos folyóátkelésével. A főparancsnokság direktívájának megfelelően ugyanis a 46. és a 4. gárdahadseregnek szoros együttműködésben szét kellett zúzni a H.Gr. Süd Duna—Velencei-tó—Balaton között levő csoportosítását. Majd a 46. hadseregnek Bicske—Esztergom irányába mért csapásával bekeríteni Budapestet, a 4. gárdahadseregnek a Margit-vonal áttörése után Balaton—Várpalota terepszakaszra kellett kijutni.

E feladat megoldásához feltétlenül szükség lett volna a 18. harckocsihadtest ütközetbe vetésére. A terv reális volt, mert a Fretter Pico-hadműveleti csoport jobbszárnyára akkor még nem érkeztek be azok az erők (1. és 8. páncéloshadosztályok stb.), amelyek néhány nap múlva képessé váltak, hogy a Margit-vonalra támaszkodva összefüggő védelmet hozzanak létre. December 3-án és 4-én a Fretter Pico-hadműveleti csoport minden pillanatban várta Ercsi körzetében a 46. hadsereg átkelését, ezért ide összpontosította minden felszabadítható tüzérségét. A 4. gárdahadsereggel szemben további visszavonulásra kényszerült, képtelen volt szervezett, összefüggő védelmet teremteni a Jenő-vonalban. Gyalogoshadosztályait csak a legerőszakosabb eszközökkel tudta a hevenyészett állásokban megtartani. A 23. páncéloshadosztály, amely súlyos veszteséget szenvedett, az 1. pán-

133 Uo. 10—11. o. — Friessner becsapta Guderiant, mert a 4. gd. hadsereg csak gyalogságot közvetlenül támogató harckocsikkal megerősített löv. hdt-ekkel támadt.

134 *Г. Фрисснер:* Поигранные сражения., Москва. 1966., 184—185. o. — Friessner többek között ezt írta: „Ezekben a napokban 1862 emberből, akit behívtak katonai szolgálatra, a gyülekezési helyen csak 29 jelent meg. Az árokásásra kirendelt 262 emberből egy szakaszon 9 jelent meg . . .

Sőt az eddig megbízhatónak számító 10. és 12. magyar hadosztályba amelyek Budapesttől keletre tevékenykedtek, megjelentek a felbomlás jelei. A magyar katonák egyenként, nagyobb csoportokban százával fehér zászlóval átmentek a szovjet oldalra. 2—3 nap alatt öt tiszt és 1200 katona ment át az oroszokhoz."

135 Uo. 185. o.

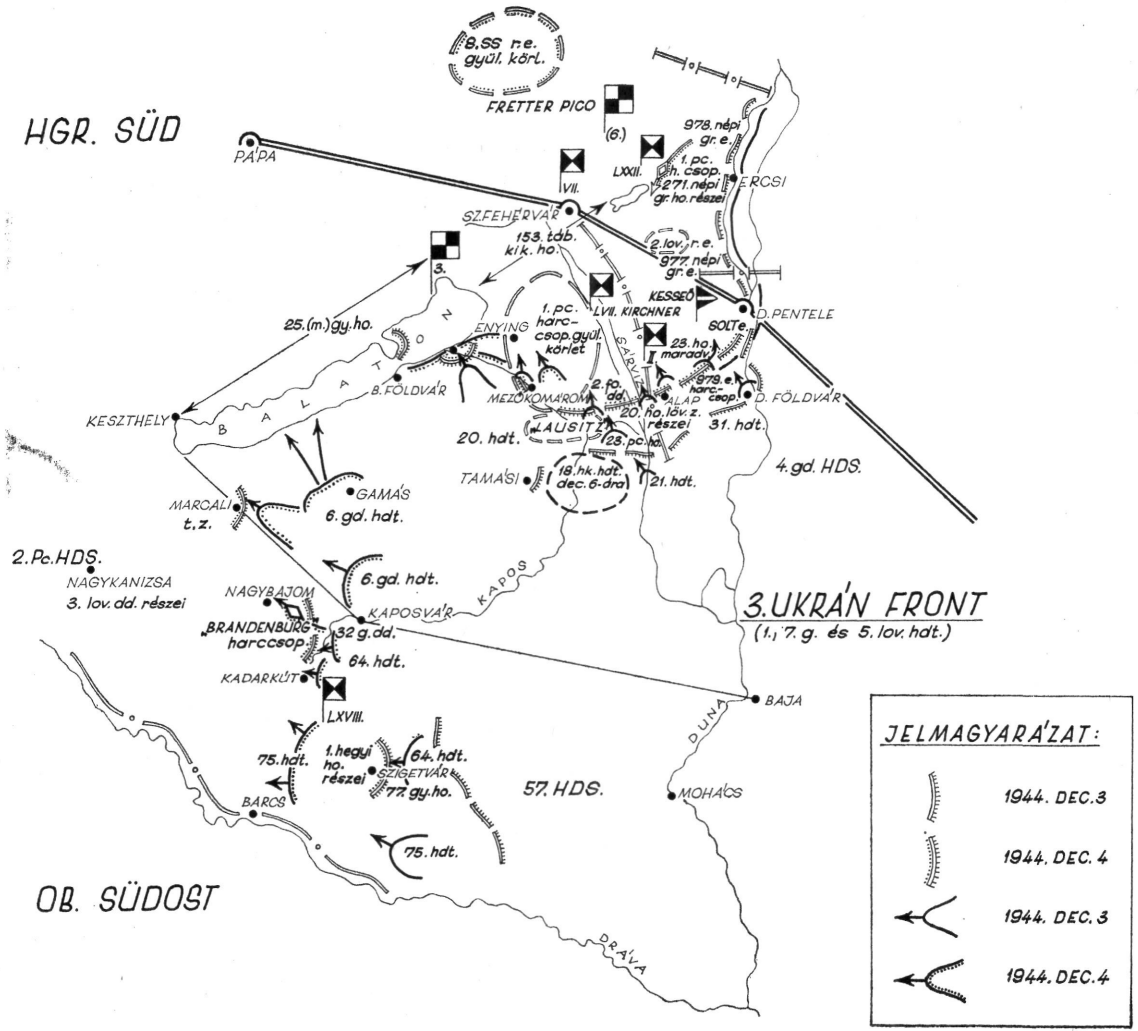

4. sz. vázlat. Helyzet 1944. december 3—4-én

céloshadtest beérkezett alegységeivel (december 3-án futottak be) ellenlökéseket végrehajtva szintén hátrálásra kényszerült.

A 3. Ukrán Front hadseregei december 4-én reggel visszaverték a német és magyar utóvédek ellenlökését, majd nagy lendülettel nyomultak tovább előre. A 4. gárdahadsereg jobbszárnyán támadó 31. hadtest Előszállástól északnyugatra és Dunaföldvártól északra betört az ellenség védelmébe. A magyar Solt ezred több alegysége átment a szovjet csapatok oldalára. A Csepel-szigetről átdobott 1. magyar lovashadosztály részei és a közéjük ékelődött német alegységek megkísérelték, hogy megkapaszkodjanak Kisapostagtól északra, Nagyvegyim—Hercegszállás—Sárszentmiklós terepszakaszon. Összefüggő védelmet azonban nem tudtak teremteni, figyelmüket az Ercsivel szembeni Duna szakaszra fordították. A 31. lövészhadtest gyorsabb előnyomulását akadályozta a tartós esőzéstől felázott terep, a nehezen járható sáros utak. Ennek ellenére mesterien használta ki a ködös időjárást és a lábon álló kukoricatáblákat arra, hogy megkerülje az ellenség ellenállási pontjait, majd hátába kerülve felszámolja azokat.

December 4-én Simontornyától nyugatra a 21. lövészhadtest felzárkózott a Sió-csatornára és arra törekedett, hogy a csatorna északi partján levő hídfőállásait tovább szélesítse, és újakat foglaljon (az ellenség a hidakat felrobbantotta). A Lajoskomáromnál levő dombokon megkapaszkodott német és magyar csapatok ellenlökésekkel akarták felszámolni a mezőkomáromi szovjet hídfőket.

A hadtest visszaverve a támadókat, a reggeli órákban Lajoskomáromig tört előre, majd a 23. páncéloshadosztály ellenlökéseit is felfogta és a Sió északi partján Mezőkomárom—Igar—Sáregres terepszakaszon összefüggő hídfőt alkotott.[136]

A 20. hadtest elfoglalta Balatonföldvár és Siófok között a Balaton partját, majd kiverte Siófokról a 8. SS rendőri és „Lausitz" géppuskás zászlóaljat, amelyeket az akkor beérkezett 1. német páncéloshadosztály felderítő részei és a légierő is támogattak. A szovjet csapatok nyugatról és délről betörtek Siófokra, majd heves utcai harcok után Balatonszabadi fürdőteleptől 2 km-re északnyugatra, Balatonvilágos—Enying vonalára szorították vissza a németeket.

Az 57. hadsereg a jobbszárnyon 25 km-t, míg a balszárnyon 15 km-t nyomult előre. Több mint ötven községet szabadított fel. A 6. gárdahadtest Somogyvár, Gamása, Kisberény elfoglalása után a Balaton déli partja, illetve Marcali elfoglalásáért harcolt. A 64. hadtest jobbszárnyán a 32. gépesített dandár Kiskorpád elfoglalása után Nagybajom irányába támadt. A 75. hadtest előtt a 2. páncéloshadsereg Dráva melletti Homokzalovi—Homokszentgyörgy—Kadarkút—Gige—Jákó vonaláig húzódott vissza, hogy a Balatontól délre levő hézag, illetve a nagykanizsai út lezárására erőket szabadítson fel.

Tolbuhin marsall utasította 4-én este a 4. gárda-összfegyvernemi és a 17. légi hadsereget, hogy folytassák támadásukat a Székesfehérvár előterébe felvonuló ellenséges erők szétverésére, amelyek minden

136 AMO. CCCP. ф. 320, оп. 4522, д. 113, лн. 300.

valószínűség szerint Székesfehérvár—Cece irányában tesznek majd erőfeszítéseket. Felhívta Zaharov tábornok figyelmét, hogy az itt harcoló lövészhadosztályt erősítse meg páncéltörő tüzérséggel.[137]

Az 57. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy a 6. gárdahadtestével Marcali, Mesztegnyőn keresztül folytassa támadását Kiskomárom irányába, majd a 64. hadtesttel együttműködésben kerítse be és semmisítse meg a Böhönye körzetében levő ellenséges csoportosítást.[138]

A H.Gr. Süd fokozta erőfeszítéseit. A Balaton és Duna közötti szakaszra, Adony délre, átdobta az 1. magyar lovashadosztály 3. huszárezredét. Beérkezett a 8. páncéloshadosztály első szállítmánya Székesfehérvárra, továbbá a „Lausitz", utána „Mark", „Sachsen" géppuskás zászlóaljak és az 1. páncéloshadosztály két újabb vonata. Miután a 4. gárdahadsereg elérte a Balaton partját, a Tihanyi-félszigetet is megerősítették. Visszavonták a déli partról a magyar és német folyami erőket. A 153. kiképző hadosztály egy zászlóalját, német tüzérséget és magyar ködvetőket irányítottak Tihanyba. Balaton északi partját védő 25. magyar gyaloghadosztályt kiegészítették (kis harcértékű) levente alegységekkel.[139]

A 2. páncéloshadsereg balszárnyának a lezárására Nagykanizsára beérkezett a 3. lovasdandár első ezrede, ezt útnak indították Marcali—Balaton közötti szakaszra, hogy akadályozza meg a LXVIII. hadtest átkarolását. Az ezred előrevetett részei elérték Fonyódot és Balatonboglárt. 4-én este a 2. páncéloshadseregnek alárendelték a Pápa körzetében levő Szent László hadosztályt (ejtőernyős zászlóalja a Csepel-szigeten volt) és egy páncélvadász osztályt.

A H.Gr. Süd parancsnoka 4-én este azt jelentette, hogy a 2. páncéloshadsereg arcvonalát megerősítette. A beérkező 8. páncéloshadosztállyal az a szándéka, hogy a Balaton és a Velencei-tó közötti területről déli irányba ellencsapást mér. Az OKH vezetési csoportfőnöke ezzel egyetértett és aláhúzta: a H.Gr. Süd fő feladata a dunántúli olajvidék és a Székesfehérvár körzetében levő bauxitbányák védelme. Friessner válaszában kifejezte azt a reményét, hogy a 8. páncéloshadosztály ellencsapásával könnyít helyzetén. Ugyanakkor gyalogos erőket kért, legalább két hadosztályt, mert nélkülük nem tudja a Margit-vonalat tartani. Új erő-átcsoportosításra van szükség, Budapestet és a Dunát csak így tudja megvédeni, mert a magyarokra nem számíthat, átszöknek az ellenséghez.[140]

A 3. Ukrán Front gyors előnyomulása súlyosan érintette a szálasista államvezetőket. Felrémlett előttük pünkösdi királyságuk vége. Kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a dolgozó osztályok, sőt az uralkodó osztályok nagyobb része sem támogatja őket. Ezért változtattak propagandájuk hangvételén. Decemberben már arról beszélnek, hogy nem akartak háborút, Magyarországot belekényszerítették. Nem támasztanak igényt idegen területre. „A hadiszerencse forgandó,

137 Uo. ф. 243, оп. 2912, д. 50 лн. 35.
138 Uo.
139 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 4. 12. 1944. 6., 9—10. o.
140 Uo. 10—11. o.

bízhatunk abban, hogy nagy szövetségesünk oldalán olyan békét köthetünk, amely biztosítja számunkra a becsületes magyar élet folytatását."[141]

Nincs szó már győzelemről, csak „békéről". Ugyanakkor fokozták a terrort az ellenállási mozgalom, a harcolni nem akaró katonák és a zsidóság ellen. A hadbíróságok egymásután ítéltek halálra katonákat és tiszteket. Hogy megfélemlítsék a tisztikart, kötéláltali halálra ítélték Győrffy Gyula repülő alezredest, Milaszin István őrnagyot életfogytiglani, míg Csürös Lajos őrnagyot 15 évi fegyházra. Az ingatag nyilas rendszert és csapatainak erkölcsi állapotát ezek az intézkedések nem szilárdították meg, mind ahogy az ellenállási mozgalom november második felében letartóztatott tagjai: Kiss János altábornagy, Nagy Jenő ezredes, Tarcsay Vilmos őrnagy, Révay Kálmán százados és társainak halálra ítélése is csak újabb elkeseredést szült és fokozta az ellenállást.

December első napjaiban a H.Gr. Süd és a Beregffy irányította magyar hadsereg vezetői közötti viszony feszültté vált. Friessner alkalmatlannak tartotta a magyar tábornoki és tisztikart a csapatok vezetésére. A magyar katonák átállását a felső vezetés rossz szervezési és ideológiai munkájának a számlájára írta. A Farkasgyepűn székelő Beregffynek nem engedett beleszólást a hadműveletek vezetésébe, csak csapatokat követelt tőle. Beregffy azzal érvelt: mindennek az az oka, hogy a magyar hadosztályokat, ezredeket nem önállóan alkalmazzák, hanem zászlóaljanként német parancsnokoknak rendelik alá. Ez sérti a katonák nemzeti érzését. Végül kérte, hogy rendezzék a magyar csapatok parancsnoklási rendjét. A két hadsereg közötti vitás kérdések tisztázása biztosíthatja csak Budapest és a Margit-vonal szilárd védelmét. Csapatai ellenálló képességét az is befolyásolja, hogy nem rendelkeznek megfelelő fegyverrel, mert a beígért és kifizetett fegyvereket a németek nem szállították le. Újabb menetzászlóaljakat csak akkor tudnak adni, ha a behívott újoncokat fel tudják fegyverezni.

A H.Gr. Süd és Beregffyék között viták voltak a magyar egységek alkalmazása miatt is. A nyilas katonai vezetők a szétvert magyar hadosztályok maradványait hátra akarták vonni feltöltésre, illetve tiltakoztak, hogy a kiképzetlen újoncokat alkalmazzanak a Margit-vonal védelmére. Friessner ezt elutasította, mert nem volt gyalogsága és annak elfogadása egyet jelentett volna az összes magyar hadosztály kivonásával.

Ezeket az ellentéteket igyekeztek megszüntetni 1944. december 4-én Szálasinak Hitlernél tett látogatásakor. A megbeszélésen részt vett Ribbentrop, Keitel, Guderian, Kemény és Beregffy. A kiadott jelentés szerint a „két vezér" és kísérete között a megbeszélések központjába a politikai, katonai és gazdasági együttműködés összes kérdései szerepeltek: „... a megbeszélések túlnyomóan azonban katonai jellegűek voltak... Hitler megígérte... a német véderő, mint eddig is,

[141] Pesti Hírlap, december 3. sz.

a legnagyobb szívóssággal, mint saját hazáját meg fogja védeni a magyar földet..."[142]

Egyezménnyel szabályozták a két hadsereg közötti együttműködést:

1. a magyar térségben harcoló minden csapat hadműveletileg a H.Gr. Süd főparancsnokának alárendeltségébe tartozik;
2. magyar seregtestek és csapatok csak a magyar térségben kerülhetnek alkalmazásra;
3. magyar csapatokat csak zárt seregtestekben (hadosztály, dandár) összefogva, kisebb csapat kötelékek (ezred, zászlóalj, század) pedig csak magyar seregtestek alárendeltségében alkalmazhatók;
4. hadsereg és hadtest kötelékben német parancsnokok vezetése alatt magyar és magyar parancsnokok vezetése alatt német seregtestek (hadosztályok) egymás mellett (szomszédok) vegyesen alkalmazhatók;
5. a német magasabb parancsnoksághoz magyar I. a vk. tiszt és szállásmester, a magyar magasabb prancsnoksághoz pedig német I. a és szállásmester kerüljön beosztásra;
6. a német összekötő törzseket meg kell szüntetni, mert nem alkalmasak a kölcsönös megértés és őszinte együttműködés biztosítására. Ezek helyett, az alárendeltségnek megfelelően, kölcsönösen összekötő tisztet kell beosztani.[143]

A nyilas és német csapatok közötti vezetési viszony a megegyezés aláírása után sem változott meg, zűrzavar uralkodott továbbra is. A határhoz közeli városokban összezsúfolódott menekült katonai parancsnokságok, raktárak, intézmények, kiképző és pótalakulatok egymást zavarták. A katonai anyagokkal megrakott vasúti vagonok akadályozták a vasúti forgalmat. Nem voltak szervek, amelyek a több tízezer vagon anyagot rendezni tudták volna, és ezért a csapatok ellátása szinte a semmivel volt egyenlő.

December 5-én a H.Gr. Süd hadműveleti naplójának bevezetése a következő mondattal kezdődik: „Az ellenség a 2. és 3. Ukrán Fronttal folytatja nagy támadását a Dráva—Duna háromszögből a Balaton két oldalán levő szorosok ellen, a Dunán keresztül a Csepel-szigetről és a hatvani szorosból északnyugat irányba."[144]

A 2. Ukrán Front 46. hadseregének csapatai december 5-én a budapesti bekerítő hadművelet keretén belül Ercsi körzetében, a Csepel-szigetről erőszakos folyóátkelést hajtottak végre, hogy nyugatról bekerítsék Budapestet. A támadás nem érte váratlanul a H.Gr. Süd és a LXXII. német hadtest parancsnokságát. Az átkelő csapatokra és az összpontosítási körzetekre nagy erejű tüzérségi tűzcsapást zúdítottak. A 46. hadsereg első lépcsője érzékeny veszteséget szenvedett. Ennek ellenére az ellenség nem tudta megakadályozni a hídfőfoglalást, de a hadművelet kimélyítésére és Budapest tervezett átkarolása nyugat-

[142] Pesti Hírlap, 1944. december 5. sz.
[143] H. és Hpf. N—5/44. N. szsgod. 1944. 12. 6. számú átirata Friessnernek. A Fretter Pico alárendeltségébe tartozó magyar alakulatok felett Kovács Gyula altábornagy, a IX. hadtest parancsnoka, a 2. páncéloshadseregnél pedig egy összekötő törzs vette át a parancsnoklást.
[144] HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 5. 12. 1944., 1. o.

ról ekkor még a 46. hadsereg erőivel nem járt eredménnyel. Azzal azonban, hogy magára vonta a német hadműveleti vezetés figyelmét, jelentős erőket kötött le és megkönnyítette a 3. Ukrán Front előnyomulását. A 4. gárdahadsereg 31. lövészhadteste előtt védekező fasiszta csapatok arra kényszerültek, hogy visszavonuljanak a Margit-vonalba.

A 3. Ukrán Front december 5-én tovább folytatta támadását. A 4. gárdahadsereg 31. lövészhadteste a Sárvíz-csatorna és a Duna között éjszaka Hercegfalva—Nagyvenyim között betört a 3. magyar huszárezred védelmébe, elfoglalta Hercegfalvát. Nagy veszteségeket okozva a szembenálló erőknek, Hangospuszta—Bernátkút—Mélykút terepszakaszra dobta vissza őket. Ezzel egyidőben a Dunaföldvártól északra a vasútvonal és a Duna között támadó szovjet csapatok megsemmisítették a Solt ezred maradványait és elérték Dunapentelét. (A Solt ezred egy százada Krisztina-majornál fehér zászlót kitűzve átállt a szovjet csapatokhoz.) A Sárvíz és a Duna között kb. 40 km-es szakaszon a védelem felszakadozott. A német és magyar csapatok igyekeztek visszahúzódni a sárbogárd—pusztaszabolcsi vasútvonal mögé, hogy csatlakozást keressenek a 23. páncéloshadosztállyal, amely Kálóz körzetébe, a Sárvíz-csatorna nyugati partjára vonult vissza.

A 4. gárdahadsereg 21. lövészhadteste 5-én hajnalban a 20. magyar gyaloghadosztály és a 23. páncéloshadosztály csatlakozásán és a mezőkomáromi hídfőből Kaposbogárd felé tört előre, megsemmisítette az ellenálló csoportokat. A 23. páncéloshadosztályt, amelynek ekkor már csak néhány harckocsija volt, Dég—Kisláng felé kényszerítette visszavonulni. A 20. lövészhadtest a 4. gárdahadsereg balszárnyán Siófoktól északnyugatra viszaverte az 1. páncéloshadosztály ellenlökését és Enying—Balatonaliga irányába tért nyert.[145]

A 4. gárdahadsereg fokozódó nyomása és az Ercsi körzetében átkelt 46. hadsereg megjelenése arra kényszerítette az LVII. páncéloshadtest parancsnokát, hogy 5-én délután elrendelje csapatainak visszavonását Sárkeresztúr—Kálóz—Kisláng—Enying terepszakaszra. Azt remélte, hogy még a Margit-vonal előtt rendezni tudja csapatait és ezzel időt biztosít a Margit-vonal megszállására. Fretter Pico nagyon súlyosnak látta a helyzetét, ezért azt javasolta: azonnal minden erőt vonjanak vissza a Margit-vonalba.[146]

A Balaton és a Dráva között visszavonuló 2. páncéloshadsereg elaknásította az utakat és a terepet. A német légierő, a rossz időjárás ellenére támadta az 57. hadsereg előrevetett osztagait. Nehezítette a csapatok előnyomulását a kedvezőtlen időjárás is. A hatalmas esőzések miatt az utak szinte járhatatlanokká váltak. Ennek ellenére az 57. hadsereg 4—22 km-t nyomult nyugat felé előre. Az ellenség szaporodó ellenlökéseit visszaverve a 6. gárda-lövészhadtest elfoglalta Balatonszemest, kijutott a Balatonkeresztúr—Kéthely terepszakaszra. A Marcaliból támadó egységek birtokba vették Bizét és Kelevizet.

145 AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 47.
146 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 5. 12. 1944., 13. o.

A 64. hadtest Szigetvár felszabadításával egyidőben elérte Nagybajom—Jákó—Kadarkút szakaszon az ellenség védelmét. A balszárnyon a 75. hadtest csapatai Sellyétől nyugatra, Barcs felé nyomultak előre.

A 18. harckocsihadtest részei a terveknek megfelelően elérték Tamási—Nagyszokoly—Nagyberény körzetét. Az 5. lovashadtest megkezdte az átkelést a Dunán.[147]

A 3. és 2. Ukrán Front december 5-én elért sikerei Friessnert arra kényszerítették, hogy új elhatározást hozva kísérelje megállítani a szovjet csapatok előnyomulását. Helyzetmegítélése szerint a két szovjet front a Duna két oldalán méri főcsapását, hogy kifusson a Kisalföldre.

Guderiannak arról panaszkodott, hogy az utóbbi hónapokban mindössze két friss magasabbegységet kapott. Az egyiket a 3. lovasdandárt kénytelen volt a 2. páncéloshadsereg balszárnyának lezárására alkalmazni (mielőtt még egész állományával beérkezett volna). A másik, a 8. páncéloshadosztály beérkezése késik, pedig a Duna és a Balaton között égetően szükség lenne rá. 1944. december 4-én a 23. páncélos- és a 271. népi gránátos hadosztályon kívül más komolyabb erővel nem rendelkezik.

A helyzetről Fretter Picónak még aggályosabb volt a véleménye, különösen miután látta, hogy a 4. gárdahadsereg csapatai Mezőkomárom és Simontornya között széles arcvonalon átkeltek a Sió-csatornán és gyorsan előretörve átkarolással fenyegették a 23. páncéloshadosztály mindkét szárnyát. A védelemben keletkezett hézagokon keresztül a szovjet lövészcsapatok gyorsan nyomultak észak felé. A két csatorna között legjelentősebb erőnek számító 23. páncéloshadosztály az utolsó napok harcaiba súlyos veszteségeket szenvedett. December 5-re mindössze három harckocsija maradt (egy-egy P—III., P—IV, P—V). A hadműveleti csoport helyzete azzal, hogy a 2. Ukrán Front 46. hadserege megvetette a lábát a Duna jobb partján, még kritikusabbá vált. Fretter Pico vezérkari főnöke szükségesnek tartotta, hogy csapatait visszavonja Lajoskomárom—Dég—Sárbogárd—Hercegfalva—Dunapentele terepszakaszra.[148]

A H.Gr. Süd továbbra is arra törekedett, hogy csapatait még a Margit-vonal előtt megállítsa. Ez azonban mind nehezebben volt keresztülvihető, mert az 1. páncéloshadosztály beérkezése nagyon elhúzódott. Tovább fokozta a bizonytalanságot a 4. német légiflotta délelőtti jelentése: a Duna mentén északi irányban erős ellenséges motorizált alakulatok mozognak előre, valószínű két gépesített hadtest.

Fretter Pico vezérkari főnöke délben megismételte javaslatát a H.Gr. Süd-nek: ha nem akarjuk, hogy a szovjet csapatok hamarabb érjék el a Margit-vonalat, mint sajátjaink, akkor vissza kell vonni őket Lajoskomárom—Dunapentele terepszakaszra, új reteszállásba, ahol összefüggő védelmet teremthetünk. A H.Gr. Süd 1. vezérkari

147 AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 58.
148 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 5. 12. 1944., 11—12. o.

tisztje erre azt válaszolta: arra kell törekedni, hogy a lehetőséghez képest megőrizzék az utóvédharcokban a csapatok erejét a Margit-vonalba való viszavonásukig, másrészt, ameddig csak lehet, fel kell fogni az ellenséget a Margit-vonal előtt és ezzel időt biztosítani a 8. páncéloshadosztálynak, hogy fel tudjon készülni a támadásra.[149]

December 5-én a késő délutáni órákban Felsőalap és Ménespuszta között a 4. gárdahadsereg nyomása tovább fokozódott. A 31. hadtest a hézagban egészen Hercegfalváig nyomult előre. Amint a szovjet csapatok elérték a délelőtt javasolt német reteszállás vonalát, újabb magyar alegységek tűzték ki a fehér zászlót és mentek át a szovjet csapatok oldalára. Ennek ellenére a hadműveleti csoport azt a parancsot kapta, hogy Lajoskomárom—Dég—Sárbogárd észak—Hercegfalva észak—Dunapentele dél terepszakaszt minden erővel tartsa. Ez azonban akkor már lehetetlen volt. Ezért Fretter Pico azt kérte: a Margit-vonal előtti utóvédharcokkal ne gyengítsék tovább még meglevő csapatait, mert nem lesz mit hátravinni. Friessner azonban utasította, hogy ameddig csak lehetséges, tartóztassa fel a védelmi vonal előterében a támadókat, mert a Margit-vonal nem képes pillantnyilag erős tüzérséggel szemben ellenállni.

19 óra 25 perckor Fretter Pico törzse jelentette, hogy a szovjet csapatok mélyen betörtek a fő ellenállási övbe, ellenlökésekkel nem lehet visszavetni őket és ezért szükséges a meglevő csapatok visszavonása Sárkeresztúr—Kálóz—Kisláng—Enying terepszakaszra, hogy újból összefüggő védelmet teremtsenek. A felderítési adatok szerint számítani lehet arra, hogy a szovjetek a 2. gárda gépesített hadtestet délről ütközetbe vetik. Ezért döntési szabadságot kért, ha a Margit-vonal előtt nem tud összefüggő védelmet teremteni, visszavonulhasson a kiépített állásokba, és ott fogja fel a támadók rohamát.[150]

22 óra 10 perckor az OKH felelősségre vonta a H.Gr. Süd-ot: miért vonult ilyen gyors ütemben vissza a Fretter Pico-hadműveleti csoport? Közölték, hogy feladata: mindaddig tartsa a Margit-vonal előterét, amíg összefüggő védelmét nem fenyegeti veszély. Jelenteniük kell azonban, hogy a Margit-vonal előtt levő csapatokat a szovjetek szétverték. A 23. páncélos- és a 271. népi gránátos hadosztály nagyon legyöngült és a jelenlegi széles arcvonalukat nem tudják tartani. Ezért lassan visszaküzdik magukat a Margit-vonalba.

Hasonlóan súlyos volt a helyzet a 2. páncéloshadsereg balszárnyán, ahol a Balatontól délre széles hézag tátongott. A jobbszárnyról elvont erőkkel visszavonultak Barcs—Lábod—Mike—Csököly terepszakaszra és a 3. lovasdandár beérkezett részeivel igyekeztek a mélységben felfogni a szovjet csapatok gyors előretöréseit (1. hegyi hadosztály). A hátramozgás azonban veszélyeztette a Drávától délre védekező H.Gr. „F" balszárnyát, amely mind szélesebb szakaszon vált nyílttá. A 2. páncéloshadsereg jobb szomszédja attól félt, hogy az előnyomuló szovjet csapatok átkelnek a Dráván és elvágják a kelet-nyugat irányú utánpótlási vonalaikat. Az OKH is veszélyesnek látta

[149] Uo.
[150] Uo. KTB. 5. 12. 1944., 14. o.

a hátsóbb állásokba való visszavonulást. Attól félt, hogy az 57. hadsereg túl közel kerül a zalai olajvidékekhez, amely a német hadigépezet szempontjából életbevágóan fontos volt.[151]

Ezért a H.Gr. Süd megerősítette a 2. páncéloshadsereget a „Mark" géppuskás zászlóaljjal, a 721. páncélvadász osztállyal, magyar tüzérosztályokkal, és siettette a Szent László hadosztály átszállítását Nagykanizsa körzetébe.

A 46. hadsereg megjelenése Ercsi körzetében arra kényszerítette a H.Gr. Süd hadseregcsoport parancsnokságát, hogy a 8. páncéloshadosztály alkalmazásának tervét megváltoztassa. A Magyaralmás—Zámoly—Lovasberény—Vereb—Pázmánd—Velencei-tó körzetébe beérkezett részeit a 4. gárdahadsereg jobbszárnya elleni csapás helyett a Dunán átkelt csapatok ellen kellett átcsoportosítania. Ezzel egyidőben a 3. Magyar Hadsereg állományában levő 8. SS rendőr ezrednek parancsot adott, hogy szállja meg a Velencei-tó—Duna közötti szakaszt.

A Budapest bekerítésére megindult szovjet támadó hadművelet gyors kibontakozásának hatására az OKH ígéretet tett a H.Gr. Südnek, hogy öt napon belül három „Párduc" osztályt (egyenként 60 „Párduc" harckocsival) átdob Székesfehérvár körzetébe (hogy a páncéloshadosztályok keretében alkalmazza). Ugyanakkor követelte, hogy a Fretter Pico-hadműveleti csoport akadályozza meg a 4. gárda- és a 46. hadsereg egyesülését.[152]

December 6-án a 3. Ukrán Front 4—20 km-t nyomult előre. A front jobbszárnyán a 4. gárdahadsereg 31. lövészhadteste áttörte az előző napokban súlyos veszteséget szenvedett Kesseő-csoport, Solt ezred és a 271. népi gránátos hadosztály maradványainak támpontszerű védelmét. Ködös időben, egész nap szitáló esőben, nehezen járható utakon és terepen maguk előtt hajtották a menekülő csapatokat. Felszabadították Dunapentelét, majd az esti órákra birtokba vették Sárkeresztúr—Sárosd—Kisperkáta—Pusztaadony terepszakaszt. A 21. és a 20. hadtest visszaverte az ellenség ellenlökéseit. A legyengült 20. magyar gyaloghadosztály, az 1. és a 23. páncéloshadosztály Balatonbozsok—Biki-puszta—Kisláng—Kálóz terpeszakaszon igyekezett új védelmet foglalni. A hézagokban előnyomuló szovjet lövészegységek azonban megakadályozták, hogy megkapaszkodjanak.

Az 57. hadsereg folytatta támadását. December 6-án azonban már érezhető volt az ellenség fokozódó ellenállása, szaporodott az ellenlökések száma. A hadsereg csapatai ennek ellenére elérték Balatonberény, Hollád, Horvátkút, Csákány, Nemesvid előtt a csatornát, Szakácsi keleti szélét, Nagybajom, Kutas, Nagykorpád, Lábod, majd ettől dél felé a vasútvonalat egészen Barcsig. Összesen 52 lakott helységet szabadítottak fel.

A 4. gárdahadsereg előrevonta második lépcsőben levő hadosztályait és miután helyreállították a Högyész és Szakály között a csa-

[151] Uo. 8. o.
[152] Uo. 9. o.

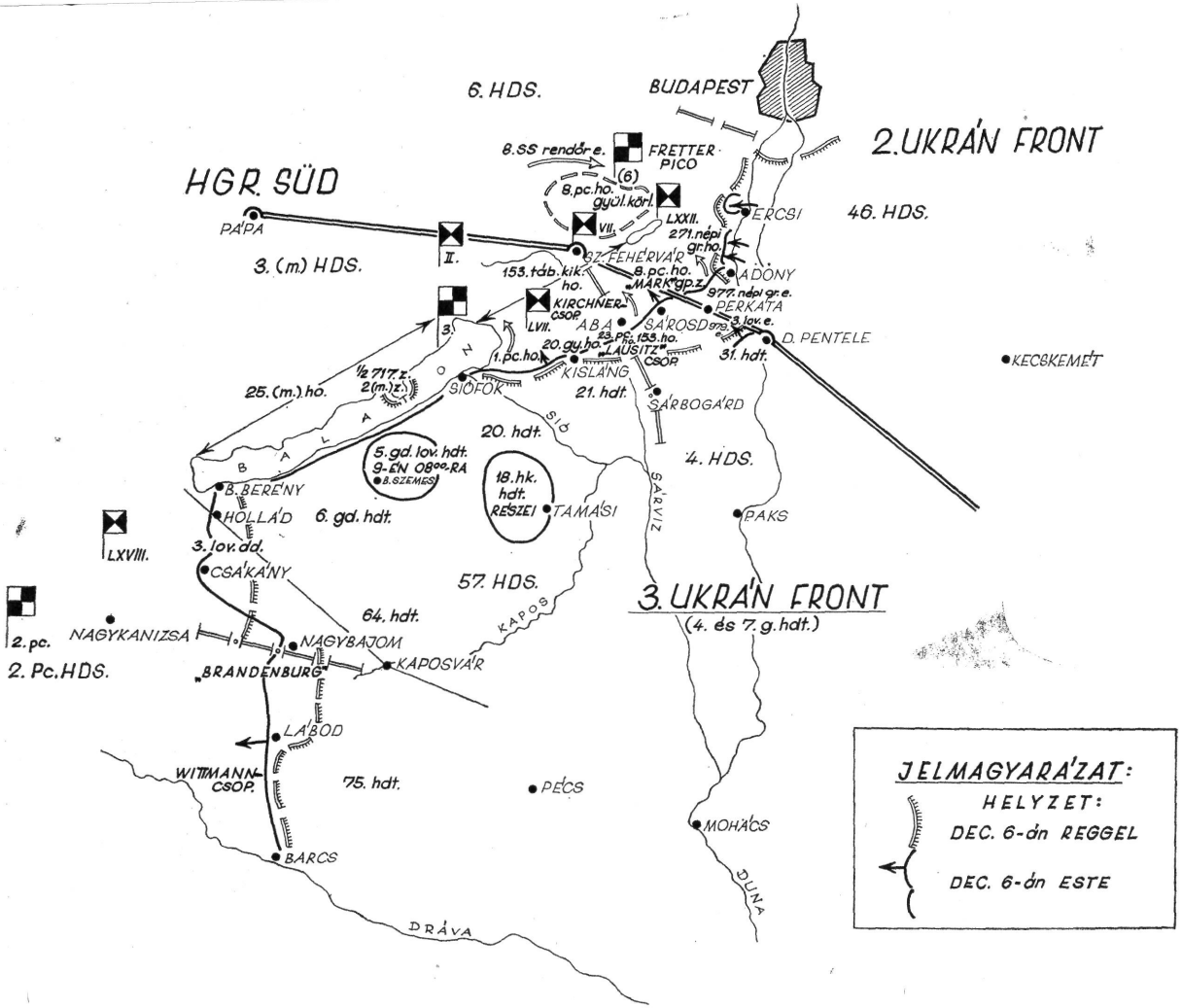

5. sz. vázlat. Helyzet 1944. december 6-án

tornán felrobbantott hidat, alárendeltségébe került 18. harckocsihadtest páncélos részei folytatták menetüket gyülekezési körzetükbe.[153] December 6-án Tolbuhin marsall az 57. hadsereg sikerkifejlesztő csoportját, az 5. gárda-lovashadtestet átadta a 4. gárdahadseregnek.[154]

A szovjet főparancsnokság a Budapest és a Balaton térségében 1944. december elejére kialakult hadműveleti helyzetből arra a következtetésre jutott, hogy a továbbiakban a szembenálló felek főerőinek összecsapása Budapest—Nagysurány—Pozsony—Pápa és a Balaton észak határolta térségben lesz. A délnyugati hadszíntér fő hadászati iránya változatlanul Budapest—Pozsony—Bécs maradt. A német hadvezetés minden igyekezete 1944 decemberétől arra irányult, hogy a Budapest—Bécs irányban lefékezze a szovjet hadsereg előnyomulását, meghiúsítsa további térnyerését.

Hitlernek az volt az utolsó hadászati elgondolása, hogy ha a szovjet csapatok előretörnek Berlinben, viszavonul Dél-Németországba és innen 1945 tavaszán új hadműveleteket indít. Ez a terv a cseh, osztrák és a dél-németországi hadiipari központokra épült. Ennek a fantasztikus elgondolásnak a megvalósítását csak abban az esetben remélhette, ha a szovjet csapatokat feltartóztatják Magyarországon. Az OKH ennek megfelelően csoportosította át csapatait 1944 decemberében. A szovjet főparancsnokság ezt idejekorán felismerte, ezért 1944. december elején a 2. és 3. Ukrán Front főerejét ide irányította. A Balaton—Nagykanizsa—Dráva közötti szakaszon az 57. hadsereggel ideiglenesen átment védelembe. Tolbuhin marsall ennek a hadászati direktívának megfelelően csoportosította át erőit 1944. december elején és a jobbszárnyával készült a Margit-vonal áttörésére.

A 3. Ukrán Front hadseregei november 26-tól december 6-ig jelentős sikereket értek el. 10 nap alatt több mint 100 kilométert nyomultak előre. A támadás napi átlagos üteme nem sokkal haladta túl a 10 kilométert, de az eredmények mégis nagyok voltak. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a 4. gárdahadsereg hadtesteinek támadó hadműveletüket erőszakos folyóátkeléssel kellett kezdeniük a megáradt Dunán. A sikeres hídfőfoglalás után, a rendkívüli esős időszakban a folyó magas és állandóan növekvő vízszintje miatt nagy nehézségbe ütközött Mohács körzetében a hídverés. Gyakran megszakadt a csapatok átszállítása és az utánpótlás.

A rossz időjárási viszonyok erősen korlátozták az 5. és 7. légi hadsereg tevékenységét is. A lövészcsapatok előnyomulását a felázott terep, a szinte járhatatlan utak jobban fékezték, mint a visszavonuló, vagy szétvert ellenség utóvédjének ellenállása. Ezért késett a 18. harckocsihadtest beérkezése is, amelynek még a felrobbantott hidak helyreállításával is meg kellett küzdeni. Így azután az eredetileg

153 AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 58,; ф. 320, оп. 4522, д. 113, лн, 308—313.

154 Uo. ф. 243, оп. 2912, д. 129, лн. 222, 0916. sz. parancs. — Az 5. lovashadtestet megerősítette a 9. páncéltörő tüzér-, a 28. tarackos tüzérdandárral, a 45. gárda aknavető ezreddel és a 3. légvédelmi tüzérosztály 2. ezredével.

Egyúttal utasítást adott, hogy a lovashadtest 9-én 8 órára gyülekezzen Pusztaszemes körzetébe. Az 5. lovashadtest parancsnoka 8-án 12 órakor jelentkezzen a 4. gárdahadsereg parancsnokánál.

december 5-re tervezett ütközetbe vetés elmaradt és csak a következő hadműveletben került rá sor.

Azzal, hogy december 6-án a 4. gárdahadsereg nem tudta jelentősen növelni erőkifejtését, lehetőséget adott a Fretter Pico-hadműveleti csoportnak, hogy a Margit-vonal előterében fokozatosan lefékezze a támadó csapatok lendületét, és ezzel időt biztosítson annak megszállására, tűzrendszerének megszervezésére és a 8. páncéloshadosztály felkészítésére az ercsi hídfő elleni csapásra.

December 6-án az OKH és a H.Gr. Süd újabb csapatoknak a Duna—Dráva közé irányításával erősítette a Margit-vonal védelmét. Friessner 6-án este 21 órakor azt jelentette Guderiannak: reméli, a 2. páncéloshadsereg szakaszán, a zalai olajvidék előtt stabilizálni tudja helyzetét, azért most már nem kell aggódnia.[155] (Erre azért volt szükség, mert az OB. Südost állandóan ostromolta az OKW-t a 2. páncéloshadsereg visszavonulása miatt.) Ígéretet tett, hogy a 2. páncéloshadsereg arcvonalának a megszilárdítása után a Balaton—Marcali közötti szakaszon ellenlökést indít.

A 4. gárdahadsereggel szemben Fretter Pico-hadműveleti csoport gyenge német erőkkel védekezett a Margit-vonal előtti területen. Időt akart biztosítani a 8. páncéloshadosztály előrevonására és megindulási állásainak az elfoglalására, továbbá a Margit-vonal műszaki megerősítésére.

A H.Gr. Süd elégtelennek tartotta a Margit-vonalban levő gyalogságot és tüzérséget, ezért Guderiantól új gyalogoshadosztályokat és tüzéregységeket kértek. Friessner visszaemlékezéseiben erről a következőket írta: „Ekkor arcvonalunk dunai szakaszán fő feladatunk volt a Margit-vonal maximális megerősítése Balaton—Székesfehérvár, a Velencei-tó déli partján és Budapestet körülölelő szakaszon. A Dunától nyugatra levő egész arcvonalunknak az volt a tartógerince, mely azonban a budapesti bekerítő hadművelet megkezdésekor gyengén megerősített, műszakilag teljesen ki nem épített és egyes szakaszokon vízzel elöntött, alapvetően tábori jellegű védelemnek felelt csak meg.

A Székesfehérvártól délre levő állásokat Hitler személyes utasítására Winter altábornagy 153. tábori kiképző hadosztálya tartotta megszállva. A főhadiszálláson kifejtettem: helytelennek tartom a hadosztály igénybevételét, mert kiképzése még nem fejeződött be. Mindig az volt a véleményem, hogy kiképző csapatokat és katonai iskolákat nem szabad közvetlenül az arcvonalon alkalmazni, ezért ezt úgy értékeltem, mint árulást. Erre Hitler cinikusan azt válaszolta: »akkor ideje engem már régóta árulónak tekinteni«."

A Margit-vonalat megszálló erők december elején nem voltak képesek komoly hosszú védelemre. Guderian látva ezt, december 12-ig három „Párduc" osztályt irányított Dunántúlra.

155 HL. Filmtár. 1252. tekercs. KTB. 6. 12. 1944., 17—18. o.

156 *Г. Фрисснер:* Поиграннне сражения . . . 187. o. — Friessnek csak akkor volt ez a véleménye, ha német kiképző csapatokról és katonai iskolákról volt szó. A hasonló magyar kiképző hadosztályokat, katonai iskolákat, sőt gyerekszámba menő leventéket minden lekiismeretfurdalás nélkül vágóhídra küldte.

December 7-én a 2. Ukrán Front már harmadik napja folytatta a budapesti bekerítő hadműveletet és különösen a fővárostól északra voltak komoly sikerei. Elérte Ipolyság és Váctól északra levő területet. Az Ercsinél partra szálló erők is — egyesítve hídfőjüket — kijutottak Baracska és Kápolnásnyék déli szélére.

A hadműveleti tervnek megfelelően, a 3. Ukrán Front tovább támadott. A 4. gárdahadsereg 31. hadteste szétverte az Adony—Perkáta szakaszon védekező szálasista és német hadosztályok maradványait, elfoglalta Adonyt és megteremtette az összeköttetést a 46. hadsereggel. Balszárnya a Sárvíz-csatornától északnyugati irányba nyomult előre, elfoglalta Jakabszállást és harcba kezdtek Sárosdért, az itt levő a Kesseő-csoport és a 2. huszárezred visszavonult a Margit-vonalba, Velence—Duna között levő szakaszába. Összeomlott a Fretter Pico-hadműveleti csoport jobbszárnyán a közbeeső állásokban védekező 1. és 23. páncéloshadosztályok ellenállása is. A 21. és a 20. lövészhadtest szorosan felzárkózott a Margit-vonal Balatonaliga—Velencei-tó szakaszára. Sőt, Polgárdi körzetében betörtek a Margit-vonalba is. A 23. páncéloshadosztály parancsnoka azt jelentette: a nagy esőzések miatt a mocsaras terepen, a felázott utakon páncélosaink alkalmazása problematikussá vált és súlyos veszteségeket szenvedtek.

Az 57. hadsereg jobbszárnyán a 6. gárda-lövészhadtest Nemesvid irányában elért sikerei arra kényszerítették a 2. páncéloshadsereg parancsnokát, hogy az ellencsapásra készülődő 3. lovasdandár részeit és az 1. hegyi hadosztály egy zászlóalját ide dobja át. A hadsereg közepén és balszárnyán támadó 64. és 75. hadtest tovább nyomult előre. A Drávától északra áttörték Barcs körzetében a 44. gyalogoshadosztály védelmét, elfoglalták a falut.[157] De Angeles, hogy elkerülje a bekerítést, visszavonta csapatait Babocsa—Rinya-patak nyugati partja—Rinyaszentkirály—Lábod—Kutas—Nagybajom terepszakaszra. A Szent László hadosztály befutott részeit (ejtőernyős z.) a 3. lovasdandárnak rendelte alá, a 13. SS önkéntes hadosztály beérkezett alegységeivel pedig a 44. gyalogoshadosztály védelmét erősítette meg.

December 7-én a 3. Ukrán Front csapatai továbbra is sikeresen tevékenykedtek. Támadásuk lendülete azonban nem volt olyan erős, hogy megakadályozhatták volna a németeket abban, hogy tervszerűen visszavonuljanak az előkészített állásokba, és lezárják a hézagokat. Mindez az erők fokozatos kiegyenlítődését jelentette. A H.Gr. Süd-nek sikerült a Margit-vonal Balaton—Duna közötti szakaszában olyan számú gyalogságot, tüzérséget összpontosítani a visszavonuló csapatokból és más szakaszokról átdobott erőkből, amelyek a műszakilag megerősített védelemre támaszkodva képesekké váltak ellenlökések végrehajtására és a 4. gárdahadsereg támadásának megállítására.

A következő napokban világosabbá vált, hogy a tervek megvalósítása a csapatok eredeti hadműveleti felépítésével már nem lehetséges. December 8-án a 4. gárdahadsereg 31. hadteste ugyan elfoglalta

157 AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лн. 58.

Seregélyest és Dinnyést, felzárkózott a Velencei-tó déli partjára, biztosította a 46. hadsereg balszárnyát, de a Margit-vonal előtt kénytelen volt megállni.

A 20. hadtest csapata is — amikor betörtek Balatonfőkajárba — csak helyi sikereket értek el. A 21. hadtest viszont az 1. és a 23. német páncéloshadosztályok ellenlökésének a hatására arra kényszerült, hogy kiürítse Polgárdit. 8-án este a 4. gárdahadsereg szakaszán szaporodtak a német ellenlökések, úgy hogy erőfeszítéseinek nagy részét azok visszaverése foglalta el és a következő terepszakaszt szállta meg: Balatonfőkajár—Lepsény észak—Polgárdi déli széle—Tác—Pötölle—Seregélyes—Velencei-tó déli partja Kápolnásnyékig. A 18. harckocsihadtest éle pedig elérte Szakályt.

Hasonló volt a helyzet az 57. hadsereg arcvonalán is. Itt a hadtestek huszonhárom ellenlökést vertek vissza, sőt a hadsereg jobbszárnyán ellencsapást mérő 3. német lovasdandár és az 1. hegyi hadosztály elől kénytelenek voltak Nagyszakácsi—Nemesvid—Marcali terepszakaszra visszahúzódni; a Balatontól délre pedig védelmi harcot folytattak a Kéthely nyugati felébe benyomult Szent László hadosztály ejtőernyős zászlóaljával. A Nagybajom körzetében és ettől délre támadó 64. hadtest is csak jelentéktelen sikert ért el.[158]

A december 8-án 09.00-kor a H.Gr. Süd további tevékenységét szabályozó vezéri parancs azt mutatta, hogy a német felső vezetés úgy értékelte a helyzetet, hogy az erők kiegyenlítődtek, sőt lehetségessé vált a kezdeményezés kézbe ragadása is.[159] A 2. páncéloshadsereg azt a feladatot kapta, hogy a beérkező friss erőket állítsa meg az 57. hadsereg további előnyomulását nyugat felé, majd menjen át támadásba és vigye előre arcvonalát a Kaposvárnál levő magaslatokig. A 8. páncéloshadosztály verje szét a Velencei-tó és a Duna közé benyomult szovjet erőket és közelebbi feladatként foglalja vissza a Margit-vonal—Velencei-tó és Ercsi közötti szakaszát.

Ezt a Fretter Pico-hadműveleti csoport és a 2. páncéloshadsereg nem tudta teljesíteni, a kezdeményezést átvenni. Sőt Fretter Pico azt jelentette, ha nem kap további megerősítést, akkor nem tudja megvédeni a Margit-vonalat sem. Grolman is azt közölte 8-án 13.20-kor az OKH hadműveleti osztályával, hogy a Margit-vonal Balaton és Budapest közötti szakasza nagyon gyengén megszállt.[160] Friessnernek is kétségei voltak, hogy az emberhiány miatt képesek lesznek-e a dunántúli fő ellenállási vonalat megtartani. Azzal számolt, hogy a szovjet csapatok tartalékaik előrevonása után Székesfehérvár irányába, illetve Budapesttől nyugatra a Duna mentén támadnak.

Pillanatnyilag a 3. Ukrán Front nyomása ugyan csökkent, de a 2. Ukrán Front Budapest bekerítésére indított támadó hadműveletе Vác—Balassagyarmat körzetében sikereket ért el és a 46. hadsereg is eredményesen verte vissza a 8. páncéloshadosztály ellencsapását.

158 Uo.
159 HL. Filmtár. 1252. tekercs. Anlage Ia Nr. 195/44. g. Kdos. Chefs.
160 Uo. KTB. 8. 12. 1944., 14—15. o.

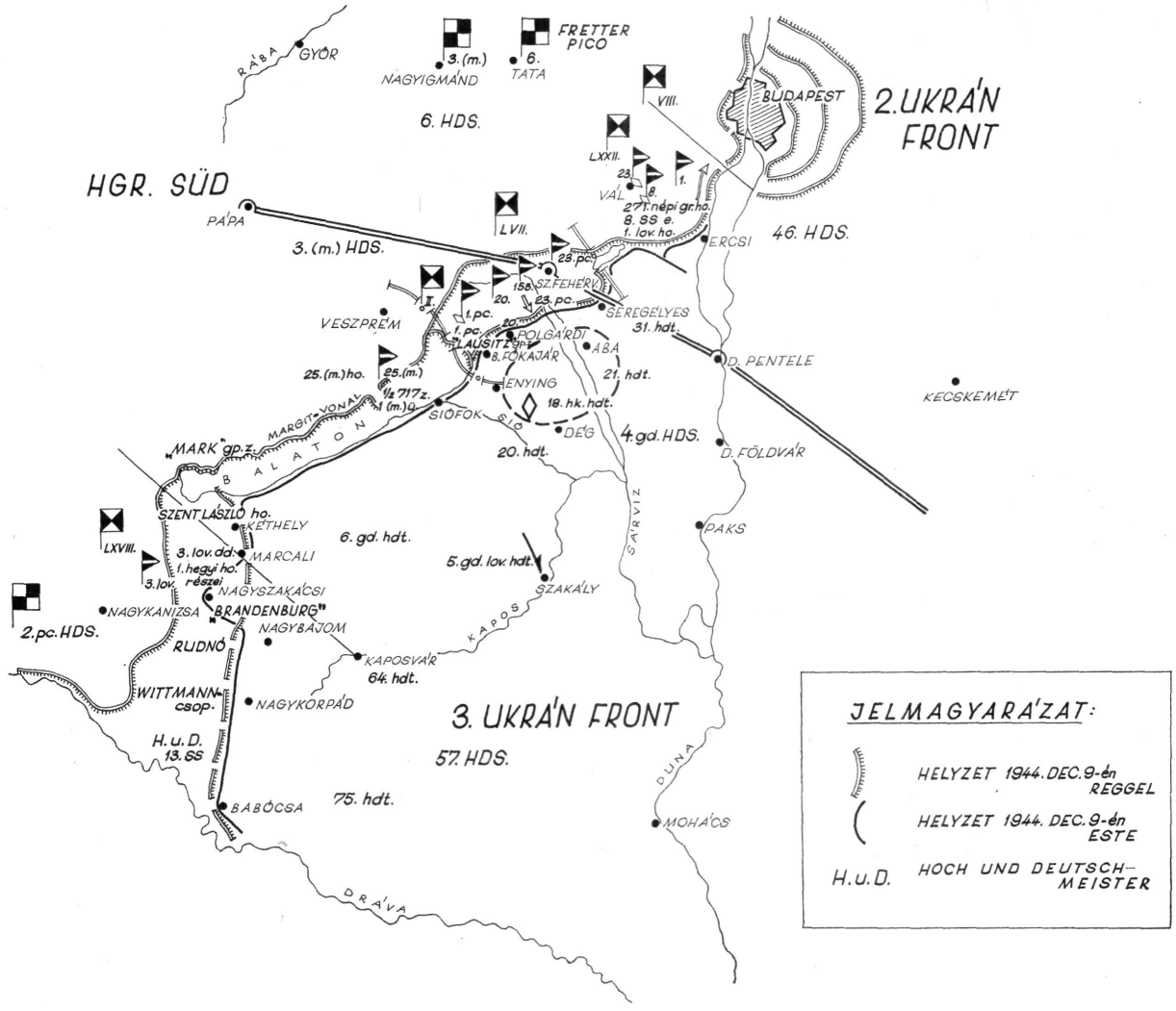

6. sz. vázlat. Helyzet 1944. december 9-én

Friessner december 9-én 0 óra 5 perckor azt jelentette Guderiannak: védelmét a legnagyobb veszély a Balaton és Budapest közötti szakaszon fenyegeti, az állásokban itt nagyrészt újoncok vannak. Az ellenség Székesfehérvár felé északi irányba szándékszik áttörni. Ezt támasztja alá, hogy a szovjetek Ercsi körzetében gyülekeztették a 7. gépesített hadtestet (2. g. hdt — N. G.). Ezért omlott össze a 8. páncéloshadosztály támadása Ráckeresztúrnál, a hadosztályt át kell csoportosítani. A Balaton és a Velencei-tó között elhelyezkedő 1. és 23. páncéloshadosztály kiégett, legyengült.

Guderiannak ennek ellenére az volt a véleménye, hogy Budapesttől északra veszélyesebb a helyzet, mert ott támad a 6. gárda-harckocsihadsereg és a Plijev lovas-gépesített csoport. Kevésnek találta a H.Gr. Süd meglevő páncélosait, ezért úgy döntött, hogy megerősíti a 3. és 6. páncéloshadosztállyal, amelyeket össze kell fogni a „Párduc" osztályokkal egy csapásmérő csoportba,[161] és a helyzettől függően a Dunától északra, vagy délre alkalmazni.

A 3. és 6. páncéloshadosztály (amelyekkel december 17-től számolhatot ta H.Gr. Süd) ide irányításával az OKH ötre emelte a Dunántúlon alkalmazásra került német páncéloshadosztályok számát. Harcértékük ekkorra már erősen lecsökkent. Az 1. és 23. páncéloshadosztálynak csak 10—12 harckocsija volt. A 8. állománya nem érte el a 100 harckocsit. Jelentősebb erőt képviselt a beígért három „Párduc" osztály 180 és a december 9-én útnak indított két páncéloshadosztály néhány száz harckocsija. Friessner biztonságérzetét azonban erősen csökkentette, hogy felderítő szervei azt jelentették: Székesfehérvár előterében új szovjet gyors magasabbegységek és egységek gyülekeznek.

December 9-én a 3. Ukrán Front tovább támadt, azonban helyi jelentőségű változásokon túl nem ért el komolyabb sikert. A főparancsnokság a 2. és 3. Ukrán Front helyzetét értékelve utasította Tolbuhin marsallt, hogy december 9-én a 4. gárda- és az 57. hadsereggel az elért terepszakaszon menjen át védelembe.[162] Ezzel a 3. Ukrán Front magyarországi tevékenységének első szakasza lezáródott. A csapatok a feladatukat sikeresen megoldották: széles arcvonalon, erőszakos átkelést hajtottak végre a Dunán. Szétverték a H.Gr. Süd és a H.Gr. „F" védelmét, majd több mint 100 kilométer mélyen benyomultak a Dunántúlra, ezzel kedvező kiindulási helyzetet teremtettek a további hadműveletekhez. A 4. gárdahadsereg Iváncsa—Kápolnásnyék—Velencei-tó déli partja—Dinnyés—Seregélyes—Polgárdi—Balatonfőkajár, az 57. hadsereg Keresztúr—Balatonújlak—Kéthely—Marcali—Nagyszakácsi—Nagybajom—Kuta—Szabás—Nagykorpád—Lábod—Rinyaszentkirály—Babócsa terepszakaszon átmentek védelembe. Ezzel 10 napos hadműveleti szünet kezdődött. A szovjet főparancsnokság az 1944. december 10-re kialakult hadműveleti helyzetből arra a következtetésre jutott, hogy az előnyomulás meggyorsítására az arcvonal déli

161 Uo.
162 AMO. CCCP. ф. 243, оп. 2912, д. 50, лл. 58.

szárnyán a 2. és 3. Ukrán Front erőivel bekeríti a német és nyilas csapatok budapesti csoportosítását, birtokba veszi a magyar fővárost és azt követően megindítja a bécsi támadó hadműveletet. A 3. Ukrán Front parancsot kapott, hogy készüljön a budapesti bekerítő hadműveletre. Csoportosítsa át erőit, rendezze anyagi, technikai, utánpótlási problémáit és készítse el az új támadó hadművelet tervét.

A 3. Ukrán Front első magyarországi tevékenysége november 26—december 9-ig jelentős lépés volt hazánk felszabadításában, ezen túl pedig a szovjet vezérkar hadászati terveinek megvalósításában.

ГАБОР НАДЬ:

ПЕРВЫЙ ЭТАП ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ 3-ГО УКРАИНСКОГО ФРОНТА

(24 ноября—9 декабря 1944 года)

Резюме

Статья охватывает тот период, в котором 3 Украинский Фронт после успешного проведения Белградской операции перегруппировал свои силы на участке Дуная к югу от г. Байя, затем, переправившись через р. Дунай и нанеся по противнику удар в северном—северо-западном направлении, вышел к оборонительной системе немцев, носившей название линии «Маргариты». Автор статьи с посуточной подробностью обсуждает события в рамках общей стратегической и оперативной обстановки. Излагает замыслы противостоящих сторон, их планы и распоряжения. Автор показывает, что основной целью советского военного руководства на юго-западном крыле фронта было путем угрозы «заднему входу» в Германию отвлечь силы противника от главного стратегического направления и, связав их, создать более благоприятные условия для общего зимнего наступления.

Это намерение было поздно распознано немецким военным руководством, которое в начале сосредоточило свои усилия на закрытие загребского направления. В результате этого меры, принятые по обороне рубежа р. Дунай, не увенчались успехом. Советские войска, наступая с оперативного плацдарма, занятого после форсирования р. Дунай, пробили громадную брешь между соседними флангами групп армий немцев «Ф» и «Зюд» (Юг) и вскоре поставили противника в критическое положение. 57-я армия продвигалась вперед в направлении г. Капошвара, а 4-я гвардейская армия наступала в общем направлении к г. Секешфехервар. Перегруппировка сил, проведенная верховным немецким командованием ОКХ и командованием группы армий «Зюд» (Юг), целью которой с начала декабря 1944 г. было задержать продвижение советских войск в сторону Будапешта и Вены, не смогла изменить положения. Генерал-полковник Фриснер и другие немецкие военноначальники в своих донесениях возлагали ответственность за это на венгерские войска, в то же время вновь требовали от салашистского главнокомандования формирования и ввода в бой новых венгерских дивизий. В статье многочисленными до сих пор неизвестными данными иллюстрируется процесс развала, проходившего в кругу венгерских солдатских масс, всё более ускоряющееся распространение отвращения к войне, которая велась на стороне гитлеровцев.

Армии 3-его Украинского Фронта 9 декабря 1944 г. достигли рубежа линии «Маргариты». Там они временно перешли в оборону, чтобы должным образом подготовиться к прорыву этой оборонительной системы.

GÁBOR NAGY:

DER ERSTE ABSCHNITT DER BEFREIUNGSOPERATIONEN DER 3. UKRAINISCHEN FRONT

(24. November — 9. Dezember 1944)

Resümee

Die Studie umfaßt jene Periode, in der die 3. Ukrainische Front nach erfolgreichem Abschluß der Belgrader Operation ihre Kräfte im Donauabschnitt südlich von Baja umgruppiert hat und nach Überschreiten des Flusses mit dem in nord-nordwestlicher Richtung geführten Schlag gegen den Feind bis an das Margareten-Linie genannte Verteidigungssystem der Deutschen gelangte. Der Autor behandelt die Ereignisse in die allgemeine strategische Kriegslage gebettet auf jeden Tag detailliert. Er beschreibt die Vorstellungen, Pläne und Verfügungen der einander gegenüberstehenden Parteien. Er weist nach, daß das grundlegende Ziel der sowjetischen Kriegsführung auf der südwestlichen Flanke der Front war: den „rückwärtigen Eingang" Deutschlands bedrohend von der strategischen Hauptrichtung Kräfte abzuziehen und diese bindend, günstigere Bedingungen für die allgemeine Winteroffensive zu schaffen.

Die deutsche Heeresleitung hat diese Absicht spät erkannt und hat ihre Anstrengungen anfangs auf die Abriegelung der Richtung auf Agram konzentriert. Die Folge war, daß die zur Verteidigung der Donaulinie gemachten Dispositionen keinen Erfolg hatten. Die Sowjettruppen haben nach Überschreiten des Flusses aus ihrem Brückenkopf angreifend in die benachbarten Flügel der Heeresgruppe „F" und der Heeresgruppe „Süd" eine mächtige Bresche geschlagen und alsbald den Feind in eine kritische Lage gebracht. Die 57. Armee und die 4. Gardearmee sind in allgemeiner Richtung Kaposvár bzw. Székesfehérvár vorgedrungen. Das OKH und das Kommando der Heeresgrupe „Süd" nahmen Umgruppierungen vor, deren Zweck von Anfang Dezember war, das Vordringen der Sowjetarmee in Richtung Budapest und Wien abzubremsen, konnten aber an der Lage nichts ändern. Generaloberst Friessner und andere deutsche Kommandeure machen in ihren Meldungen die ungarischen Truppen dafür verantwortlich, betreiben jedoch gleichzeitig beim Szálasischen Oberkommando wiederholt die Aufstellung und den Einsatz weiterer ungarischer Divisionen. Die Studie veranschaulicht mit vielen, bisher unbekannten Daten den Zerfallsprozeß in den ungarischen Soldatenmassen, die immer raschere Verbreitung der Abscheu vor dem an der Seite der Hitleristen geführten Krieg.

Die Armeen der 3. Ukrainischen Front haben am 9. Dezember 1944 die Margareten-Linie erreicht. Dort gingen sie vorübergehend in die Verteidigung, um sich für die Durchbrechung des feindlichen Verteidigungssystems entsprechend vorzubereiten.